

ARKIVVERKET
RIKSARKIVET

Samdok

samla samfunnsdokumentasjon

DELPROSJEKT

Privatarkiv

”En helhetlig samfunnshukommelse”

Utredning levert Riksarkivaren 31.12.2014

”En helhetlig samfunnshukommelse”

Forord	s. 5
1. Situasjonen for privatarkivfeltet i Norge	8
1.1 Større mangfold av institusjoner	9
1.2 Arkivstatistikk og institusjonstyper	11
1.3 Fellesløsninger og infrastruktur	13
1.4 Støtteordning for privatarkiv	14
1.5 Utviklingsmidler til arkivfeltet	16
1.6 Retningslinjer for arbeidet med privatarkiv og koordinering nasjonalt og i fylker	17
1.7 Økt tilfang, men mye gjenstår for å få en mer helhetlig samfunnsdokumentasjon	18
1.8 Litteratur	19
2. Ansvarsdeling på privatarkivfeltet i dag	21
2.1 Riksarkivets ansvar	21
- Riksarkivets koordineringsansvar	
- Riksarkivet som bevaringsinstitusjon	22
2.2 Kulturrådets ansvar	22
- Støtteordningen for privatarkiv og andre Kulturrådsmidler – resultater	23
2.3 Fylkeskoordinerende institusjoner og institusjoner med privatarkiv	24
2.4 Sektoransvarsinstitusjoner og de facto ansvarsinstitusjoner	29
3. Arkivenes selektive hukommelse, helhetlig samfunnsdokumentasjon og behovet for bevaringsplaner	34
3.1 Hva regnes som bevaringsverdig? Arkivteoretisk bakteppe	35
3.2 Formålet med en bevaringsplan for privatarkiv	41
3.3 Bestandsanalyse	42
3.4 Samfunnsanalyse som hjelp til å identifisere aktuelle arkivskapere	50
3.4.1 Organisasjonsarkiv	51
3.4.2 Bedriftsarkiv	51
3.4.3 Personarkiv	51
3.5 Hvordan bestemme representasjon?	52
3.6 Hvordan vurdere enkeltarkiv?	55
3.7 Planlegging på arkivdanningsstadiet	55

3.8	Bevaringsplaner og sunn fornuft	s. 55
3.9	Litteratur	56
4.	Dokumentasjon, tilgang, formidling og interaksjon	58
4.1	Behov for dokumentasjon	58
4.2	Dokumentasjonsplaner og behov for forskning	58
4.3	Medvirkning	59
4.4	Aktiv veiledning for etablering av egne arkiv	60
4.5	Asta, Arkivportalen og Wikipedia	61
4.6	Aktiv formidling	61
4.7	Web 2.0 og interaksjon	62
4.8	Litteratur	64
5.	Digitalt skapte privatarkiv	66
5.1	Innledning/bakgrunn	66
5.2	Kritiske suksessfaktorer ved bevaring og tilgjengeliggjøring av digitalt skapte arkiv	67
5.3	Bevaring og tilgjengeliggjøring med støtte av dataverktøy	70
5.4	Hvordan komme videre?	73
6	Bedriftsarkiver	76
6.1	Situasjonen for bedriftsarkiv i dag - status	76
6.2	Ulike tilnæringsmodeller for arbeidet med bedriftsarkiver i Norge	80
6.3	Norske modeller som har vesentlig betydning for arbeidet med bedriftsarkiver	81
6.4	Spesialinstitusjoner for næringslivets arkiver	84
6.5	Deponering eller avlevering (gave)?	85
6.6	Hvorfor er bedriftsarkivene viktige?	86
6.7	Ulike løsningsmodeller – forslag til tiltak:	87
6.7.1	Juridiske tiltak?	88
6.7.2	Organisatoriske tiltak	89
6.7.3	Finansielle tiltak	90
6.7.4	Andre tiltak	91
7	Samarbeidsløsninger om depot, digitalisering, tilgjengeliggjøring og formidling.	93
7.1	Behov for synlighet	93
7.2	Samlokalisering – regionale arkivsentre?	93
8	Juridiske virkemidler	96

8.1 Styrking av "særskilt verneverdig"-bestemmelsen i arkivloven	s. 96
8.2 Krav om å følge regler for offentlig arkiv ved skifte av status fra offentlig til privat eller når oppgaver utføres på vegne av det offentlige/selskap er eid av det offentlige	96
8.3 Riksarkivarens koordineringsansvar og Arkivportalen.no	98
8.4 Oppsummering	98
9 Anbefalinger	99

Vedlegg:

1) Samdok – samla samfunnsdokumentasjon, bakgrunnen for Samdok-satsingen	s. 2
2) Mandat Felles metodikk for bestands- og samfunnsanalyse. Arbeidsgruppe	4
3) Mandat Bedriftsarkiver. Arbeidsgruppe	5
4) Institusjoner med større samlinger privatarkiv	6
5) Asta og Arkivportalen som verktøy og ønske om endringer på kort og litt lengre sikt	7
6) Bevaringsplan, skjematisk	10
7) Forslag til metodikk for bevaringsplaner	11
8) Vedlegg til samfunnsanalyse: Organisasjoner og organisasjonskiv	16
9) Vedlegg til samfunnsanalyse: Norsk industri fra midten av 1800-tallet til i dag	23
10) Autentisitet ved digital bevaring	43
11) Veileder til organisasjoner, bedrifter om elektronisk arkiv og langtidslagring: Hvordan sikre dokumentasjonen din til du trenger den? Og kanskje til den kan få historisk verdi også for andre? (Forslag til disposisjon)	44
12) Arkivundersøkelse i regi av Riksarkivarens Samdok-prosjekt. Kartlegging av status og behov i forhold til bedriftsarkivene	46
13) Støtteordningen for privatarkiv, notat	52

Forord

Privatarkivfeltet er et nesten uregulert felt fordi det er opp til hver enkelt aktør eller arkivskaper i privat sektor om deres historiske arkiv tas vare på. Arkivinstitusjoner, museer og enkelte bibliotek tar vare på en del privatarkiv - arkiv etter privat virksomhet i organisasjoner, bedrifter, institusjoner og etter enkeltpersoner. Men klart bevaringsverdige privatarkiv fins hos private arkivskapere og hos private samlere, og mye er gått tapt og vil gå tapt. Særlig er materiale som er elektronisk skapt utsatt for det. Lenge har en arkivpolitikk med politiske mål og virkemidler for arbeidet med samfunnets arkiv vært etterlyst av aktørene på arkivfeltet. I november 2012 fikk Norge sin første stortingsmelding om arkiv.

St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv og tidligere politiske styringsdokumenter understreker at målet for arkivpolitikken er en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Arkiv fra statlig, kommunal og privat sektor utfyller hverandre og dokumenterer samfunnet fra ulike vinkler og ståsteder. Meldingen og et samla Storting i den påfølgende debatten påpeker at *privat sektor* er klart underrepresentert i forhold til de to andre. Departementet legger til grunn at Riksarkivaren med utgangspunkt i ansvaret han er tildelt etter arkivlova, konkretiserer nivået for bevaring av privatarkiv i Norge i samspill med andre viktige aktører på arkivområdet. Målet er at arkiv fra privat sektor skal være tilfredsstillende representert i en helhetlig samfunnsdokumentasjon.

Dette dokumentet vil konkretisere hvordan vi kan komme nærmere dette målet. Arkivmiljøets vurderinger, anbefalinger og ønsker for privatarkivfeltet presenteres. I strategigruppa har Riksarkivaren, Kulturrådet, LLP (Landslaget for lokal- og privatarkiv), Norsk arkivråd, Kommunenes sentralforbund (KS), IKA Møre og Romsdal og Arbark vært representert. Dokumentet er ment for politikere som skal ta stilling til mål og virkemidler for norsk arkivpolitikk og for aktører i feltet, bevaringsinstitusjoner og private aktører med potensielt bevaringsverdige arkiv.

Riksarkivaren skal på dette grunnlaget utarbeide en ny strategi for privatarkivarbeidet i Norge. Strategien skal igjen basere seg på et bredt samarbeid over hele arkivområdet, organisasjoner og institusjoner – inkludert å utnytte de vilkår som fins for et samspill med aktører i privat sektor. Riksarkivaren skal ha en rolle som pådriver og koordinator i arbeidet med privatarkiv, samtidig som en utnytter muligheten for bevaring og tilgjengeliggjøring som ligger i Arkivverket (Riksarkivet, statsarkivene, Samisk arkiv og Norsk helsearkiv). Men for å få håndteringen av privatarkiv opp på et tilfredsstillende nivå, trengs det et bredt samspill også med aktører i privat sektor, påpeker stortingsmeldingen.

Det er ekstra viktig å koordinere innsatsen for å få muligheten til å bevare elektronisk skapt arkivmateriale fra privat sektor. Det er også en stor utfordring å bevare digitalt materiale på lang sikt og kunne gjøre det tilgjengelig framover uavhengig av teknisk plattform og maskiner. Antakelig øker også mengden materiale som stammer fra privat sektor fordi så

mange offentlige oppgaver nå er satt ut til private. Rettsdokumentasjon skapt av slike private aktører er ikke underlagt arkivloven, hver enkelt kommune må sørge for å avtale det.

Arkivloven slår i formålsparagrafen fast at formålet med loven er å «tryggja arkiv som har monaleg kulturelt eller forskingsmessig verdi eller som inneheld rettsleg eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon, slik at desse kan verta tekne vare på og gjorde tilgjengelege for ettertida». For å tjene dette formålet etablerer loven et system der offentlige organ blir pålagt arkivplikt og Riksarkivaren blir gitt bestemte fullmakter som skal sikre at disse arkivene blir bevart. Formålsparagrafen omtaler arkiv generelt, uavhengig av om de er skapt av offentlige eller private aktører. Arkivlovens formålsparagraf skiller ikke mellom verdien av offentlige arkiv og privatarkiv. Men virkemidlene i loven gjelder i praksis bare for offentlige arkiv. På privatarkivfeltet er de nesten ikke til stede.

Utredningen behandler arbeidet med privatarkiv i bred forstand, men tar ikke for seg bevaring av tradisjonsmateriale som folkemusikk og annen immateriell kulturarv.

Dokumentet er ført i pennen av Ellen Røsjø, kapittel 6 av Vidar Øverland, kapittel 5 av Torkel Thime, med bidrag fra Kari Remseth og Arne Kristian Groven.

SAMDOK – privatarkiv har bestått av:

Strategigruppe (10/2013-2014):

Kulturrådet: Ranveig Gausdal, fra 1.10.2014 Eli Solberg

Landslaget for lokal- og privatarkiv (LLP): Cecilie Lintoft

Norsk arkivråd (NA): Ellen Konstad, fra 1.4.2014 Anja Jergel Vestvold

Kommunearkivinstitusjon, IKA Møre og Romsdal: Arnt Ola Fidjestøl

Kommunenes sentralforbund (KS): Kari Remseth (vara: Astrid Øksenvåg)

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek: Frank Meyer

Statsarkivet i Stavanger: Torkel Thime

Riksarkivet: Ellen Røsjø (prosjektleder), Vidar Øverland, Sigrun Rasmussen

Arbeidsgruppe bevaringsplan (2014):

Ellen Røsjø, Riksarkivet (leder)

Eli Solberg, Kulturrådet

Cecilie Lintoft, Oslo byarkiv

Marit Slyngstad, Vestfoldarkivet

Harald Lindbach, Statsarkivet i Tromsø

Anne Aune, Hordaland fylkesarkiv

Vidar Øverland, Riksarkivet

Arbeidsgruppe bedriftsarkiv (2014):

Vidar Øverland, Riksarkivet (leder)

Bjørn Bering, Kulturrådet

Marit Hosar, Opplandsarkivet Maihaugen

Birger Haugdal, Bergen byarkiv/Lokalhistorisk arkiv i Bergen (LAB)

Arnt Ola Fidjestøl, IKA Møre og Romsdal

Harald Espeli, Handelshøyskolen BI
Torkel Thime, Statsarkivet i Stavanger
Ellen Røsjø, Riksarkivet

Kapittel 1. Situasjonen for privatarkivfeltet i Norge

Alle politiske styringsdokumenter siden 1987 som omtaler arkiv og sist St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv som kom i november 2012 understreker at målet for arkivpolitikken er en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Denne framhever at arkiv fra statlig, kommunal og privat sektor utfyller hverandre og dokumenterer samfunnet fra ulike vinkler og ståsteder. Meldingen og et samla Storting i den påfølgende debatten påpekte at *privat sektor* er klart underrepresentert i forhold til de to andre.

Arkivene er ledd i demokratiets infrastruktur og del av den kulturelle grunnmuren i lokalsamfunn, byggesteiner for identitet og historieforståelse og en forutsetning for forskning. Allikevel er arkivfeltet ikke særlig framme i samfunnsdebatten hvis ikke det fanger medias interesse av en eller annen grunn. Arkiv kommer oftest i fokus hvis noe er gått galt, f.eks. at det som etter loven skulle bevares, ikke er bevart eller taushetsplikt er brutt. De fleste har på en eller annen måte hørt om arkiv som grunnlag for rettighetsdokumentasjon og identitet. Slik har de fleste sett verdien av arkiv for enkeltpersoners mulighet til å få klarhet i egen situasjon og kanskje erstatning pga. manglende opplæring, forhold i barnevernsinstitusjoner eller det vi kan kalle *retten til egen historie, egen stemme i samfunnet*, å finne ut *Hvem er jeg? Hvem gikk før meg?* Om man legger vekt på familie og lokalsamfunn eller forbilder/forgjengere innen kvinnebevegelsen, arbeiderbevegelsen, målrørsla, teknologiutvikling, bedriftsledelse eller andre aspekter ved samfunnet og det levde liv, trengs arkivmateriale. Det siste har kanskje fått størst aktualitet for folk flest gjennom programserien *Hvem tror du at du er?* på NRK.

Men de fleste har nok ikke stilt spørsmål ved *hva* som bevares som samfunnsdokumentasjon: at vårt samfunn automatisk tar vare på det offentliges arkiv, men bare bevarer en forsvinnende liten del av såkalte privatarkiv - det vil i hovedsak si arkiv skapt av organisasjoner, bedrifter og enkeltpersoner. Det har også vært forholdsvis tilfeldig hva som har blitt bevart. Dette har sitt grunnlag i tradisjoner, lovbestemmelser og ressurser. Organisasjoner, bedrifter og privatpersoner har ikke noen plikt til å ta vare på sine egne arkiv utover de bestemmelser som gjelder ut fra likningsloven, for regnskapsmateriale¹ med bilag, kontrakter, korrespondanse, styreprotokoller, elektroniske programmer og programsystemer og innrapportering av styringsinformasjon som stiftelsesdokument, nødvendige protokoller og erklæringer, vedtekter, selskapsavtale (Brønnøysund) og egenproduserte trykksaker (Nasjonalbiblioteket). Men disse *kan* gi eller deponere sine egne arkiv i en arkivinstusjon *eller* de kan ødelegge dem når de sjøl ikke lenger har behov for dem. Arkivloven (1992) gir riktignok en liten begrensning i form av bestemmelsen om

¹ *Oppbevaringstida for primærdokumentasjon er vedtatt endret fra 10 til 5 år med virkning fra 1. februar 2014. Det er imidlertid fastsatt overgangsregler som gjør at det meste av dokumentasjonen fortsatt må oppbevares i 10 år.*

”særskilt verneverdig”², men den er kun brukt i ett tilfelle, da en NS-protokoll var til salgs på auksjon i USA.

1.1 Større mangfold av institusjoner

Likevel er det i løpet av 1970-, 80- og 90-tallet bygd ut en del institusjoner som tar vare på lokal- og privatarkiv her i landet. Men svært få institusjoner har som hovedoppgave å ta vare på og formidle privatarkiv.

Riksarkivet har siden opprettelsen i 1817 samlet og tatt imot privatarkiv. Bevaringspolitikken var først hovedsakelig rettet mot arkiv og samlinger skapt av betydningsfulle enkeltpersoner, som ble ervervet som gaver eller i mange tilfelle ved kjøp. Materialet ble gjerne lagt til en av Riksarkivets mange spesialsamlinger. Etter 1950 ble arbeidet med å bevare privatarkiv intensivert ved opprettelse av Privatarkivkommisjonen (etablert 1951), hvis oppgaver seinere ble overtatt av Norsk Privatarkivinstitutt (1977). Instituttet ble i 1987 innlemmet i Riksarkivet som en egen avdeling for privatarkiv som per 2014 er en seksjon.

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (etablert 1908) er annen institusjon som har lange tradisjoner. Universitetsbibliotekene har også lenge bevart brev og arkivmateriale fra forfattere, kunstnere og forskere. Museer har tatt vare på privatarkiv når det passet inn i deres samlingsprofil. Seinere er institusjoner som det desentraliserte Opplandsarkivet (1981) og Misjonsarkivet (1983) i Stavanger kommet til. Flere bibliotek og historielag har etablert lokalhistoriske samlinger.

Try-komiteen kom med en innstilling om lokalhistoriske samlinger/arkiv (1983/84) og pekte på ulike modeller for regional samordning. Norsk kulturråd gikk i en tre-årsperiode fra 1985 inn med midler for å etablere lokalhistoriske samlinger. Da var man i ferd med å få et mer mangfoldig landskap med lokale og regionale arkivinstitusjoner også med kommunal og fylkeskommunal forankring.

NOU 1987:35 *Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag*. *Arkivverkets presserende oppgaver* skulle definere de mest presserende oppgavene for det offentlige Arkivverket (Riks- og statsarkivene) og drøfte virkemidler, bl.a. behovet for en arkivlov, og legge fram utkast til en arkivlov som også klargjorde forholdet til privatarkivene. Behovet for et mer omfattende vern av privatarkiv var også bl.a. understreket i NOU 1981:46 *Grunnforskningens vilkår i Norge*. Arbeidsgruppa foreslo bl.a. at Arkivverkets mål ble redefinert mot et overordnet kulturvernansvar for samfunnets arkiv, både de offentlige og de private.

² Riksarkivaren har i liten grad utpekt enkelte privatarkiv som spesielt verneverdige i henhold til arkivlovens § 13 b, annet ledd.

Samfunnets arkiver må i et kulturvernperspektiv omfatte alle arkiver som gir informasjon om samfunnsutviklingen. (...)

Det er en samfunnsoppgave av første rang å sikre at vår samtid og ettertid kan ha et best mulig kildemateriale i form av et sammensatt og representativt utvalg av arkiver. (s. 11)

Det skulle utarbeides en landsomfattende verneplan for privatarkiv. Utredningen så bare på Arkivverkets (Riks- og statsarkivenes) oppgaver og viste at man ikke vurderte arkivfeltet som et politikkområde på lik linje med bibliotek, museum og kulturminnevern som krever samordning mellom stat, fylke og kommune.

Lovutkastet i utredningen ga sterkere føringer for privatarkiv enn det som ble vedtatt. Reglene som nå gjelder for særskilt verneverdige privatarkiv var i utkastet ment å gjelde generelt for privatarkiv, men ble reservert for de særskilt verneverdige arkivene og ble forutsatt brukt unntaksvis og bare på privatarkiv som kunne karakteriseres som forskningsmessig uerstattelige eller som nasjonale kulturskatter.

NOU 1987:35 anslo mengden bevaringsverdige privatarkiv på landsbasis til å være ca. 500 000 – 750 000 hyllemeter fra bedrifter, organisasjoner og privatpersoner. Tallet var beregnet ut fra det som kom fram i Hordalandsundersøkelsen som anslo ca. 90 000 hyllemeter privatarkiv i Hordaland i 1982. Da NOU 1987:35 kom, anslo man at det var bevart 10 000 hyllemeter privatarkiv og at Riks- og statsarkivene hadde tatt vare på 5000 hyllemeter. Dette utgjorde 5 prosent av deres bevarte arkivmengde og viste et tydelig misforhold mellom bevaring av offentlige og private arkiv. Andre store aktører var Universitetsbibliotekene, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek og Aust-Agder-arkivet. Det ble slått fast at det trengtes en bedre sammensetning av bevarte privatarkiv. Den dominerende delen besto av arkiv etter kjente personer, mens arkiv etter viktige bedrifter, organisasjoner og næringer ikke var blitt bevart i tilstrekkelig grad.

I følge arkivstatistikken for 2013, som omfatter i alt 228 institusjoner, fins det nå 56 arkivinstitusjoner - statlige, fylkeskommunale, kommunale og private - som bevarer arkiv fra privat samfunnssektor. I tillegg kommer om lag 105 andre institusjoner som har privatarkiv av et visst omfang. Av disse er det særlig museene som har en sentral rolle. Også Nasjonalbiblioteket, universitetsbibliotekene og enkelte folkebibliotek har viktige privatarkiv. De fleste byarkiv, kommunearkiv og fylkesarkiv har i dag privatarkiv som en viktig, men riktignok forholdsvis liten, del av sitt ansvarsfelt. Interkommunale arkivordninger (IKAer) begynner også i større grad å ta ansvar for privatarkiv for en del av sine medlemskommuner. Mange har gjort viktig foregangsarbeid på feltet, som Statsarkivet i Stavanger på bedriftsarkivfeltet, Bergen Byarkiv med virksomheten til Stiftelsen Lokalhistorisk arkiv i Bergen (LAB) med f.eks. bevaring og formidling av arkivet etter Festspillene i Bergen (med lydopptak og film), Oslo byarkiv med sitt bevarings- og formidlingsprosjekt *Oslos multikulturelle arkiver* og Opplandsarkivet Maihaugen med dokumentasjons- og formidlingsprosjektet *Arkivdokumentasjon av nyere innvandring til Oppland*. Disse

prosjektene har bl.a. fått støtte av Kulturrådets utviklings- og fondsmidler. Denne type midler har gitt grunnlag for et bredere og mer mangfoldig bevaringsarbeid i løpet av de siste åra.

1.2 Arkivstatistikk og institusjonstyper

Arkivstatistikken er skilt etter institusjonstype, og når vi sammenstiller disse får vi følgende hovedtall for 2013:

Institusjonstype	Hyllemeter totalt	Hyllemeter privatarkiv	Andel av alt bevart privatarkivmateriale
Arkivverket (Riksarkivet, statsarkiva og Samisk arkiv)	259 512	29 179	28,4 %
Andre arkivinstitusjoner (fylkes-, byarkiv, spesialarkivinstitusjoner og Interkommunale arkiv)	193 240	46 035	44,8 %
Museer	30 000	24 000	23,3 %
Folke- og fagbibliotek	10 000	3 600	3,5 %
Totalt	492 000	102 814 Ca. 21 % av totalt bevart materiale	100,0 %

Arkivstatistikken 2013 anslår at det er bevart om lag 103 000 hyllemeter privatarkivmateriale totalt i de 161 institusjonene. Det er bevart 41 006 private enkeltarkiv. Dette utgjør i hyllemeter i underkant av 21 % av det totalt bevarte arkivmaterialet (fra offentlig og privat sektor). Dette er en økning fra anslåtte ca. 5 % i 1987 (NOU 1987:35). Andelen var 13,5 % for arkivstatistikkenes første år i 2007 – i de 33 institusjonene som statistikken da omfattet, og i 2010 var andelen ca. 17 %.

Arkivinstitusjoner inklusive Arkivverket tar hånd om størsteparten av det bevarte privatarkivmaterialet – i overkant av 73 %. Museene har hånd om ca. 23 % av det totalt bevarte privatarkivmaterialet. Folke- og fagbibliotek står for 3,5 %. Museer og bibliotek oppbevarer svært lite offentlig arkivmateriale. En forholdsvis stor andel av de bevarte privatarkivene beskrives som uordnet – i overkant av 40 %. At materialet er uordna vil ofte i praksis si at det er utilgjengelig for publikum. For museums-arkiv oppgis også at av materiale som er oppgitt ordna, så "er ein relativt stor del ikkje systematisert eller registrert i høve til arkivfaglege standardar, ifølgje kommentarane frå institusjonane sjølve, sjølv om dette har betra seg dei siste åra, med stor innsats frå sektoren og ved øyremerka midlar frå ABM-utvikling/Norsk kulturråd. At materialet er uordna reduserer i høg grad arkivas verd som

kjelder og dokumentasjon, både for forskinga og det alminnelige publikum og i museas eige arbeid”³.

De 15 største privatarkivinstitusjonene i 2013 er:

Institusjon	Bestand hm.	Herav bedriftsarkiv hm.
Riksarkivet	15 263 hm	ca. 5000
Bergen byarkiv (med LAB)	9 145 hm	3 180
Arbark	7 572 hm	ubetydelig
Statsarkivet i Stavanger	5 316 hm	3 890
Arkiv i Nordland	4 718 hm	789
Østfoldmuseene	4 330 hm	630
Aust-Agder kulturhistoriske senter	3 313 hm	2 000
Nasjonalbiblioteket	3 300 hm	
Statsarkivet i Kristiansand	2 516 hm	1 270
Opplandsarkivet Maihaugen	2 400 hm	1 000
Statsarkivet i Trondheim	2 200 hm	1 000
Vestfoldmuseene, Vestfoldarkivet	2 128 hm	1 642
Oslo byarkiv	2 000 hm	807
Gudbrandsdalsmusea	1 725 hm (2012)	
Statsarkivet i Tromsø	1 710 hm	947

³ Statistikk for museum 2013, Kulturrådet, identifisert på Internett 26092014, <http://kulturradet.no/documents/10157/100b93dc-6b59-4d00-b99e-7f70b19b86f9>

Kort omtale av institusjonstyper på privatarkivfeltet:

- Riksarkivets privatarkivavdeling og statsarkivene har den langt største samlingen av privatarkiv i Norge. I bevaringspolitikken defineres samlingsoppdraget å gjelde private arkivskapere av nasjonal betydning. I praksis kommer en rekke andre.
- Kommunale, interkommunale og fylkeskommunale arkiv samler og mottar først og fremst på privatarkiv fra sine geografiske områder (for eksempel Bergen byarkiv med Stiftelsen Lokalhistorisk Arkiv i Bergen (LAB), Opplandsarkivet og Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum (NVIM) i Odda).
- Spesialinstitusjoner (som for eksempel Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Misjonsarkivet, Norsk-luthersk Misjonssambands arkiv, Samisk arkiv – som fra 2005 er del av Arkivverket).
- Museer har ofte etablert arkivsamlinger i tilknytning til gjenstandene som de tar vare på. Alt ettersom hvilke(t) ansvarsområde(r) et museum har, kan bevaringspolitikken først og fremst være definert geografisk (for eksempel Stiftelsen Rørosmuseet) eller tematisk (for eksempel Norsk Teknisk Museum).⁴
- Enkelte bibliotek har verdifulle samlinger av privatarkiv. Det gjelder først og fremst Nasjonalbiblioteket (Håndskriftssamlingen) og universitetsbibliotekene (for eksempel ved NTNU) som tar vare på arkiv etter blant andre forskere og forfattere. I følge Arkivmeldingen og arkivstatistikken fins det privatarkiv også i enkelte fylkesbibliotek.⁵
- Norsk helsearkiv skal ta seg av pasientjournaler for spesialisthelsetjenesten (med helseforetak). Arkivet skal lokaliseres på Tynset. Helsearkivet er foreløpig en interimsorganisasjon i Riksarkivet.
- Stortingsarkivet tar vare på visse privatarkiv, først og fremst styreprotokoller fra partigruppene på Stortinget, med unntak av Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti.
- Det kan være på sin plass å nevne at det i Norge, i motsetning til i Sverige eller Tyskland, ikke fins noen form for nasjonalt næringslivsarkiv, ei heller rene regionale privatarkivinstitusjoner som det fins mange av i Sverige.
- De fleste privatarkiv fins i felten, hos arkivskaperne sjøl, og ikke i arkivinstitusjoner. Enkelte arkivskapere tar profesjonelt vare på de historiske arkivene sine, men dette vil snarere være unntaket enn regelen (Jarlsberg-arkivet). Som regel tar arkivskapere vare på arkivene sine av bedriftsøkonomiske eller juridiske grunner, ikke på grunn av langsiktig kulturhistorisk dokumentasjon. Verdien av arkivene (i felten) hos arkivskaperne varierer. Noen vil for eksempel være regnskapsarkiv av relativt kortsiktig interesse, mens andre vil inneholde viktig kulturhistorisk informasjon. En rekke privatarkiv innenfor helse- og sosialvesenet (helsevesenet utenfor spesialisthelsetjenesten) er ikke kartlagt, og det er usikkert om de vil bevares når for eksempel en privat helseklinikk eller barnevernsinstitusjon avslutter virksomheten.
- Den kanskje mest verdifulle, men også omstridte samlingen av privatarkiv (private dokumenter, uten norsk proveniens) i Norge er den private Schøyen-samlingen, med

⁴ M. Hosar & L.E. Walle, *Arkivarbeid i museene*, Bergen: Landslaget for lokal- og privatarkiv, 2003.

⁵ Meld. St. 7 (2012–2013), Arkiv. Se også: T.S. Jansen & E.A. Terjesen, *Arkivarbeid i bibliotekene*, Bergen: Landslaget for lokal- og privatarkiv, 2004.

en verdi på flere hundre millioner kroner og flere tusen dokumenter fra antikken, noen eldre enn 5000 år.⁶

1.3 Fellesløsninger og infrastruktur

Vi har fått fellesløsninger og en landsdekkende infrastruktur for arkiv gjennom arkivsystemet Asta og Arkivportalen.no. Etableringen av en arkivstatistikk har bidratt til bedre forståelse og synliggjøring av feltet både for fagfeltet og eksternt for beslutningstakere og andre. Av arkivstatistikkens 74 arkivinstitusjoner med offentlig og privat arkivmateriale og 105 andre institusjoner med arkivsamlinger fins bare 61 på Arkivportalen.no. Få museer er på Arkivportalen. Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling, med 3300 hm. privatarkivmateriale i sin bestand, er ikke på Arkivportalen, men har et egenutviklet system kalt Hanske. Mange institusjoner har dessuten bare publisert en liten andel av sine arkiv på Arkivportalen. Forhåpentligvis vil dette raskt kunne bedre seg ettersom det nå også er mulig å publisere kun opplysninger om arkivskaper, arkiv og serieomtale. På den gamle Samkatalogen for privatarkiv lå det opplysninger ned til serienivå om arkiv i flere institusjoner, siden den gjorde det mulig å publisere opplysninger også fra institusjoner som ikke hadde fagsystemet Asta. Disse sendte da sine arkivopplysninger til Riksarkivaren som vedlikeholdt Samkatalogen. Denne ordningen er ikke lenger i bruk. Dette er en svakhet ved dagens system, så lenge ikke alle institusjoner tar i bruk Asta.

1.4 Støtteordning for privatarkiv

I St. meld. nr. 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet, den såkalte «ABM-meldingen», meldte Kultur- og kirkedepartementet at det ville bli opprettet en støtteordning for privatarkiv:

Departementet vil dessutan skipe til ei statleg støtteordning for vern og formidling av privatarkiv. Dette må sjåast i samheng med at det er naudsynt med ei noko sterkare satsing på privatarkiv for å unngå at vi vert sitjande att med eit skeivt kjeldegrunnlag for innsikt i norsk samfunnsliv... (St.meld. nr. 22, 1999 – 2000, s. 110).

I ABM-meldingen ble det også meldt behov for en situasjonsrapport om vern og formidling av privatarkiv og tradisjonsmateriale av lokalt og regionalt opphav, som blant annet skulle gi grunnlag for å målrette støtteordningen for privatarkiv. Stortinget sluttet seg til dette i en egen merknad.

Midlene lot vente på seg, og forslaget ble fulgt opp i St.meld. nr. 48 (2002-2003), Kultur fram mot 2014:

⁶ THE SCHØYEN COLLECTION, identifisert på Internett 03.12.2014, <http://www.schoyencollection.com/>

Siktemålet er å følgja opp med ei større kartlegging om det norske arkivlandskapet for å få eit samla oversyn som kan nyttast som grunnlag for planlegging og initiativ over eit breiare felt, mellom anna som grunnlag for prioriteringar innanfor den støtteordninga for privatarkiv som det er semje om at ABM-utvikling skal forvalta.

Den statlege støtteordninga for privatarkiv som vart varsla i abm-meldinga, bør ha ei todelt innretning. Det eine elementet vil vera å stø arbeidet med berging, ordning og katalogisering, det andre å stø ulike formidlingstiltak. Elles vil ABM-utvikling av generelle prosjektmidlar kunna gje støtte til ei rad andre tiltak som òg har relevans for privatarkivarbeidet, til dømes kompetanseoppbygging og utforming av bevaringsplanar. (St.meld. nr. 48, 2002-2003, punkt 11.4.3.5)

ABM-utvikling gjennomførte den meldte kartleggingen i samarbeid med fylkeskommunene og med prosjektmedarbeidere i alle fylker. Rapporten, ABM-skrift nr. 40, TIL KILDENE! (2007), inneholdt en fylkesvis gjennomgang av status i arbeidet med private og kommunale arkiv, inklusive lydopptak, foto og film. I oppsummeringen ble status i bevaring og tilgjengeliggjøring av privatarkiv spesielt, sammenfattet slik:

- *viktige samfunnssektorer er svakt dokumentert, og det er store regionale skjevheter*
- *privatarkivarbeidet mangler plan og støtteordninger*
- *det er sikret for lite av de større bedriftsarkivene*
- *det er gjort lite med sikte på å kunne ta hånd om elektroniske privatarkiver*

Etter påtrykk fra LLP og ABM-utvikling og med grunnlag i rapporten, ble støtteordningen for privatarkiv innført på statsbudsjettet for 2010. Ordningen ble tilført kr. 2 mill. Stortinget ga disse føringene for bruk av ordningen:

Kartleggingen viser bl.a. at bevarte og tilgjengelige arkiv i for liten grad representerer en helhetlig og representativ samfunnsdokumentasjon. Viktige samfunnssektorer er for svakt dokumentert og det er store regionale skjevheter. Det er bl.a. sikret for lite materiale fra de større bedriftsarkivene og det er gjort lite med sikte på å kunne ta hånd om elektroniske privatarkiver. I budsjettforslaget for 2010 er det foreslått å opprette en tilskuddsordning for privatarkiver som skal avhjelpe denne situasjonen. (St. prop. 1, 2009 – 2010, programkategori 0820)

Støtteordningen for bevaring og formidling av arkiv fra privat samfunnssektor har også vært tilført ressurser fra generelle prosjekt- og utviklingsmidler for arkiv og museum (ABM-utvikling og Kulturrådet), slik at ordningen årlig har tilført arbeidet med privatarkivene mellom tre og fire millioner, samlet kr. 16 mill. i perioden 2010 – 2014. I tillegg har flere andre prosjekt som er støttet av generelle utviklingsmidler til arkiv og museum omfattet ulike sider ved private arkiv. Norsk kulturfonds avsetning til kulturvern har også vært benyttet til å støtte privatarkivtiltak.

I St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv blir det foreslått at støtteordningen for privatarkiv videreføres av Norsk kulturråd, men at den legges om til virkemiddel for å styrke museenes arbeid med arkiv; og dette ble gjort gjeldende i 2014. For 2015 ble støtteordningen igjen utlyst med alle typer arkivbevarende institusjoner som målgruppe. Imidlertid er behandlingen av søknader nå satt på vent, etter at det ble klart at ordningen fra og med 2015 skal finansieres av tippemidler. Det er (per høsten 2014) ikke avklart hvordan tilskudd til arbeidet med privatarkiv skal forvaltes og innrettes.

Kulturrådet/ABM-utvikling har benyttet støtteordningen 2010 – 2014 til å støtte 111 prosjekter med sikte på bevaring og tilgjengeliggjøring av bedrifts-, organisasjons- og personarkiv med særlig stor verdi som samfunnsdokumentasjon. Det vært lagt vekt på fem hovedkriterier for bruk av ordningen:

- Gevinster både på bevaring og digital tilgjengelighet
- Arkivenes betydning som samfunnsdokumentasjon; med viktige bedriftsarkiv som første prioritet ("nøkkelbedrifter")
- Geografisk og tematisk fordeling (samfunnssektorer)
- Bevaringsinstitusjonens kompetanse og infrastruktur, særlig med hensyn til faglig standardisering
- Realistiske mål for synlige resultater i løpet av prosjektperioden (ett til tre år)

Rammen for støtteordningen har gjort det nødvendig å stille strenge krav til tiltak som blir støttet. Til tross for begrensningene må resultatene av støtteordningen, de fem årene den har eksistert, sies å være meget gode. Den har gjort det mulig å sikre og tilgjengeliggjøre et relativt bredt utvalg av enkelte arkiv av vesentlig betydning for forståelsen av kultur og samfunnsutvikling. Mange av disse arkivene er helt unike; og et betydelig antall som er sikret gjennom støtteordningen må sies å være fra virksomheter som har stått sentralt i norsk samfunnsliv. En forutsetning for disse resultatene har vært at Kulturrådet har tilført ordningen ressurser utover to mill. Dette er gjort ved å se støtteordningen for privatarkiv og generelle prosjekt- og utviklingsmidler til arkiv og museum i sammenheng (begge på kap. 320, post 77 i statsbudsjettet).

Mange prosjekt som Kulturrådet har funnet støtteverdige, har ikke kunnet oppnå støtte pga den svært begrensede størrelsen på ordningen. Samlet er det disse fire åra kommet inn 211 søknader med et omsøkt beløp på 72,6 millioner kr. Det er til sammen gitt støtte til 111 prosjekt med 16 millioner kr. Det er også grunn til å regne med at det ville vært søkt om støtte til *flere* støtteverdige prosjekter dersom søkerne visste det kunne være en sjanse til å få midler.

1.5 Utviklingsmidler til arkivfeltet

Tida etter 2005 har vært en periode med økte bevilgninger til kulturlivet, og hvor det har blitt gjennomført organisatoriske og andre endringer innenfor kulturlivet. Arkivfeltet har dessverre ikke fått særlig del i dette. Likevel har utviklingsmidler (ABM-utvikling / Norsk kulturråd) til arkiv vært et bidrag for å løfte arkivfeltet. Fra ABM-utvikling ble etablert i 2003 ble det mulig for arkivsektoren å søke på utviklingsmidler. Arkivinstitusjonene som by- og fylkesarkiv, interkommunale arkiv, Arkivverket og abm-institusjoner som oppbevarer historiske arkiv har vært godt fornøyd med ABM-utviklings / Norsk kulturråds arbeid med dette, særlig sett i forhold til de ressurser de har hatt til rådighet. Samtidig må det sterkt understrekes at arkivfeltet fortjener større oppmerksomhet og ressurser enn det er tildelt i dag.

Kulturrådets utviklings- og fondsmidler har gitt grunnlag for et bredere og mer mangfoldig bevaringsarbeid i løpet av de siste åra. Utviklingsmidlene har også finansiert bl.a. et metode-utviklingsprosjekt innen elektronisk arkivbevaring i regi av LLP og søkesystemet Arkivportalen.no, som er utviklet av Asta. Kaisa Maliniemis 3-årige forskningsprosjekt *Hva arkivene skjulte. En undersøkelse av kvensk og samisk i offentlige arkiver i Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865 – 1948* i regi av LLP kom også i stand med først og fremst disse midlene.

1.6 Retningslinjer for arbeidet med privatarkiv og koordinering nasjonalt og i fylker

Retningslinjer for arbeidet med privatarkiver ble fastsatt av Riksarkivaren med hjemmel i lov av 4. desember 1992 nr. 126 om arkiv § 14, med virkning fra 10. april 2002.

I tråd med retningslinjene har flere bevaringsinstitusjoner formulert en bevaringspolitikk, utarbeidet bevaringsplaner og inngått samarbeidsavtaler med andre aktører.

For å få bedre samordning og løfte fagnivået etablerte Riksarkivaren og ABM-utvikling i 2003 et landsdekkende nettverk av koordineringsinstanser for privatarkivarbeidet som ble satt i verk i 2004. Riksarkivet er nasjonal koordinator. Tanken bak de fylkeskoordinerende institusjonene var at det skulle komme på plass en betydelig støtteordning. Hva de fylkeskoordinerende leddene skulle ha for oppgaver og funksjoner er bl.a. nedfelt i Retningslinjene for privatarkivarbeidet. Modellen med fylkeskoordinerende institusjoner har ikke fungert slik tanken var. Midlene uteble, det er ikke stilt klare krav til oppgaver og rapportering (og det kan vanskelig stilles krav uten dedikerte midler til arbeidet), og oppfølgingen fra ABM-utvikling og Riksarkivaren kunne vært bedre.

Regional nettverksorganisering har medført økt fokus og bedre samhandling. Men det varierer hvor langt de forskjellige fylkene er kommet i planmessig arbeid for samhandling og bevaring. Hordaland, Østfold, Nordland, Sør-Trøndelag, Finnmark, Telemark, Møre og Romsdal, Troms, Buskerud og Hedmark er gitt støtte fra Kulturrådet til fylkesvise samhandlingsplaner; og i 2013 ble det planlagt oppstart i ytterligere to fylker. Dette har

resultert bl.a. i rapporten *Privatarkiv i musea. Sluttrapport frå prosjektet. Norsk kulturråd 2011* (som også dreide seg om museenes plass i regional samhandling i privatarkivarbeidet). Arbeidet er særlig styrket i fylker der det er etablert kompetente institusjoner med privatarkiv som en sentral oppgave og som har virket over lengre tid. Planmessig er det først og fremst skjedd en avklaring av bevaringspolitikken i enkeltinstitusjoner og ansvarsdelingen mellom disse, mens det stort sett ikke har vært ressurser til å utvikle konkrete bevaringsplaner.

1.7 Økt tilfang, men mye gjenstår for å få en mer helhetlig samfunnsdokumentasjon

Rapporten "Kulturrådets oppgaver med å stimulere og styrke arbeidet med arkiv fra privat samfunnssektor 2010 – 2013 Rapport fra Norsk kulturråd 1. juli 2013" oppsummerte:

Det er fortsatt for store skjevheter i det materialet som er bevart, både geografisk og med hensyn til typer av privatarkiver.

Til tross for økt innsats med bedriftsarkiv, er det fortsatt for liten bredde i det som er bevart av arkiv etter viktige «nøkkelbedrifter». Disse arkivene er en hovedkilde til forståelse av det moderne industrisamfunnets miljøer og kultur, både på nasjonalt plan, regionalt og lokalt; og bedriftsarkivene må fortsatt prioriteres

Deler av det frivillige organisasjonslivet er svakt dekket; blant annet er det bevart relativt lite av primærkildene til lokale idrettsorganisasjoners virksomhet og historie

“Nye” næringer, slik som service-, informasjons-, markedsførings- og kunnskapsbedrifter, og nyere tids nettverkspreget organisasjonsliv, er svakt dekket

Den bevarte mengden digitalt skapte privatarkiv, elektroniske dokumenter og datasett, er helt ubetydelig

Privatarkiv med rettighetsdokumentasjon er i liten grad sikret, særlig gjelder dette arkiv etter private institusjoner som har hatt oppdrag for det offentlige; barnehjem og andre. Det ble sikret lite av dette mens det ennå var tid; nå er mye tapt/kassert.

St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv understreker at målet for arkivpolitikken er en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Arkiv fra statlig, kommunal og privat sektor utfyller hverandre og dokumenterer samfunnet fra ulike vinkler og ståsteder. Meldingen påpeker at *privat sektor* er klart underrepresentert i forhold til de to andre:

Ein samla samfunnsdokumentasjon set som vilkår at arkiva både frå statleg, kommunal og privat sektor blir bevarte og tilgjengeleggjorde. Dagens situasjon er at privat sektor er klart underrepresentert i høve til dei to andre. Rett nok har arbeidet med privatarkiv vorte mykje betre dei siste åra, og den totale mengda privatarkiv som er sikra og gjord tilgjengeleg, har auka sterkt. Likevel er det bevart langt færre privatarkiv enn offentlege arkiv, og det som er bevart, er samla sett mindre tilgjengeleg på grunn av manglande ordning og katalogisering.

Tross klare svakheter har arbeidet med privatarkiv blitt styrket de seinere åra. Tilfanget av bevarte privatarkiv har økt, men fremdeles står svært mye igjen før vi er på et nivå der samfunnet er sikra et allsidig og relevant utvalg privatarkiv som gir oss en helhetlig samfunnsdokumentasjon.

St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv gir dette grunnlaget å jobbe videre med privatarkivfeltet på:

Departementet legg til grunn at Riksarkivaren med utgangspunkt i ansvaret han er tildelt etter arkivlova, konkretiserer nivået for bevaring av privatarkiv i Noreg. Ramma for denne konkretiseringa er at arkiv frå privat sektor skal vere tilfredsstillande representerte i ein samla samfunnsdokumentasjon. Konkretiseringa av nivået bør skje i samspel med andre viktige aktørar på arkivområdet, både organisasjonar og institusjonar.

På dette grunnlaget bør Riksarkivaren utarbeide ein ny strategi for privatarkivarbeidet i Noreg. Strategien bør basere seg på eit breitt samarbeid over heile arkivområdet – inkludert å utnytte dei vilkåra som ligg føre for eit samspel med aktørar i privat sektor. Utgangspunktet for departementet er at staten skal ha ei sentral rolle som pådrivar og koordinator i arbeidet med privatarkiva, samstundes som ein utnyttar dei vilkåra for bevaring og tilgjengeleggjering som ligg i Arkivverket. For å få handteringa av privatarkiv opp på eit tilfredsstillande nivå, trengst det eit breitt samspel, mellom anna med aktørar i privat sektor.

Første punkt om å konkretisere nivået vil ta form av herværende utredning i nært samarbeid med andre aktørar på feltet i SAMDOK-arbeidet. På bakgrunn av dette vil Riksarkivaren utvikle en ny strategi for privatarkivfeltet.

I innstillingen fra familie- og kulturkomiteen om arkivmeldinga skrev komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet, Høyre og Kristelig Folkeparti:

Disse medlemmer mener meldingen er svak når det gjelder strategier for å styrke privatarkivene. Disse medlemmer vil peke på de meget store utfordringene som ligger i bevaringen av de private arkivene. Mangel på politikk og bevilgninger på dette området har vært et tema gjennom en årrekke, og disse medlemmer mener det er overraskende at regjeringen ikke benytter den anledningen arkivmeldingen gir for å stake ut en ny og mer offensiv kurs. Disse medlemmer mener tilskuddene til arbeidet med de private arkivene bør styrkes i årene som kommer. (Innst. 243 S (2012–2013))

De pekte også på viktigheten av å starte dokumentfangsten i arkivdanningen.

Bevaringsarbeidet for privatarkiv – vi kan kalle det ”arkivfangst” - må i våre dager starte tidlig (det vil si under arkivdanningsfasen med elektronisk skapte arkiv) dersom vi skal være i stand til å ta vare på privatarkivene for framtida. Det gir oss en ekstra utfordring i forhold til planlegging, avtaler og verktøy. Dersom arbeidet nå blir bedre samordnet og systematisert og får tilført flere ressurser samlet sett fra stat, fylker, kommuner og næringsliv, er det grunnlag for en positiv utvikling.

1.8 Litteratur:

NOU 1987:35 *Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag. Arkivverkets presserende oppgaver*

Arkivstatistikk 2007 - 2013

St. meld. nr. 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet

St.meld. nr. 48 (2002-2003), Kultur fram mot 2014

Retningslinjer for arbeidet med privatarkiver, identifisert på Internett 26022014, <http://arkivverket.no/arkivverket/Privatarkiver/Bevaring-av-privatarkiver/Lover-og-retningslinjer/Retningslinjer>

Oppbevaring av regnskapsmateriale, identifisert på Internett 26022014, <https://www.altinn.no/no/Starte-og-drive-bedrift/Drive/Regnskap-og-revisjon/Hva-er-bokforingsplikt/Oppbevaring-av-regnskapsmateriale/>

ABM-skrift nr. 40, TIL KILDENE! Kartlegging av regionale og lokale arkiver (2007)

Privatarkiv i musea. Sluttrapport frå prosjektet. Norsk kulturråd 2011

St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv

Kulturrådets oppgaver med å stimulere og styrke arbeidet med arkiv fra privat samfunnssektor 2010 – 2013. Rapport fra Norsk kulturråd 1. juli 2013

Kapittel 2. Ansvarsdeling på privatarkivfeltet i dag

2.1 Riksarkivets ansvar

- Riksarkivets koordineringsansvar

Retningslinjer for arbeidet med privatarkiver ble fastsatt av Riksarkivaren med hjemmel i lov av 4. desember 1992 nr. 126 om arkiv § 14, med virkning fra 10. april 2002.

Riksarkivet skal arbeide for at Riksarkivarens retningslinjer for arbeidet med privatarkiver blir fulgt opp, holde oversikt over særskilt verneverdige privatarkiv og vurdere arkiv i forhold til arkivlovens § 13 om særskilt verneverdige privatarkiv. Et ledd i dette er nettverket med fylkeskoordinerende institusjoner, med en ansvarsinstitusjon i hvert fylke som ble satt i verk i 2004. Riksarkivet er nasjonal koordinator. I tillegg er det ulike nettverk på nasjonalt nivå. Nettverkene følges opp ved årlige kontaktmøter (og webside). Arbeidet i nettverket skjer i nært samarbeid med Norsk Kulturråd, og i 2013 er det valgt ut fire nye fylker som mottar støtte fra Kulturrådet til å utarbeide samhandlingsplaner. Arbeidet fortsetter i 2014. Kulturrådet og Riksarkivet avholder i samarbeid med LLP et årlig privatarkivseminar. I koordineringen inngår også kontakt med og veiledning av bevaringsinstitusjoner, arkivskapere/arkiveiere og arkivbrukere som har behov for det, samt oppfølging av samarbeidsavtaler med ulike bevaringsinstitusjoner.

Riksarkivaren skal etter arkivloven føre register over privatarkiv som er oppbevart av offentlige og private bevaringsinstitusjoner. Dette ble fra starten gjort i form av Samkatalogen for privatarkiv. Denne er ikke lenger virksom, og oppgaven blir gradvis overført til Arkivportalen. Men dette betinger at bevaringsinstitusjoner bruker Asta, har registrert sin bestand i dette systemet og eksporterer dataene til Arkivportalen.

Riksarkivaren har ansvar for arkivstatistikken for arkivinstitusjonene fra 2014, mens Kulturrådet har ansvar for arkivstatistikk for museene og bibliotekene. Fra 2015 overføres all arkivstatistikk til Riksarkivet. Videre foreslo regjeringen i Prop S 1 (2014-2015) som Stortinget ga sin tilslutning til at *«Arkivutviklingsoppgavene som i dag ligger til Norsk kulturråd, foreslås overført til Riksarkivaren fra 2015, i tråd med regelverk for omstillinger i staten.»* (Kulturformål, kap. 320). Videre ble det vedtatt: *«I forbindelse med overføring av arkivoppgaver fra Norsk kulturråd til Arkivverket, foreslår departementet at 1,5 mill. kroner overføres fra kap. 320, post 01 til kap. 329, post 01.»* (Arkivformål, kap. 329).

St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv ga Riksarkivaren i oppdrag å konkretisere nivået for privatarkivarbeidet i Norge, dvs. avklare hva som skal til for at arkiv fra privat sektor skal være tilfredsstillende representert i en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Det er tolket slik at det vil ta form av en utredning som skal lages i nært samarbeid med andre aktører på feltet i SAMDOK-arbeidet. På bakgrunn av dette vil Riksarkivaren utvikle en ny strategi for privatarkivfeltet.

- Riksarkivet som bevaringsinstitusjon

Siden opprettelsen av Privatarkivavdelingen er Riksarkivarens rolle i arbeidet med å bevare privatarkiv blitt klarere definert.

Målgruppene for Riksarkivets bevaringspolitikk er arkivskapere som har hatt en landsomfattende virksomhet eller som har vært betydningsfulle i et nasjonalt perspektiv og andre arkivskapere som har etterlatt seg bevaringsverdige arkiv, dersom det ikke finnes alternative løsninger for bevaring.

Riksarkivet har i dag (2013) rundt 15 000 hyllemeter privatarkiv i sin bestand. Ca. 8 000 (2012) hyllemeter er ordnet og katalogisert. Det er avlevert arkiv fra alle politiske partier som faller inn under Riksarkivets bevaringspolitikk og en rekke andre landsdekkende ideelle organisasjoner og interesseorganisasjoner. I de siste årene er det avlevert en økende mengde næringslivsarkiv. Tilgangen på arkiv etter personer i sentrale posisjoner eller som på annen måte faller inn under kriteriene ovenfor, har alltid vært stor. Årlig blir det i gjennomsnitt mottatt mer enn 500 hyllemeter privatarkiv i Riksarkivet, i noen av de siste årene har tallet vært oppe i rundt 1 000 hyllemeter. Det er tatt imot en del elektronisk skapt privatarkivmateriale. Men dette er ikke gjort tilgjengelig fordi det ikke er utviklet et system for dette og gjort valg av standard for langtidslagring av varierende formater som e-post og filstrukturer. Men dette er nå under avklaring.

2.2 Kulturrådets ansvar

Kulturrådet fikk et generelt strategisk utviklingsoppdrag overfor arkivsektoren overført fra ABM-utvikling fra og med 2011. ABM-utvikling skulle definere utfordringer og strategier for arkivsektoren som grunnlag for å initiere og gjennomføre utviklingstiltak. Innsatsen skulle innrettes mot å styrke og modernisere både bevaring, formidling og forskning, i alle typer arkivinstitusjoner. Samtidig skulle ABM-utvikling og Riksarkivaren (RA) i samarbeid avklare grenselinjene mellom RAs myndighetsrolle (lovforvalter) og ABM-utviklings oppgaver.

Etableringen av ABM-utvikling som et kompetanse- og utviklingsorgan for arkiv var svar på et behov som lenge hadde vært formulert i den ikke-statlige arkivsektor.

I Stortingsmeldingen om arkiv, bibliotek og museum (nr. 22, 1999 -2000) ble oppfølgingen av noen særlige tiltak i sektoren knyttet til ABM-utvikling ("det nye organet"), særlig to:

1. Styrke arbeidet med arkiv fra privat samfunnssektor, som ledd i mer helhetlig samfunnsdokumentasjon. I departementets oppfølging av dette, ble ABM-utvikling pålagt å framlegge en statusrapport med forslag til strategier og tiltak. Rapporten ble publisert som ABM-skrift nr. 40, TIL KILDENE! Det ble videre meldt at departementet ville etablere en egen støtteordning for privatarkiv.

2. Styrke arbeidet med bevaring, tilgjengeliggjøring og formidling av elektronisk skapte arkiv.

Dette er senere gjentatt og utdypet i ulike styringsdokumenter, jf blant annet i regjeringens kulturmelding (2003) og budsjettproposisjoner. I museumsmeldingen er ABM-utviklings ansvar for privatarkivfeltet beskrevet som å "tilrettelegge og koordinere" dette arbeidet på landsplan. I budsjettet for 2010 ble den meldte støtteordningen etablert og tilført to mill.

Kulturrådet har hatt et særskilt ansvar for privatarkivområdet - for «å tilrettelegge og koordinere arbeidet med privatarkiver utenfor Arkivverket», jf ABM-meldinga, digitaliseringsmeldinga og museumsmeldinga.

Utviklingsmidler har vært ett viktig virkemiddel, nytt for arkivsektoren fra etableringen av ABM-utvikling. Utviklingsmidlene har også hatt betydning for privatarkivområdet.

Kulturrådet har også forvaltet Støtteordningen for privatarkiv siden 2010.

Kulturvernansettningen i Norsk kulturfond brukes også til privatarkiv.

Meld. St. 7 (2012-2013) Arkiv skapte uklarhet om Kulturrådets arkivutviklingsoppdrag. Innsatsen i Kulturrådet på privatarkivområdet skulle rettes mot arkiv i musea. Prop. 1 S (2014-2015) meldte at arkivutviklingsoppgavene overføres til Riksarkivet og at Kulturrådet skal arbeide med privatarkiv i musea. Dette er igjen blitt noe uklart i skrivende stund.

Bruken av utviklingsmidler på arkivområdet har bl.a. gått til regionale samhandlingsplaner og områder med behov for såkalt aktiv dokumentasjon, eksempler på prosjekter: Oslos multikulturelle arkiver og seinest Skeivt arkiv.

Fylkesvise samhandlingsplaner har vært initiert og finansiert av Kulturrådet (utviklingsmidlene), i samarbeid med RA. Arbeid er avsluttet i syv fylker, påbegynt i tre fylker, ytterligere ett i ferd med å gå i gang. Arbeidsdeling, samhandling og avklaring av ambisjoner har vært vektlagt. Det er skjedd en klar kvalitetsheving på arbeidet i museene.

Støtteordningen for privatarkiv og andre Kulturrådsmidler - resultater

Støtteordningen for privatarkiv ble innført på statsbudsjettet for 2010 med en minimumsramme på 2 mill. I alt er 111 tiltak støttet med til sammen kr. 16 165 000 (2010-2014), herav 66 bedriftsarkiv. Museene fikk 47 av 85 tildelinger i perioden 2010-2013, og alle tildelinger i 2014 etter at departementet endret innretningen på støtteordningen. Det er fremdeles ikke avklart om innretningen for 2015 blir på alle institusjoner som bevarer privatarkiv eller reserveres for arkiv i museene.

- Det ble varslet allerede i ABM-meldingen i 2000 at departementet ville «skipa til ei statleg støtteordning for vern og formidling av privatarkiv».
- Ble gjentatt i Kulturmeldingen i 2003, og arkivkartleggingen som resulterte i TIL KILDENE! ble bestilt som et forarbeid.

- Støtteordningen ble så innført på statsbudsjettet for 2010, med formål å støtte bevaring og digital tilgjengelighet til privatarkiv.
- Det er tildelt betydelig mer enn minimumsrammen på to mill, gjennom totalprioritering på post 77.
- Rammen er liten, men resultatene er svært gode til tross for begrensede rammer.
- Viktig fordi «ingen» egentlig har ansvar for privatarkiv definert som sin kjerneoppgave eller sitt hovedfokus – ikke de kommunale og fylkeskommunale institusjonene, og ikke museene – disse institusjonene står i praksis for så å si hele den regionale innsatsen (og privatarkivarbeid foregår i veldig stor grad regionalt.) Virksomheten er dermed ikke dekket av driftsmidlene, og prosjektmidler er ofte en forutsetning for innsats.
- Stort press på ordningen – omsøkt beløp for årene 2010-2014 var 72,6 mill, mens tildelingene for de samme årene var 16,1.

Utviklingsmidler for arkiv og museum vil fra statsbudsjettet 2015 flyttes fra post 77 til tippemidler.

Støtteordningen for privatarkiv flyttes fra post 77 til tippemidler, antakelig med en innretning mot arkiv i musea.

Kulturvernansetningen i Norsk kulturfond er på ca 10 mill kroner i året. Til sammen 8 mill er gått til privatarkivformål 2006-2012, altså en drøy million i året i snitt, med dette er veldig variabelt. Denne ordningen vil kunne få større betydning dersom støtteordningen rettes inn mot museene, og den merker allerede økt press.

2.3 Fylkeskoordinerende institusjoner og institusjoner med privatarkiv i Norge fylkesvis⁷

Følgende institusjoner har pr. 2013 en bestand av privatarkiv på ca. 10 hyllemeter eller mer. Det er anslått et grovt snitt på hvor mye arkivmateriale som er bevart pr. innbygger i fylkene. Men de aller minste bestandene, de under om lag 10 hm er ikke tatt med. Tallene er basert på bestand i institusjoner som hører hjemme i det aktuelle fylket. En del institusjoner vil ha materiale fra andre fylker, f eks har Statsarkivet i Oslo en del privatarkiv fra Akershus. Dette vil likevel ikke endre det store bildet i vesentlig grad. Institusjoner i Oslo vil ha en god del materiale av nasjonal karakter eller også stamme fra andre deler av landet, slik at dette fylket i særlig grad fortegnes. Tall for dette fylket må derfor leses med særlig forbehold.

⁷ Kilder:

Arkivstatistikken 2013, arkivinstitusjoner

Arkivstatistikken 2013, museer og bibliotek

SSB Folkemengde i tettbygde og spredtbygde strøk, etter fylke. 1. januar 2012, identifisert på Internett 25.09.2014, <http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-051.html>

Østfold (4 697 hm - ca. pr. innbygger 0,017 hm) (befolkning 2012: 278 352):

Østfoldmuseene (4 330 hm)
Fredrikstad kommune (300 hm)
Rakkestad lokalsamling (67 hm)

Akershus (732 hm - ca. pr. innbygger 0,001 hm) (befolkning 2012: 556 254):

Akershusmuseet (490 hm) – *fylkeskoordinator*
Ås lokalhistoriske samling (76 hm)
Ski bibliotek (59 hm)
Bærum bibliotek (57 hm)
Vitenparken Campus Ås (50 hm)

Oslo (32 853 hm - ca. pr. innbygger 0,054 hm) (befolkning 2012: 613 285):

Riksarkivet (15 263 hm)
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (7 572 hm)
Nasjonalbiblioteket (3 300)
Oslo byarkiv (2 000 hm) - *fylkeskoordinator*
Norsk Folkemuseum (1 047 hm)
Statsarkivet i Oslo (974 hm)
Norsk Luthersk Misjonssamband (955 hm)
Norsk Teknisk Museum (702 hm)
Norsk Maritimt Museum (641 hm)
Telemuseet (126 hm)
Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (88 hm, arkitektarkiv er ikke rapportert til statistikken)
Jødisk Museum i Oslo (83 hm)
Forsvarets museer, Norges Hjemmefrontmuseum (75 arkiv)
Oslo museum (58 hm)
Norsk folkemusikksamling (16 hm)
Stortingsarkivet (10 hm)
Vigeland-museet (10 hm)

Hedmark (3 514 hm - ca. pr. innbygger 0,018 hm) (befolkning 2012: 192 791):

Anno , tidl. Hedmark fylkesmuseum (1 447 hm)
Mjøsmuseet (950 hm)
Statsarkivet i Hamar (764 hm) – *fylkeskoordinator*
Norsk Skogfinsk Museum (349 hm)

Oppland (5 353 hm - ca. pr. innbygger 0,029 hm) (befolkning 2012: 187 147):

Opplandsarkivet Maihaugen (2 400 hm)
Gudbrandsdalsmusea (1 725 hm i 2012)
Fylkesarkivet i Oppland (550 hm)
Randsfjordmuseene (424 hm)
Valdresmusea (254 hm)

Buskerud (2 029 hm - ca. pr. innbygger 0,008 hm) (befolkning 2012: 265 164):

Statsarkivet i Kongsberg (611 hm)
Eiker arkiv (309 hm)
Drammen byarkiv (272 hm)

Norsk Bergverksmuseum (170 hm)
IKA Kongsberg (162 hm)
Gol bygdearkiv (130 hm)
Ål bygdearkiv (105 hm)
Kunstnerdalen Kulturmuseum (48 hm)
Nore og Uvdal bibliotek (45 hm)
Hol folkebibliotek (40 hm)
Flesberg historielag (38 hm)
Drammens museum for kunst og kulturhistorie (36 hm)
Stiftelsen Hringariki (25 hm)
Genealogisk datasentral, Ringerike (20 hm)
Folkemusikkarkivet i Buskerud (18 hm)

Vestfold (2 258 hm - ca. pr. innbygger 0,01 hm) (befolkning 2012: 236 424):
Vestfoldmuseene, Vestfoldarkivet (2 128 hm) – *fylkeskoordinator*
Preus museum (90 hm)
Sande historielag (40 hm)

Telemark (2 918 hm - ca. pr. innbygger 0,017 hm) (befolkning 2012: 170 023):
Norsk Industriarbeidermuseum (1 077 hm)
Telemark Museum (1 497 hm)
Arbark i Telemark (167 hm)
Vest-Telemark museum (106 hm)
Skien bibliotek (41 hm)
Sauherad bibliotek (30 hm)

Aust-Agder (3 330 hm - ca. pr. innbygger 0,03 hm) (befolkning 2012: 111 495):
Aust-Agder kulturhistoriske senter (3 313 hm) – *fylkeskoordinator*
Grimstad bys museer (17 hm)

Vest-Agder (2 583 hm - ca. pr. innbygger 0,015 hm) (befolkning 2012: 174 324):
Statsarkivet i Kristiansand (2 516 hm) – *fylkeskoordinator*
Vest-Agder-museet (67 hm)

Rogaland (8 958 hm - ca. pr. innbygger 0,02 hm) (befolkning 2012: 443 115):
Statsarkivet i Stavanger (5 316 hm) - *fylkeskoordinator*
Misjonsarkivet (1 692 hm)
Museum Stavanger (411 hm)
Jærmuseet (370 hm)
Stavanger byarkiv (326 hm)
IKA Rogaland (210 hm)
Haugesund byarkiv (192 hm)
Norsk Oljemuseum (177 hm)
Dalane folkemuseum (112 hm)
Ryfylkemuseet (82 hm)
Haugalandmuseene (36 hm)
Norsk lyd institutt (20 hm)
Sola bibliotek (14 hm)

Hordaland (15 012 hm- ca. pr. innbygger 0,031 hm) (befolkning 2012: 490 570):

Bergen byarkiv (med LAB) (9 145 hm)
Bergens sjøfartsmuseum (1 280 hm)
Statsarkivet i Bergen (1 200 hm)
Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum (1 110 hm)
Museum Vest (660 hm)
Museumssenteret i Hordaland (537 hm)
Universitetsbiblioteket i Bergen (629 hm)
Hordaland fylkesarkiv (391 hm) - *fylkeskoordinator*
Sunnhordland Museum (32 hm)
Hardanger og Voss museum (28 hm)

Sogn og fjordane (1 791 hm - ca. pr. innbygger 0,017 hm) (befolkning 2012: 108 201):

Fylkesarkivet i Sogn og fjordane (1 478 hm) - *fylkeskoordinator*
Musea i Sogn og Fjordane (139 hm)
Vik lokalhistoriske arkiv (88 hm)
Sogndal bibliotek (58 hm)
Høyanger bibliotek (17 hm)
Vågsøy bibliotek (11 hm)

Møre og Romsdal (1 572 hm - ca. pr. innbygger 0,006 hm) (befolkning 2012: 256 628):

IKA Møre og Romsdal (400 hm) - *fylkeskoordinator*
Nordmøre museum (400 hm)
Romsdalsmuseet (305 hm)
Sunnmøre Museum (181 hm)
Arbark i Møre og Romsdal (145 hm)
Stiftelsen Kulturkvartalet (60 hm)
Nynorsk kultursentrum (45 hm)
Surnadal folkebibliotek (26 hm)
Kristiansund folkebibliotek (10 hm)

Sør-Trøndelag (5 166 hm - ca. pr. innbygger 0,005 hm) (befolkning 2012: 297 950):

Statsarkivet i Trondheim (2 200 hm)
Universitetsbiblioteket i Trondheim, NTNU (1 552 hm)
Museene i Sør-Trøndelag, MIST (721 hm)
Trondheim byarkiv (429 hm)
Rørosmuseet (194 hm)
IKA Trøndelag (54 hm registrert som tilvekst) - *fylkeskoordinator*
Stiftelsen for folkemusikk og folkedans (16 hm)

Nord-Trøndelag (253 hm - ca. pr. innbygger 0,002 hm) (befolkning 2012: 133 390):

Museet Midt (102 hm)
Levanger bibliotek (61 hm)
Stiklestad Nasjonale Kultursenter (47 hm)
Verdal bibliotek (42 hm)

Nordland (7 079 hm - ca. pr. innbygger 0,03 hm) (befolkning 2012: 238 320):

Arkiv i Nordland (4 718 hm) - *fylkeskoordinator*
Norsk Luftfartsmuseum (658 hm)

Museum Nord (700 hm)
 Helgeland Museum (465 hm)
 Nordlandsmuseet (381 hm)
 Vefsn lokalhistoriske arkiv (110 hm)
 Ballangen bibliotek (35 hm)
 Arran Lulesamisk senter (12 hm)

Troms (2 020 hm - ca. pr. innbygger 0,013 hm) (befolkning 2012: 158 650):

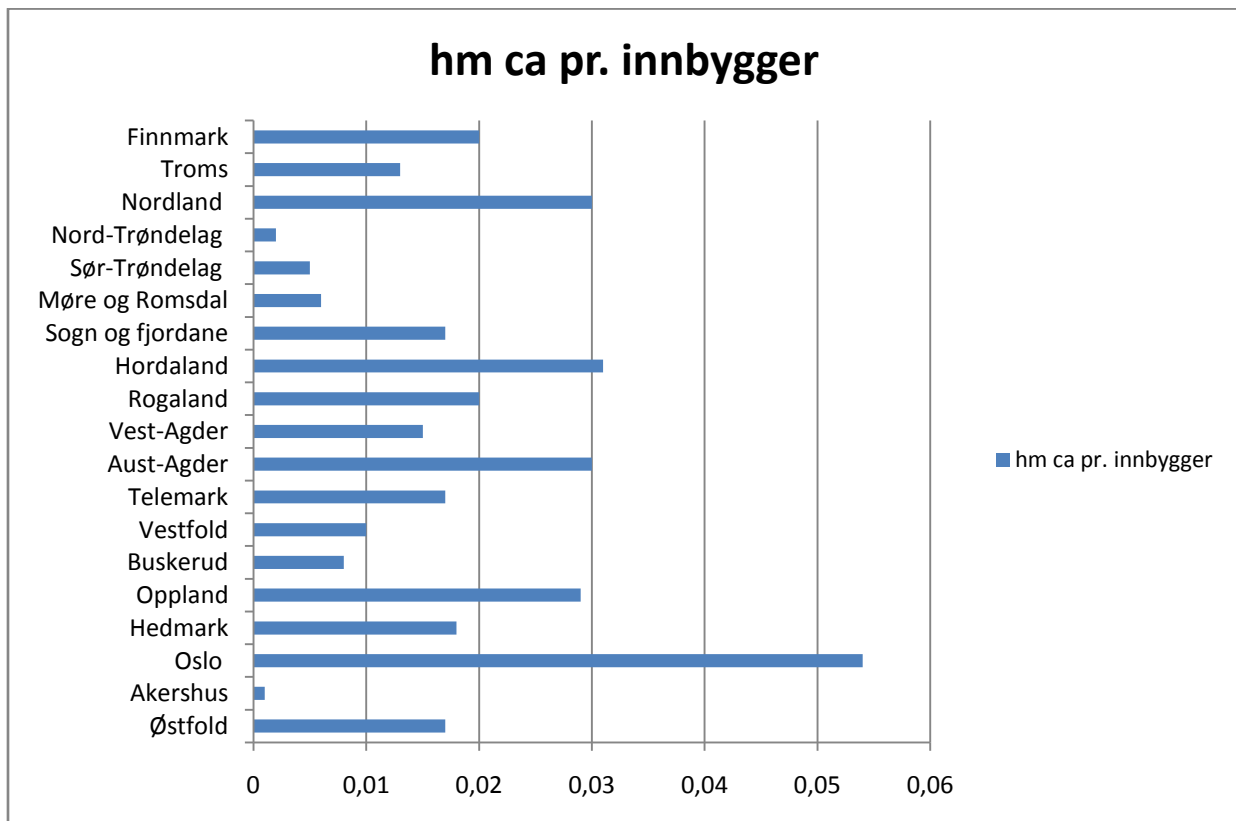
Statsarkivet i Tromsø (1 710 hm) – *fylkeskoordinator*
 Sør-Troms Museum (172 hm)
 Tromsø bibliotek og byarkiv (60 hm)
 Midt-Troms Museum (51 hm)
 Perspektivet Museum (20 hm)

Finnmark (1 500 hm - ca. pr. innbygger 0,020 hm) (befolkning 2012: 73 787):

Samisk arkiv (696 hm)
 Varanger museum (477 hm)
 IKA Finnmark (127 hm)
 Finnmark fylkesbibliotek (90 hm) – *fylkeskoordinator*
 Museene for kystkultur og gjenreisning i Finnmark (86 hm)
 Verdensarvsenter for bergkunst - Alta Museum (24 hm)

Av disse institusjonene har en del et sektoransvar på arkivområdet, og de presenteres i neste avsnitt.

Fylkesforskjeller i grove trekk, hyllemeter privatarkiv bevart pr. innbygger:

I det uoffisielle Norgesmesterskapet har Hordaland, Aust-Agder og Nordland en ganske god mengde privatarkivmateriale, med Oppland tett oppunder. De fylkene som har eksepsjonelt lav mengde bevart privatarkivmateriale er Akershus og Nord-Trøndelag. Oslo skårer høyt særlig pga alle de nasjonale institusjonene.

I hvert fylke er det en fylkeskoordinerende institusjon, og der dette er en institusjon med en viss privatarkivbestand lokalisert i fylket, er det avmerket ved institusjonen.

For Østfold er det Statsarkivet i Oslo som er fylkeskoordinerende institusjon, og for Buskerud er Vestfoldarkivet koordinator. For Telemark er det Statsarkivet i Kongsberg, og for Oppland er det Statsarkivet i Hamar som koordinerer. For Nord-Trøndelag er IKA Trøndelag koordinator.

2.4. Sektoransvarsinstitusjoner og de facto ansvarsinstitusjoner

- **Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek**

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark) ble opprettet i 1908 av LO og Arbeiderpartiet i fellesskap. Arbark er arbeiderbevegelsens eldste eksisterende kulturinstitusjon i Norge. Den viktigste oppgaven til Arbark er å bevare arbeiderbevegelsens mangfoldige kulturarv og formidle den videre til nye generasjoner. Arbark er åpent for alle som er interessert i arbeidernes og arbeiderbevegelsens historie, arbeidsforhold, samfunnshistorie og den politiske venstresida.

Arbark er et allsidig dokumentasjonssenter med samlinger innen arkiv, bibliotek, fotografi, lyd, film og gjenstander. Brorparten av samlingene har tilknytning til arbeiderbevegelsen. Videre fins det materiale etter venstresida i politikk og samfunnsliv (kvinnebevegelsen, ungdomsbevegelsen, internasjonalt solidaritetsarbeid med mer). Arbark driver også et omfattende forsknings- og formidlingsarbeid.

- **Norsk olje- og gassarkiv, pilotprosjekt ved Statsarkivet i Stavanger**

Meld. St. 7 (2012-13) Arkiv anbefaler at "statsarkiva, i tillegg til dei regionale oppgåvene, også kan ta på seg ein del oppgåver for etaten under eitt, uavhengig av geografisk tilknytning." Man ser for seg at en slik utplassering av etatsoppgaver kan styrke det regionale elementet i etaten og utnytte kreativitet og fagkompetanse optimalt. Statsarkivet i Stavanger (SAS) og satsingen på petroleumssektoren nevnes som et godt eksempel på en slik organisering, der statsarkivet allerede "har eit særleg nasjonalt ansvar for arkiv etter aktørar i oljeindustrien".

I desember 2013 vedtok Arkivverkets topplergruppe å igangsette pilotprosjektet "Norsk olje- og gassarkiv". Dette gjør at en regional enhet (SAS) får ansvaret for privat materiale fra én sektor for hele landet (olje- og gassektoren). Ved å definere oppgaveløsningen som et

treårig prosjekt ønsker man å undersøke nærmere hvordan denne måten å arbeide på kan formaliseres. Videre ønsker man å finne ut om denne måten å løse oppgavene på vil øke inntektsmulighetene til oppgaven (gi mer inntekter), og man vil bruke erfaringene til å vurdere om flere av Arkivverkets oppgaver kan løses på tilsvarende måte.

- **Samisk arkiv**

Sámi Arkiiva har *et landsdekkende ansvar* for samisk kulturarv. Virksomheten handler om å drive fram og koordinere et offentlig tjenestetilbud for å ta vare på, systematisere og tilgjengeliggjøre dokumentasjonskilder til kunnskap i form av arkiv med særlig relevans for det samiske samfunn. Arbeidet går også ut på å fremme en forståelse for samiske arkivs verdi som mulig kilde til selvkunnskap og en kritisk tilnærming til vedtatte sannheter gjennom formidling, undervisning og forskning. Arkivet ser et behov for å forbedre brukernes tilgang til samiske arkiv, som finnes spredt i mange ulike typer institusjoner i landet. Derfor ser de det som en oppgave å initiere til samarbeid mellom aktuelle institusjoner om fellesløsninger for samiske arkiv, med digitalisering og utvikling av samiskspråklige brukerløsninger og brukerportaler (Arkivportalen og Digitalarkivet) som tjenlige felles løsninger. For tida er de særlig opptatt av å utvikle gode løsninger for muntlige arkiv, eller samiske vokalarkiv. Det er et svar på en erfart mangel på “samiske stemmer” i arkivene, et forhold etablert i en urfolks- og minoritetssituasjon der mye kunnskap er blitt overført muntlig og i praksiser. Arkivet arbeider derfor også med prosesser rundt innhenting av arkivmateriale i form av lydbånd og film skapt av privatpersoner, forskere etc. og bistår andre institusjoner med digitalisering m.m.

For øvrig har Sámi Arkiiva i arbeidet erfart at “arkiv med særlig samisk relevans” kan være fra offentlig virksomhet, privat virksomhet, og fra mange ulike sektorer. Alt fra kommunearkiv, forskerarkiv, arkiv fra forskningsinstitutt, bergverksdrift, vannkraftutbygging (Alta-saken), fra samiske offentlige institusjoner, bedrifter, reindriftsorganisasjoner og - sammenslutninger, foreninger, politiske partier, privatpersoner etc. kan inneholde slikt materiale. Det er derfor muligens ikke uproblematisk å etablere et “sektoransvar” for Sámi Arkiiva, eller en “samisk sektor” i Arkivverket. Da det samiske samfunn består av mange ulike sektorer kan det føre til at viktige områder innenfor samisk samfunnsliv blir oversett eller utelatt.

- **Misjonsarkivet**

Misjonsarkivet, lokalisert ved Misjonshøgskolen (MHS) i Stavanger, er Norges største private arkivinstitusjon for bevaring og tilgjengeliggjøring av dokumentasjon fra kristen misjonsvirksomhet innenlands og utenlands. Hovedmengden av materialet kommer fra Det Norske Misjonselskap, grunnlagt i 1842. I tillegg kommer andre organisasjonsarkiv samt over 300 personarkiv. Bevaringspolitikken er tilgjengelig på Misjonsarkivets nettsted⁸.

⁸ mhs MISJONSARKIVET, identifisert på Internett 15122014, <http://www.mhs.no/arkiv/?175>

Etter at Misjonsarkivet i 2005 kom inn på statsbudsjettet som et av ymse faste tiltak i arkivsektoren, har virksomheten blitt utvidet til å omfatte veiledning og rådgivning innen arkivdanning og arkivbevaring overfor organisasjoner, undervisningsinstitusjoner og enkeltpersoner med relasjon til kristen virksomhet.

I tillegg fins en del de facto ansvarsinstitusjoner:

- **Nasjonalbiblioteket, avd. Oslo**

Nasjonalbiblioteket avd. Oslo har seks spesialsamlinger som tar hånd om arkivmateriale av privat proveniens: Norsk Musikkksamling, Norsk Jazzarkiv, Norsk Visearkiv, Billedsamlingen, Teaterhistorisk samling og Håndskriftsamlingen. De fem første har klart avgrensede arbeidsområder, definert ved samlingenes navn. Den sjettede, Håndskriftsamlingen, er bibliotekets eldste spesialsamling og den som er nærmest beslektet med Riksarkivet når det gjelder samlingenes profil.

Håndskriftsamlingen forvalter kildemateriale av privat proveniens samlet fortløpende som gaver eller ved kjøp gjennom hele sin snart 200 år lange historie. Aksesjonspolitikken har aldri vært formalisert, og klare grenselinjer har aldri vært opptrukket verken geografisk eller emnemessig. Den eneste klare avgrensing har gått mot offentlige arkiv. Dette gjenspeiler moderinstitusjonens egenart: Nasjonalbiblioteket (tidligere Universitetsbiblioteket i Oslo, UBO) har et generelt, ikke fagspesifikt formål. Enkeltpersoner innen alle områder av kultur- og samfunnslivet, nasjonalt og lokalt, er representert i samlingene, dessuten enkelte organisasjoner og bedrifter. Visse fagområder, så som polarforskning, litteratur og kunst er sterkere til stede enn andre, men ikke slik at de alene kan sies å utgjøre samlingsprofilen. Tidsperspektivet strekker seg fra middelalderen til vår egen tid.

- **Riksarkivet**

Arkiv etter nasjonale organisasjoner som ikke faller inn under sfæren til Arbark og Nasjonalbiblioteket. Politiske partier. Større industriarkiv. Krigstidsarkiv.

- **Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design**

Arkitektarkiv

- **Universitetsbiblioteket i Trondheim, NTNU**

Arkiv fra forskningsinstitusjoner med utspring fra NTNU og professorers privatarkiv

- **Norsk Maritimt museum og Bergens sjøfartsmuseum**

Sjøfartsarkiv

- **Stortingsarkivet**

Arkiv fra partigruppene på Stortinget, med unntak av Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti.

- **Norsk lydinstittutt**

Innspillinger av norsk musikk og/eller med norske musikere utgitt i utlandet. Innspillinger aldri utgitt på et forlag, men som er spilt inn på prøveplater eller privat.

- **Vestfoldarkivet**

Hvalfangstarkiv

- **UB Bergen**

Foto. Forskerarkiv. Arkiv etter Nordlandshandel. Skeivt arkiv.

- **UB Tromsø**

Enkelte forfatterarkiv

- **Norsk Teknisk Museum og Telemuseet**

Enkelte industriarkiv, (Akerselva, Loelva særlig)

- **Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum**

Arbeiderbevegelse og industriarkiv i Odde

- **Norsk Industriarbeidermuseum**

Arbeiderbevegelse og industriarkiv i Telemark, Rjukan

- **Jærmuseet**

Landbruksarkiv

- **Museumssenteret i Hordaland, Osterøy museum**

Garveriarkiv

- **Statsarkivet i Hamar**

Brenneriarkiv

- **Anno museum, avd. Norsk Skogmuseum**

Arkiv etter skogbruk og treforedlingsindustri

- **Museum Vest (tidl. Norsk fiskerimuseum)**

Antakelig enkelte fiskeriarkiv

- **Bergen Byarkiv/Lokalhistorisk arkiv i Bergen**

Arkiv etter Nordlandshandel, arkitektarkiv.

- **Statsarkivet i Tromsø**

Nordområdearkiv (Forskning/næringsliv). Arkiv etter den nasjonale minoriteten kvener. Festivalarkivet Riddu Riđđu.

- **Jødisk Museum i Oslo og Jødisk Museum i Trondheim**

Arkiv etter den nasjonale minoriteten jøder.

- **Oslo byarkiv**

Arkiv etter nye minoriteter, særlig i Oslo, og etter de nasjonale minoritetene romanifolket og rom (delvis).

- **Norsk Skogfinsk Museum**

Arkiv etter den nasjonale minoriteten skogfinnene.

- **Mange av de spesielt nevnte over og fylkesarkiv, byarkiv, IKAer og enkelte museer**

Privatarkiv med regional og lokal tilknytning – samt folkemusikkarkiv, fotoarkiv, filmarkiv, lydarkiv, stadnamnarkiv.

Kapittel 3. Arkivenes selektive hukommelse, helhetlig samfunnsdokumentasjon og behovet for bevaringsplaner

Kunnskap om fortida er avhengig av tilgangen til autentiske kilder. Arkivdokumenter som er bevart og beskrevet, for offentlige arkiv også dannet, i tråd med arkivfaglig teori og metodologi, framstår som autentisk dokumentasjon. Men arkivet er en selektiv hukommelse. De arkivdokumentene som er bevart representerer kun en ørliten del av alle de arkiv som er skapt. For privatarkiv er andelen svært mye lavere enn for offentlige arkiv. Privatarkiv kasseres i overveiende grad som en slags organisk prosess ved flyttinger og nedlegginger. De bevares i dag mye etter tilfeldighetsprinsippet, på grunn av lovverk, ressursituasjonen og fagtradisjonen. Dette er med på å bestemme hvilken samfunnsdokumentasjon ettertida vil sitte igjen med, og det bestemmer hvilke historier som vil kunne fortelles for framtidige generasjoner. Det er et spørsmål om demokrati, makt og avmakt. Det latinske ordtaket «Quod non est in actis, non est in mundo»: Den som ikke finnes i arkivene, finnes ikke, er en illustrasjon på dette.

Terry Cook peker på at arkivarer er ansvarlige for å skape en helhetlig samfunnshukommelse med relevant samfunnsdokumentasjon:

For archivists, the paradigm shift requires moving away from identifying themselves as passive guardians of an inherited legacy to celebrating their role in actively shaping collective (or social) memory. (Cook 2000)

Appraisal is the critical act by archivists. Helen Samuels and Richard Cox have called it the archivist's "first responsibility", upon which everything else depends. As archivists appraise records, they are determining what the future will know about its past: who will have a continuing voice and who will be silenced. Archivists thereby co-create the archive. (Cook 2011, p. 2)

Gjennom bevaring og kassasjon bestemmer arkivarene hva og hvem som skal huskes, men liksom mye hva som kan glemmes og hvem som ikke får sette spor etter seg i vår samfunnshukommelse. Dette illustrerer at arkivaren utøver makt. Derfor må det være åpenhet rundt arkivarenes valg av kriterier for bevaring og kassasjon slik Derrida påpekte:

Ingen politisk makt uten kontroll over arkivet eller hukommelsen. Effektiv demokratisering kan alltid måles ved dette vesentlige kriteriet: deltakelsen i og tilgangen til arkivet, dets oppbygning, og dets fortolkning. (Derrida 1995 s. 15)

Verne Harris utvikler dette slik:

Den maktutøvelsen arkivarer utøver ses best i utvelgelsesprosessen. Makta til det den franske filosofen Derrida kaller nedskrivning (registrering)⁹. Hvilke historier vil bli nedskrevet (registrert) i arkivet og hvilke vil det ikke. Historiefortellerens makt er til sjuende og sist en politisk makt. Det er grunnen til at samfunnet i et demokrati må finne måter å gjøre arkivarer ansvarlige for sine utvelgelses-/kassasjonsavgjørelser på. (Harris 2007 s. 104).

⁹ Begrepet *consignation* på fransk og engelsk er oversatt til *nedskrivning (registrering)*.

I vestlig arkivtradisjon står det offentliges arkiv i en særstilling. Bevaringen er lovregulert. Vi har et system der offentlige organ er pålagt arkivplikt, og Riksarkivaren er gitt bestemte fullmakter som skal sikre at disse arkivene blir bevart. Hovedregelen i loven er at offentlige arkiv skal bevares dersom ikke Riksarkivaren har gitt løyve til kassasjon av bestemte arkivdeler.

Hvordan kan vi så gå fram for å ta begrunnede valg av strategier slik at vi kan oppnå en bedre samfunnsdokumentasjon?

Perspektivet for bevaringspolitikken generelt skal nå være helhetlig samfunnsdokumentasjon i følge arkivmeldingen. Det forutsetter en systematisk innsamling av arkiv fra alle typer samfunnsaktører, uavhengig av forvaltningstilhørighet, form, formater og media. Dette må det være en åpen og transparent tilnærming til. Privat sektor må få sin naturlige plass sammen med statlig og kommunal/fylkeskommunal; og perspektivet må være at sektorene ses på i sammenheng for å sikre en best mulig dokumentasjon av samfunnet.

Tradisjonelt har man ikke tatt høyde for en bevaringsvurdering av den samla arkivdokumentasjonen som blir skapt i et samfunn og sett offentlige og private arkiv som en felles integrert samfunnshukommelse. De teoretiske tilnærmingene har generelt tatt utgangspunkt i et faglig landskap der bakgrunnen har vært arkivinstitusjonenes samfunnsoppdrag, forstått som å bevare offentlige arkiv, jf. den norske arkivloven.

3.1 Hva regnes som bevaringsverdig? Arkivteoretisk bakteppe¹⁰

Arkivvitenskapen er ikke en nøytral, eksakt vitenskap, men har utvikla seg i takt med behov i samfunnet. Den har avgrensa seg til skriftlige arkiv, først og fremst de som er blitt skapt av offentlige myndigheter. Andre typer arkiv, som privatarkiv eller arkiv etter organisasjoner, bedrifter og privatpersoner, muntlige minner og fotografi har i stor grad blitt neglisjert. Arkivistikken var avgrensa til avslutta historiske arkiv for å gjøre disse tilgjengelige for forskning og har vært en historisk hjelpevitenskap.

Klassisk arkivistikk behandler ikke arkivets bevaringsverdi. "The Dutch manual" - *Manual for the Arrangement and Description of Archives* – var den første moderne beskrivelse av ordning og beskrivelse av arkiv. Den kom i 1898 og handler om offentlige arkiv, privatarkivene overlater den til bibliotekene. Seinere teoretikere har hatt forskjellige hovedtilnærminger til spørsmålet om hvorfor vi skal bevare arkiv: For Hilary Jenkinson var bevaring av autentisk og upartisk dokumentasjon av arkivskaperens handlinger det viktigste formålet, bevisfunksjonen. For å ha denne kvaliteten på arkivet, så måtte arkivet bevares i sin opprinnelige tilstand og struktur, kassasjon foretatt på andre premisser enn arkivskapers egne behov avvises. Arkivarens rolle var å bevare og beskrive arkivet slik det var mottatt etter en uavbrutt oppbevaring hos arkivskaper eller dennes offisielle etterfølger. Arkivaren

¹⁰ Avsnittet er basert på Røsjø (2012)

skulle være en upartisk vokter av arkivene. Andre la større vekt på den kulturelle verdien til arkivene, og så det som nødvendig å velge ut *deler* av arkivene for bevaring og kassere resten, det som bare hadde administrativ verdi. Theodore R. Schellenberg vektla sekundærverdien til arkivene, innholdsverdien for forskere, og så den antatte framtidige forskningsmessige verdien som avgjørende. En mer samfunnsmessig tilnærming, med utgangspunktet at arkivene skulle reflektere samfunnet som skaper dem, kom først med Tysklands Hans Booms på 1970-tallet. Tilnærmingen var å speile samfunnsverdier gjennom arkivskapers funksjoner og å bevare en allsidig samfunnsdokumentasjon på samfunnets egne premisser. Det er også retningen for den funksjonsbaserte bevaringsmetodikken som ble utvikla i Kanada fra slutten av 1980-åra, på det filosofiske plan inspirert av Booms. Bevaringsverdien til offentlige arkiv blir her gjort avhengig av den relative verdien til de samfunnsmessige og institusjonelle funksjonene som arkivene dokumenterer. Makroutvalgs-/bevaringsvurdering som aksjonsstrategi ble implementert av Riksarkivet i Kanada i 1991. (Cook 1997)¹¹

Hans Booms beskrev på den tyske arkivkonferansen i 1971 arkivarenes rolle i å forme dokumentarven i samfunnet og det at underliggende sosiale, politiske og filosofiske årsaker til arkivbevaring hadde vært oversett. Synspunktene ble først gjengitt på engelsk i 1987 (Booms 1987). Både på 1950- og 60-tallet hadde tyske arkivarer kritisert hvordan man bestemmer arkivverdi eller bevaringsverdi (archival value) og at dette ikke var gjenstand for teoretisk diskusjon. Meinert hadde i 1957 kritisert arkivarenes tradisjonelt negative tilnærming ved å fokusere på det som skal kasseres og lanserte i stedet det positive utvalgsprinsippet - å velge ut arkiv for bevaring.

Booms oppsummerte i en artikkel i 1991-1992 at arkivarer først må bestemme arkivs verdi før de kan bestemme hva som skal bevares og hva kasseres, men at verdivurderingen var formet av de politiske verdiene til den samtidig herskende sosiale klassen (Booms 1991-1992). På 50-tallet ga tyske arkivarer opp å finne en gyldig bevaringsteori, og målet med å bygge dokumentarven ble å dokumentere summen av administrativ aktivitet. Denne metoden forutsatte at all myndighetsaktivitet var verdt å dokumentere. Men så mislyktes man i å løse mengdeproblemet. Da man skulle begrense mengden, ble de viktigste virksomhetene ansett som de på toppen av hierarkiet. Verdiene de opererte med var at arkivets verdi økte med arkivskaperens plass i organisasjonen. I Øst-Tyskland brukte man de eldre prøyssiske verdivurderingene fra 20-tallet, som i vest, på tross av ny marxist-leninistisk ordrakt. Booms påpeker ansvaret arkivarer har i å forme dokumentarven og dilemmaene i at de som er formet i en annen tids tenkesett, skal verdivurdere materiale som stammer fra en eldre tid basert på andre verdier. Han foreslår en dokumentasjonsplan som skulle utvikles av et arkivteam, behandles av et råd, godkjennes og publiseres. Dette ble aldri anvendt i

¹¹ Det er nå kommet nye norske Bevarings- og kassasjonsbestemmelser for fylkeskommunale og kommunale arkiv skapt etter 1950 som er delvis funksjonsbasert, fastsatt av Riksarkivaren 20. desember 2013.

Vest-Europa. Kritikerne innvendte at komplekse begreper om menneskelige verdier neppe kunne harmoniseres til å gjenspeile samfunnet. Booms tanke var at dokumentasjonsplanen skulle etablere referanser til virkelige hendelser som hadde blitt historiske og ta utgangspunkt i det han kalte en samtidig historisk kronologisk oversikt. Han ga sin kritiker Büttner rett i at det ikke er mulig for oss som arkivarer å sikre oss offentlig godkjenning av en dokumentasjonsplan. Men til Booms overraskelse ble et slikt verktøy prøvd i Øst-Tyskland! Hvordan ble så disse planene brukt?

Det viste seg at ikke et eneste arkiv var blitt vurdert etter planene. De var blitt formulert for abstrakt til å være praktisk anvendbare. Booms mener modellen ikke kunne passe i deres samfunnssystem med totalt forskjellige verdier. Men i Øst-Tyskland tok de statlige arkivene ansvar for hele informasjonsstrømmen, alle arkiv uavhengig av om de stammet fra myndigheter, bedrifter, kulturelle eller andre institusjoner ble kanalisert inn i Statens arkiver. Booms antar at planen hans var for teoretisk. Men han holder fast ved tilnærmingen med å knytte bevaringsverdien til arkivets opprinnelige kontekst og til hvor viktige arkivskapernes funksjoner og aktiviteter var da arkivet ble skapt.

Det er grunnen til at arkivarer, i utvelgelses-/kassasjonsprosessen, må orientere seg i retning verdiene arkivene samtidig hadde, for arkivene ble skapt for deres skyld (Booms 1991-92 s. 33)¹².

Han illustrerer dette ved utsagnet til en arkivar fra Dresden, tidligere i Øst-Tyskland, som fortalte at hun, i de ett og et halvt årene etter regimets fall, hadde merket en endring i verdiene hun brukte for å bevaringsvurdere arkiv og at mye av det hun syntes var viktig å bevare under det gamle regimet, nå ikke syntes viktig.

I motsetning til andre teoretikere har amerikanske Helen W. Samuels forsøkt å utvikle en modell som omfatter bevaringsvurdering av *både* offentlige og private arkiv, samt *andre* dokumentasjonskilder. Om arkivmateriale er gått tapt eller bare er skapt i lite omfang, tar hun til orde for å samle inn andre typer dokumentasjon. Slikt dokumentasjonsmateriale kan samles i et arkiv, som i arkivet Arbeiderminner samlet inn av Edvard Bull på Norsk Folkemuseum. Andre eksempler er Bergen byarkivs innsamling av fortellinger fra de som var barn da et tysk ammunisjonsskip eksploderte på Bergen havn 20. april 1944 og ble evakuert fra byen og sendt til familier i andre deler av Sør-Norge, eller Oslo byarkivs arkiv Mangfoldige stemmer, intervjudokumentasjon av innvandrerkvinner i organisasjoner, Opplandsarkivets intervjuer med nyere innvandrere og Vestfoldarkivets intervjuer med kystfiskere.

I artikkelen "Who Controls the Past" i 1986 tok Samuels opp behovet for å utvikle dokumentasjonsstrategier, ikke bare en innsamlingspolitikk for en institusjon eller et prosjekt, og å koordinere institusjonenes aktiviteter (Samuels 1986). I en artikkel i 1988 tok Samuels og Richard J. Cox opp hvor utilstrekkelige kassasjons-/utvelgelsesmetodene og

¹² Oversettelsene i sitater fra utenlandske artikler og verk er gjort av E. Røsjø.

-praksisen har vært. De framhevet også at samfunnsdokumentasjon krever en koordinert innsats fra bibliotekarer, muntlige historikere, folklorister, spesialister på materiell kultur, museumscuratorer og andre. De påpekte at arkivarer må fokusere på full samfunnsdokumentasjon, ikke bare på stykkevis evaluering av isolerte arkiv av historisk eller annen bevaringsverdi. Da må arkivarer gå utover vurderingssystemer knytta til enkeltinstitusjoner og til innsamling av historiske arkiv. De foreslo en forskningsagenda for å bedre arkivarprofesjonens evne til å dokumentere samfunnet. Særlig viktig mente de det var i forhold til elektroniske arkiv, der arkivarer må være bevisst på hvordan konteksten de virker i endres og at arkivarer er de eneste som har rollen med å identifisere og bevare arkivinformatjon av varig verdi. Men når de bevaringsvurderer har de sjelden prosedyrer for å vurdere *andre* informasjonskilder, som trykt materiale, visuelt materiale eller gjenstandsmateriale. Bibliotekarer og museumscuratorer deler arkivarenes bekymringer over vanskene med å dokumentere det 20. århundre på sine fagfelt; man burde derfor dele og bygge på hverandres kunnskap, påpekte de også (Cox & Samuels 1988, s. 41).

Samuels utdyper dette videre og peker på at noen institusjonsarkiv begrenser sin aktivitet til å bevare offentlige arkiv, mens andre erverver privatarkiv til sine arkiv eller spesialsamlinger (Samuels 1991-1992, særlig s. 132-137). Det har vært en klar sfæredeling. Om f eks arkivarene ved et universitet samler arkiv fra studentklubber og lignende fordi de oppfatter at det bidrar til kunnskap om institusjonen, så ses det på som noe som ligger utenfor deres offisielle dokumentasjonsansvar. Samuels vil forene disse tilnærmingene ved å vise at begge typer arkiv trengs - at de støtter og utfyller hverandre. Det viktige ved vår tilnærming må være *hva* vi skal dokumentere - funksjonen - *hvor* arkivet finnes blir da et underordna spørsmål. Samuels peker også på at utvelgelses-/kassasjonsprosessen ville tjene på en bredere tilnærming. Vi kan lite gjøre for å forutse framtidige forskertrender som endrer spørsmålene som stilles eller bruken av dokumentasjonen.

Forutså for eksempel arkivarer kvantitativ historie, sosialhistorie, kvinnehistorie? Nei, disse representerte nye måter å tenke på, både for historikere og for arkivarer. (Samuels 1991-92, s. 133).

Hun tar derfor til orde for en funksjonell tilnærming i utvelgelsesprosessen for bevaring. Ingen analyse eller utvalg kan være objektiv. Den vil alltid ses gjennom dagens mentale linser.

I stedet for å spørre hva som finnes, bør arkivarer spørre om *verdien* av tilgjengelig informasjon for å belyse et fenomen. Hun gir et eksempel på at samlinger kan være kvantitativt rikholdige, men av dårlig kvalitet, dvs. ikke belyse den fulle bredden av et fenomen. En bedre forståelse for den relative verdien av materialet vil støtte en kvalitativ revurdering av samlinger i institusjoner, etablering av innsamlingsplaner og mer opplyste utvalgsavgjørelser for de enkelte samlinger. Arkivarene mangler analytiske metoder for å forstå institusjoner og fokuserer derfor på arkiv, framholder Samuels. Arkivarens rolle blir så

ofte å administrere eksisterende arkiv i stedet for å samle adekvate arkiv for en institusjon (Samuels 1991-92, s. 136).

På 1980-tallet ble den klassiske arkivistikken utfordret på flere fronter, særlig pga den nye digitale teknologien. Fokuset ble flytta fra arkivet som objekt til handlingene som skaper arkivet. Ny teoretisk forståelse for arkivets karakter og funksjoner problematiserte oppfatningene av arkivet som nøytral dokumentasjon og arkivarens upartiskhet. Utfordringene med elektroniske arkiv krevde klare føringer for arkivdanningen og arkivarene kunne ikke lenger bare arbeide med eldre og avslutta arkiv. Vilkåret for autentisitet er at arkivsystemene inneholder en integrert dokumentasjon av den arkivskapende konteksten (funksjonell proveniens) som blir bevart sammen med arkivdokumentene. For å oppnå dette, må arkivarene gripe inn i arkivdanningen. (Valderhaug 2011, s. 53)

Samuels sier elektronisk arkivering har tvunget arkivarprofesjonen til å forstå nødvendigheten av å gripe inn i danningen av disse arkivene for å sikre at de bevarer og kan brukes for ettertida. Men arkivarer er mer ambivalente i forhold til sin rolle i å skape dokumentasjon som ellers *ikke* ville eksistere. Samuels tar til orde for at arkivarer, som ser sitt ansvar som å dokumentere en institusjon, som en integrert del av sine dokumentasjonsaktiviteter må sørge for å skape og sikre at arkiv skapes. Men arkivarene må ikke nødvendigvis gjøre det. Deres viktigste rolle er å skape bevissthet rundt dokumentasjonsproblemer og behovet for dokumentasjonsaktivitet. For å utføre dette, må arkivarene drive arkivforskning så de kan formulere en sammenhengende dokumentasjonsplan.

I det arkivfaglige miljøet fins forskjellige oppfatninger av hva arkiv er og hva arkivarbeid handler om. Enkelt sagt er det to hoveddiskurser i dagens arkivvitenskap, uten at det er skarpe grenser mellom de to. Bearman og den australske "records continuum"-tenkningen er mest opptatt av arkivet som system. Cook og Harris er mer opptatt av å forstå arkiv som samfunnsfenomen. (Valderhaug 2011, s. 70). David Bearman, f.eks., fokuserer på arkivets funksjon som transaksjonsbevis (evidence of transactions) og arkivarens oppgave blir å sikre dokumentasjonens autentisitet og integritet. Andre, som f.eks. Verne Harris, ser dette som en innsnevring av arkivbegrepet og arkivarbeidet som ekskluderer andre arkiveringsmåter – som ikke er dokumentasjon av transaksjoner, men arkiv som skapes for å dokumentere eller grunnlegge noe, skape varige minner eller lagre informasjon for seinere bruk. Harris inkluderer i sin arkivforståelse i prinsippet alle former for minner som har blitt skilt ut fra det personlige, individuelle minnet og overført til et annet "sted". Viktigst er det at transaksjonsfokuset overser at arkivering preges av maktforhold i samfunnet og forneker muligheten for at mennesker skaper og bevarer arkiv av andre grunner enn å skape bevisdokumentasjon. (Valderhaug 2011, s. 62-63).

Verken Booms eller Samuels påpekning av system- og metodesvakheter for arkivbevaring har fått nok oppmerksomhet i fagmiljøet. Booms pekte på at myndighetsinstitusjoners arkiv overvurderes på bekostning av mer uformelle samfunnsinstitusjoner. Samuels påpekning av

behovet for dokumentasjonsstrategier og sektordokumentasjonsplaner, går rett inn i problematikken rundt hvordan vi som arkivinstitusjoner kan fylle vårt oppdrag som samfunnsinstitusjoner. Fyller vi denne rollen godt om vi har et så ensidig fokus på det offentlige arkiv som så å si bevares uavhengig av kvalitativ verdi, mens privatarkivarbeidet drives med svært små ressurser og i høyden etter den enkelte institusjons innsamlingspolitikk? Det finnes ingen samlet strategi for å sikre beste mulig samfunnsdokumentasjon på forskjellige funksjoner i samfunnet uavhengig av forvaltningstilknytning, forvaltningsnivå og samfunnssektor.

Terry Cook mener Samuels dokumentasjonsstrategi passer best for privatarkivfeltet, og ikke så godt for offentlige arkiv. Men han sier den kan brukes som supplement til offentlige arkiv i en innsamlingsstrategi for å finne fram til relaterte privatarkivskapere hvis arkiv er aktuelle å samle inn. Han roser hennes "institusjonelle funksjonsanalyse" som skal lede til en strategisk plan for å vurdere hver institusjons arkiv som hun beskriver i boka "Varsity Letters: Documenting modern Colleges and Universities" fra 1992 og sier den kan anvendes på hvilke som helst institusjonsarkiv. Han hevder det viktige for Samuels er at analyse og planlegging må gå forut for innsamling og at hun gir oss en viktig retning for å håndtere de voluminøse arkivene til moderne organisasjoner og for å revitalisere arkivteorien (Cook 1997, s. 33).

I tillegg til å bestemme hvem som gjennom sine arkiv skal få bli inkludert i den felles hukommelsen, er det et faktum at kassasjon forandrer arkivene, slik at balansen forrykkes i forhold til arkivet slik det ble skapt av arkivskaperen. Dessuten er måten arkivarer ordner og registrerer arkiv på viktig for hva som kan finnes fram i, f eks om her er dokumenter på minoritetsspråk. Et dokument er resultat av en prosess. Slik sett virker dokumentene i arkivet gjennom menneskene som har skapt dem, gjennom aktører som har behandlet dem, gjennom arkivarer som har samlet og arkivert dem og gjennom forskere som bruker dem for å konstruere fortida vår (Ketelaar 2001, s. 137). Selv om dokumentene har vært uforandret siden de ble skapt, kan innholdet og konteksten de er blitt satt sammen med gi ulik informasjon, alt etter hva man ser etter og hvilke spørsmål som stilles (Maliniemi 1 2010, s. 155).

Arkivene blir derfor aldri oppbrukt, og historia er aldri ferdigskrevet. Dagens generasjoner kan ikke vite hvilke kilder som kan bli interessante i framtida. Nye generasjoner vil stille nye spørsmål, også til arkivmaterialet. Samuels påpekte dette i forhold til at man ikke forutså interessen for kvantitativ historie, sosial-, og kvinnehistorie. Kaisa Maliniemi har nylig påvist hvordan arkivmateriale på kvensk og samisk, som ikke var registrert og som hun nå har påvist i offentlige arkiv i Porsanger, kan vitne om en skriftspråkkultur og et flerkulturelt samfunn i full vigør (Maliniemi 2 2010). Både arkivansatte og forskere har her deltatt ubevisst i det som kan kalles "institusjonalisert forglemmelse" av det kvenske og samiske.

3.2 Formålet med en bevaringsplan for privatarkiv

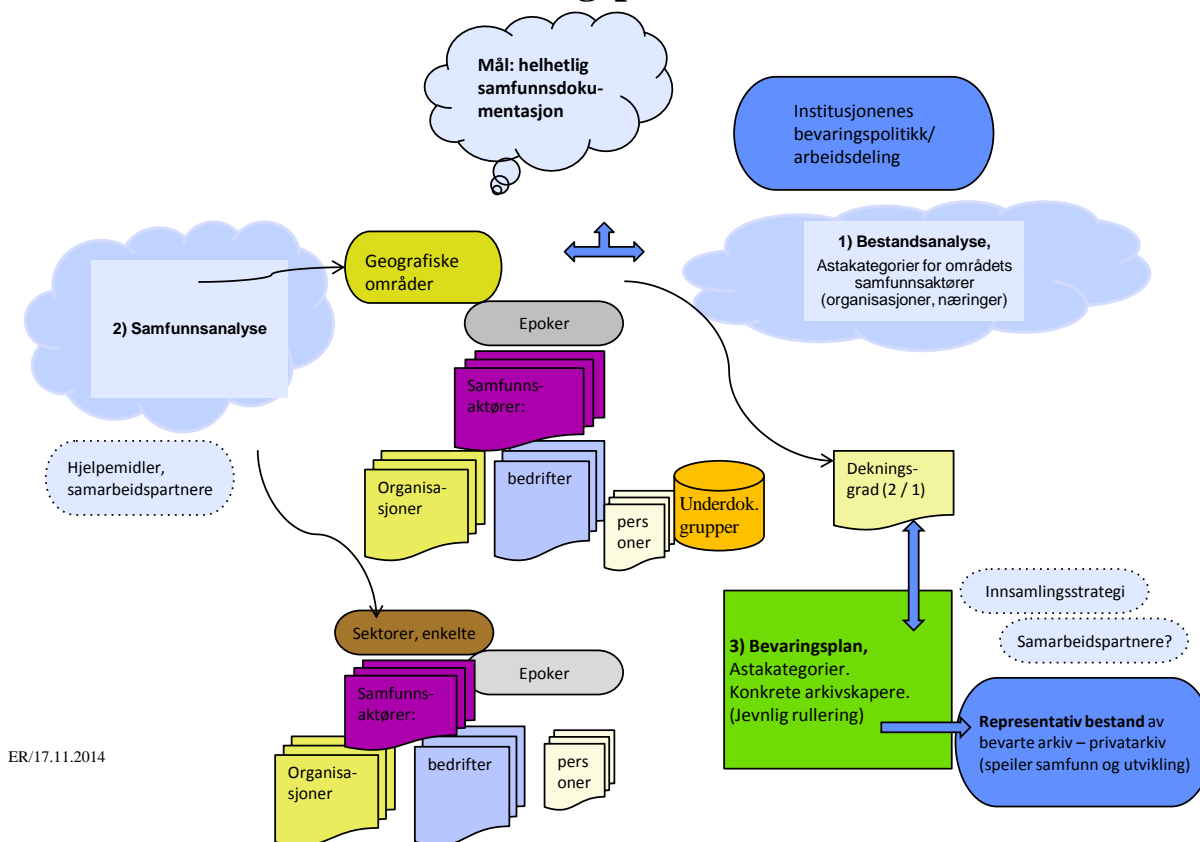
Siden bevaring av offentlige arkiv er regulert av lov og regelverk, er vårt oppdrag begrenset til privatarkivfeltet. Formålet med en bevaringsplan for privatarkiv er å sikre bevaring av et best mulig utvalg også av privatarkiv som kan gjenspeile samfunnet og samfunnsutviklingen på en god måte. Det bør lages geografiske (kommune, fylke, Norge) og enkelte sektormessige (nå fins egne institusjoner med bevaringspolitikk for arbeiderbevegelse, kristen misjon, det samiske og olje- og gasssektoren som et forsøk) bevaringsplaner for privatarkivfeltet. Til sammen vil disse danne et rammeverk for Norge som helhet. Bevaringsplanene bør ta utgangspunkt i etablerte hovedlinjer og prinsipper for den enkelte institusjons bevaringsarbeid, slik de er nedfelt i institusjonens bevaringspolitikk. De skal bygge på samarbeidsavtaler og samhandlingsplaner mellom institusjoner lokalt, regionalt og nasjonalt. Bevaringsplanene må videre ta utgangspunkt i bestandsanalysen av de arkivene som allerede er bevart i institusjonene. En bevaringsplan må være levende og justeres i takt med terrenget, ny forskning og undersøkelser. Det kan søkes å forankre privatarkivfeltet i arbeidet med regional kulturplan som gjøres i fylkeskommunene¹³.

En bevaringsplan består av tre deler: en *bestandsanalyse* som viser hva som er bevart, en *samfunnsanalyse* som peker på viktige samfunnsaktører/arkivskapere det er viktig å ta vare på arkivet fra og disse ses i forhold til hverandre (dekningsgraden) slik at vi utvikler en *bevaringsplan* for konkrete arkivskapere.

Bevaringsplanarbeid kan illustreres slik:

¹³ Jf. utkast til Regional kulturplan for Hordaland, identifisert på Internett 01.12.2014 <http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Kultur/kulturplan/>. Enger-utvalget foreslo også at kulturloven utstyres med bestemmelser som gjør den til et aktivt verktøy – dvs. med bestemmelser som gir kommuner og fylkeskommuner ansvar for å utvikle planstrategier på kulturområdet, i NOU 2013: 4 Kulturutredningen 2014.

Bevaringsplan

3.3 Bestandsanalyse

En bevaringsplan må ta utgangspunkt i en mest mulig presis kunnskap om eksisterende bestand, og forutsetter derfor en form for bestandsanalyse. Det viktigste redskapet for oppdatert informasjon om en institusjons bestand av privatarkiv er arkivfagsystemet Asta. Det er også av denne grunn viktig at så mange som mulig benytter Asta som verktøy og samtidig påser at alle relevante registreringer man har kunnskap om legges inn. Ved å kombinere ulike søkekriterier i Asta, vil man så kunne få ut en bestandsoversikt som igjen kan gi oss god informasjon gjennom en nærmere analyse av bestanden.

Asta gjør det mulig å registrere arkiv og arkivskapere/aktører med koder for aktør-/arkivskapertyper (kategorier), næringsgrupper, organisasjonskategorier, samt aktør/arkivskaper- og arkivopplysninger. Næringskategoriene (bransjekategoriene) er basert på Statistisk sentralbyrås (SNB) standard for næringsgruppering (SN94). Organisasjonskategoriene er basert på inndelingen i publikasjonen "Norske organisasjoner". Bruken av nærings- og organisasjonskoder har først og fremst relevans for bedrifts- og organisasjonsarkivene.

Samdok-prosjektet har fått utviklet nyttige rapporter i arbeidet med bestandsanalyse og bevaringsplan:

- en rapport fra Asta (Søk på Institusjon) for forbedring av egne data som nedlastes i csv, xml eller txt for videre bearbeiding i Excel eller andre verktøy. Rapport med aggregerte data basert på dette kan hentes rett inn i Excel, men det krever konsulentbistand.
- en rapport fra Arkivportalen.no for analyse av data for f eks et fylke som nedlastes i csv, xml eller txt for videre bearbeiding i Excel eller andre verktøy der man kan analysere sin institusjons bestand, bevarte arkiv med relevans til et fylke eller en kommune eller arkiv bevart etter en organisasjonstype eller en sektor.
- en rapport med aggregerte data basert på rapporten fra Arkivportalen.no som kan hentes rett inn i Excel. Man kan her få illustrert typen arkiver f eks etter organisasjonstype, næringskategori i et område ved hjelp av diagrammer og lignende.

Den siste kan se slik ut:

I analysemodulen Samdok-prosjektet har fått utvikla på Arkivportalen.no kan man søke på forskjellige kategorier.

Vi får et søkeresultat (se neste side) som viser hva vi har søkt på, ei liste vi kan eksportere til Excel og sortere ut fra egne kriterier. Dette kan brukes for bestandsanalyse og av brukere. Vi får et aggregert resultat i form av kake- eller søylediagram over hvilke kommuner aktørene hører til i, tilsvarende for type virksomhetskategori (som er skjult her av plasshensyn), hvilke organisasjonskategorier og næringskategorier aktørene tilhører, og endelig tidsperiode aktøren dekker (skjult her av plasshensyn).

Under er vist et treff i analysemodulen utvikla for Arkivportalen.no på arkivaktører i Nordland fylke og Bodø kommune, i alt 84 treff.

Søkeresultat antall treff 84

Viser søkeresultat for publiserte data til Arkivportalen, dine søkekriterier:

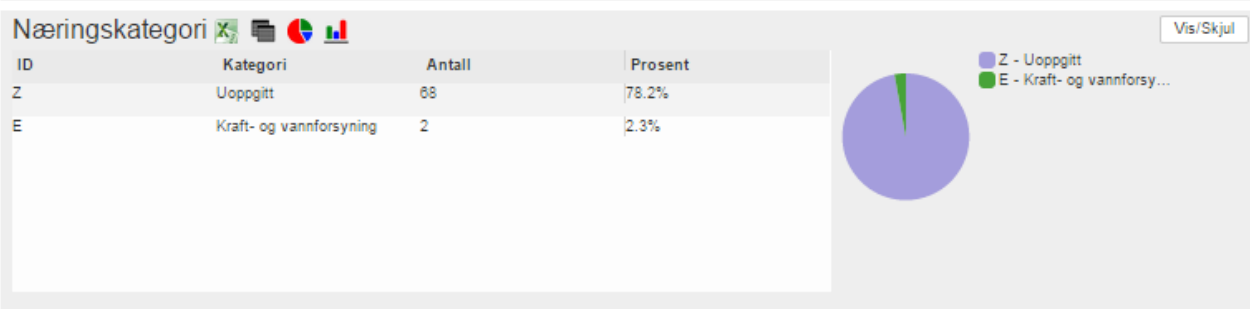
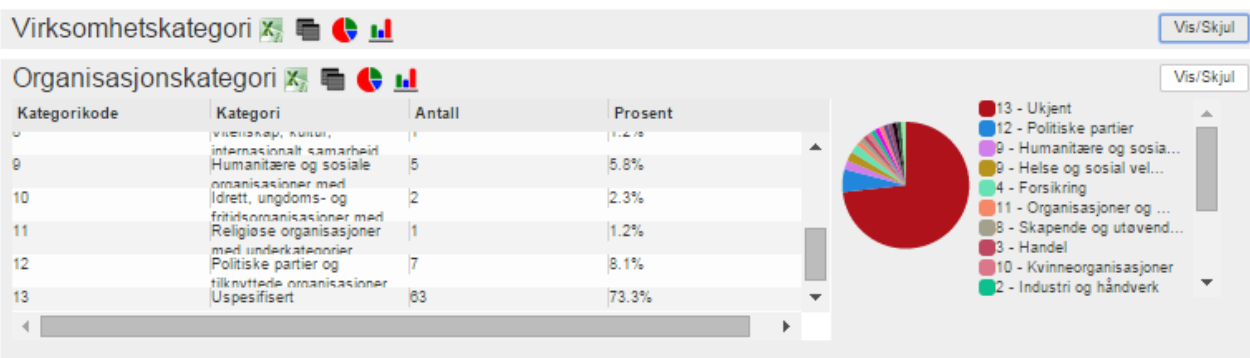
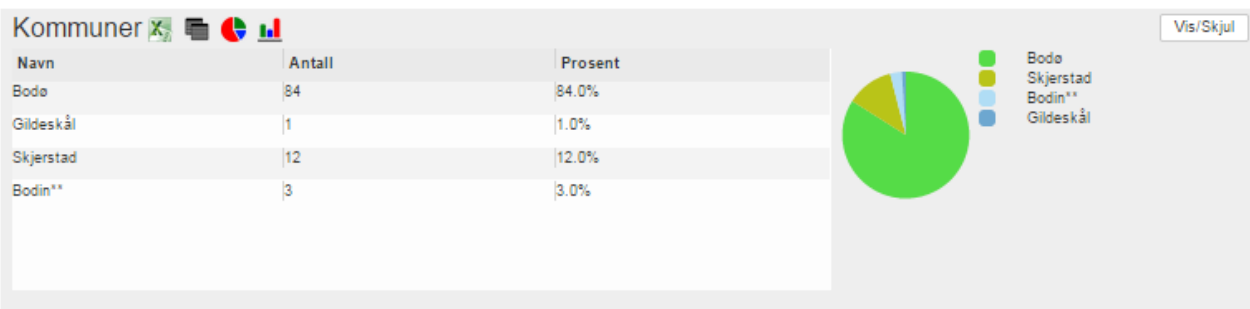
[Depotinstusjon: Alle](#)
[Kun digitalisert: Nei](#)
[Samfunnssektor: Alle](#)
[Landkods: Alle](#)
[Fylke: Nordland](#)
[Kommune: Bodø](#)
[Næringskategori: Alle](#)
[Organisasjonskategori: Alle](#)

[Forvaltningsnivå: Alle](#)
[Aktørtype: Alle](#)
[Språk: Alle](#)

Identifikator	Aktørnavn	Fra	Til	Aktørtype	Næringsk...	Organisa...	Forvaltni...	Fylke	Kommune	Land	URN
AIN/NA054	Jakhelln C...			Person				Nordland	Bodø	NO	nb-AIN_arkiv/
AIN/K-180...	Bodø kom...	1939	1940	Virksomhet				Nordland	Bodø	NO	nb-AIN_arkiv/
AIN/AS-08...	Milorg i No...	1941	1945	Virksomhet				Nordland	Bodø	NO	nb-AIN_arkiv/
AIN/AS-08...	Nordland ...	1945	2005	Virksomhet		12		Nordland	Bodø	NO	nb-AIN_arkiv/
AIN/AS-07...	Nordland ...			Virksomhet		9		Nordland	Bodø	NO	nb-AIN_arkiv/
AIN/AS-07...	Leppe - G...			Virksomhet		9		Nordland	Bodø	NO	nb-AIN_arkiv/

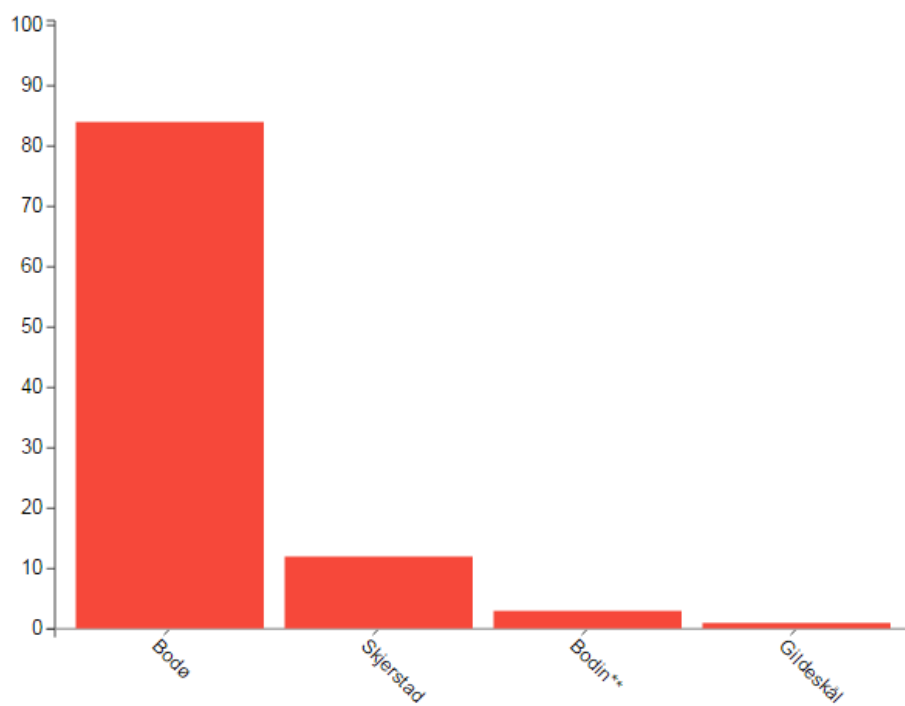
[Eksporter til Excel](#)

Aggregert resultat

Vi kan velge å se nærmere på resultatet som f eks et søylediagram over hvilke kommuner aktørene hører til i.

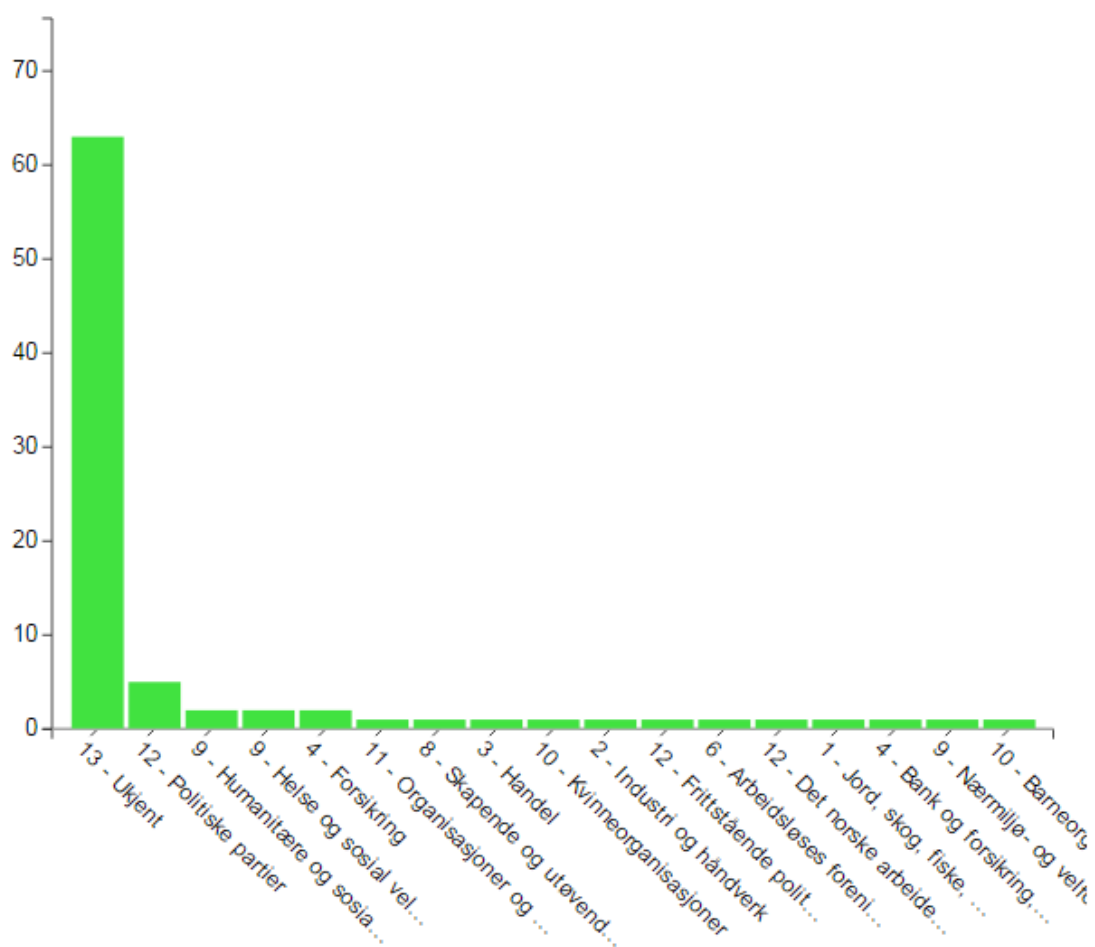
Kommuner

Lukk

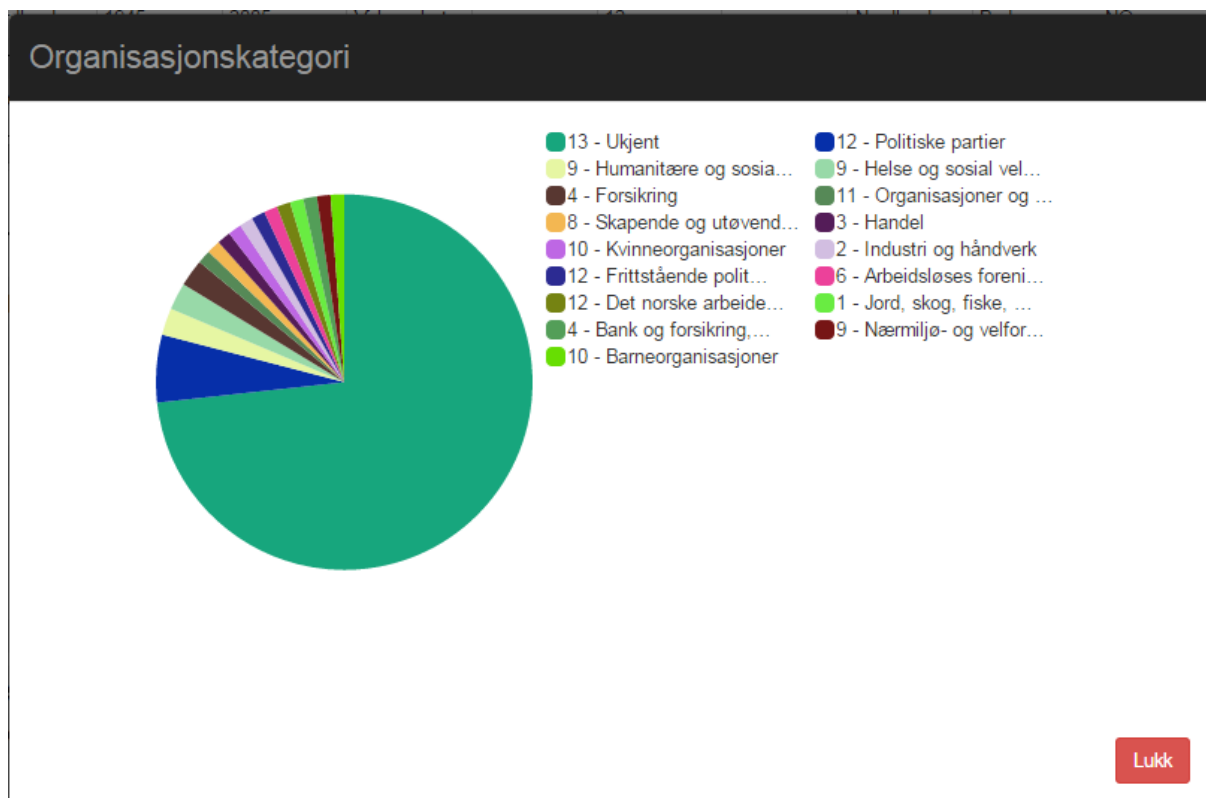
Vi kan velge å se på resultatet som f eks et søylediagram over hvilke organisasjonskategorier aktørene hører til i. Vi har her søkt på tvers av samfunnssektor. Bare privatarkiv kan kategoriseres etter organisasjonskategori.

Organisasjonskategori

Lukk

Vi kan velge å se på resultatet som et kakediagram over hvilke organisasjonskategorier aktørene hører til i.

Eksempel fra bestandsanalyse basert på uttrekk fra Asta fra Aust-Agder kulturhistoriske senter følger på de to neste sidene:

Rapport

- Antall registrerte privatarkiv: 1529
- Anslag hyllemeter: 3000 hm
- Typisk privatarkiv: 0,2 hm (median beregning)
- Virksomhetskategorier
 - 35 % forenings- og organisasjonsarkiv
 - 31 % bedriftsarkiver
 - 21 % personarkiver
 - 12 % samlinger

Av foreninger og organisasjoner er det i hovedsak arkiver (30 %) som kommer inn under kategorien *Idrett, ungdoms- og fritidsorganisasjoner med underkategorier*. Dette er bl.a. idrettslag, ungdomslag og kvinneorganisasjoner.

PA-2391 Arendal turnforenings kvinnetropp 1897

Ingen arkiver faller inn under kategorien *Arbeidsgiverorganisasjoner*

Kommunefordeling

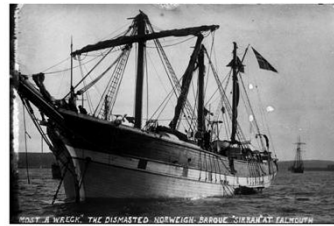
Hovedtyngden av arkivene (73 %) stammer fra kystkommunene Risør, Tvedestrand, Arendal, Grimstad og Lillesand.

Hele 41 % er skapt i Arendal med innlemmede kommuner. Innlandet er begrenset representert og kun 2 % fra Setesdals-kommunene (Bykle, Valle, Bygland, Evje & Hornnes)

Bedriftsarkiv

Næringshovedområde	Antall arkiv	Prosent
A Jordbruk og skogbruk	115	24 %
B Fiske	3	1 %
C Bergverksdrift og utvinning	9	2 %
D Industri	74	16 %
E Kraft- og vannforsyning	22	5 %
F Bygge- og anleggsvirksomhet	7	1 %
G Varehandel, reparasjon av kjøretøyer og husholdningsapparater	42	9 %
H Hotell- og restaurantvirksomhet	3	1 %
I Transport, lagring og kommunikasjon	119	25 %
J Finansiell tjenesteyting og forsikring	31	7 %
K Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og utleievirksomhet	21	4 %
L Offentlig forvaltning	1	0 %
M Undervisning	6	1 %
N Helse- og sosialtjenester	4	1 %
O Andre sosiale og personlige tjenester	6	1 %
P Lønnet husarbeid	0	0 %
Q Internasjonale organer og organisasjoner	0	0 %
Z Uoppgitt	7	1 %

Seilskutetida – Aust-Agders gullalder

Tidsperiode

- Hovedtyngden av arkivene er skapt i perioden 1850-1950
- 10 % av privatarkivene er skapt før 1800
- Få arkiver som er skapt etter 2000-tallet
- Ingen av privatarkivene er per dags dato elektroniske.

Tidsperioder	Antall arkiv	Prosent
Arkiver skapt før 1600	11	1 %
Arkiver skapt i perioden 1601-1700	37	3 %
Arkiver skapt i perioden 1700-1800	93	7 %
Arkiver skapt i perioden 1801-1850	146	11 %
Arkiver skapt i perioden 1851-1900	376	28 %
Arkiver skapt i perioden 1901-1950	468	35 %
Arkiver skapt i perioden 1951-2000	207	15 %
Arkiver skapt etter 2001	6	0 %

3.4 Samfunnsanalyse som hjelp til å identifisere aktuelle arkivskapere

En analyse av samfunnet, samfunnsutviklingen over tid og hva som preger samfunnet av i dag i det aktuelle geografiske området eller sektoren må danne grunnlaget for å kunne identifisere samfunnsaktører / arkivskapere med potensielt bevaringsverdige arkiv og dokumentasjonsbehov (sammenholdt med oversikten over hva som alt fins i bestanden – bestandsanalysen). Underlagsmateriale for samfunnsanalyse kan f.eks. være statistikk og analyser fra fylkenes statikk-/plankontor og annet som er vist til i vedlegg.

Vi har tatt utgangspunkt i den aktuelle arkivteorien og metodikken som ble benyttet av Vestfoldarkivet, der bevaringsverdige samfunnsområder og særtrekk identifiseres gjennom en tilnærmet funksjonsbasert analyse. Vår tilnærming må være *hva* vi skal dokumentere - funksjonen - *hvor* arkivet finnes blir da et underordna spørsmål. Bevaringsverdien til et arkiv bestemmes ut fra en vurdering av arkivskapers funksjoner og aktiviteter i lokalsamfunnet. Om arkivskapers rolle og oppgaver er viktige (betydning) innen en samfunnssektor, er arkivet interessant å bevare. Arkivenes konkrete innhold kan evt. komme inn som et korrektiv til vurderingen.

Arkiv for bevaring må velges ut fra kriterier som hvor representativ og hvor unik arkivskaper er som samfunnsaktør:

Arkivskaper er representativ:

- a) Arkivskapers samfunnsmessige betydning (viktig rolle og oppgaver innen en samfunnssektor, se avsnitt 3.5)
- b) Bredde i representasjonen av:
klasse, kjønn, minoriteter, geografiske og kulturgeografiske distrikter, næringer, profesjoner, livssyn og samfunnssyn
- c) Aktuell tidsperiode
- d) Fysisk tilstand - autentisitet
- e) Kompletthet

Arkivskaper er unik:

- 1) Arkiv med høy informasjonsverdi – som aviser/media, hjørnesteinsbedrift, bank, forsikring, arkitektkontor, boligbyggelag og en rekke organisasjonsarkiv
- 2) Arkivmessig underrepresenterte grupper (i form av egne arkiv)
- 3) Pionervirksomhet, teknologigjennombrudd
- 4) Dokumentasjon av miljø- og rettsforhold (eks. arbeidsmiljø, forurensning)
- 5) Kulturminne
- 6) Vitenskapshistorisk
- 7) Kunstnerisk
- 8) Viktig begivenhet, ad hoc-organisasjon

3.4.1 Organisasjonsarkiv¹⁴ uttrykker i konsentrert form hva mange mennesker arbeider og interesserer seg for. Det kan være f eks sanitetsforeninger, velforeninger, industri- og håndverksforeninger, handelsstandsforeninger, idrettslag, politiske lag og ad hoc aksjoner. Organisasjonstypene endrer seg med samfunnsutviklingen og kan på makro- og på mikronivå si mye og hva som opptok folk og hva som engasjerte, tiltak som ble tatt for å påvirke kommunale og statlige organer med mer. Alle organisasjonsarkiv har bevaringsverdi, iallfall på kommunenivå. De er ofte informasjonsrike. Selv om mange organisasjoner får offentlig støtte, og materiale om dette vil fins i offentlige arkiv, så vil det være noe helt annet man finner i organisasjoners egne arkiv (jf. Røsjø 2012)¹⁵.

Dagens organisasjonsliv preges av mer flyktighet; og arkivering og kommunikasjon kan skje i skya, og kommunikasjonen med medlemmer og omverdenen i form av blogger og sosiale medier.

Institusjoner og stiftelser/legater vil alt etter formålet kunne kategoriseres etter organisasjons- eller næringskategorier.

3.4.2 Bedriftsarkiv kan være omfattende og dermed kostbare å ta vare på. Flere forsøk har vært gjort på å tilnærme seg problematikken uten at det er funnet noen godt farbar vei i Norge. I 1984 formulerte Bedriftshistorisk senter disse kriteriene for å sikre et utvalg bedriftsarkiv (industri):

- 1) Dekke alle bransjer innen industrien
- 2) Teknologisk utvikling
- 3) Økonomisk utvikling
- 4) Sosial utvikling
- 5) De forskjellige stadier i utviklingen
- 6) Lokalhistorie (Vi kan tilføye: personalhistorie)

Man bør også ta vare på arbeidstakerorganisasjonenes arkiv så vi får dokumentert så vel arbeidsgiver- som arbeidstakersida av sektorer/bransjer.

3.4.3 Personarkiv bør ses i sammenheng med den samfunnsmessige betydningen og ses i forhold til organisasjoners arkiv og offentlig sektors arkiv.

Særlig viktig er det å sikre at forskeres arkiv kan tas vare på og ikke kreves slettet av Datatilsynet, men kan avleveres til godkjent arkivinstitusjon og håndteres i tråd med personvernbestemmelsene.

¹⁴ Se vedlegget Organisasjoner og organisasjonsarkiv

¹⁵ Det unike kan i følge O'Toole dreie seg om mye forskjellig: at arkivet i seg er unikt, at informasjonen i arkivet er unikt, det unike i prosessene bak arkivet og det unike i sammenstillingen av dokumenter i arkivet (O'Toole 2008, s. 344-345).

Det bør sikres et utvalg materiale som viser vanlige folks dagbøker, korrespondanse og bruk av blogger og sosiale medier.

3.5 Hvordan bestemme representasjon?

Det samla utvalget av arkiv bør på en best mulig måte gjenspeile samfunnssektorer over tid og samfunnsdimensjoner som klasse, kjønn, minoritet, næring, distrikt, livssyn, samfunnssyn fram til i dag. Til hjelp i dette har vi organisasjonskategoriene og næringskategoriene (som ut fra behov kan brukes grovmasket eller ned til 2 desimaler) som brukes i arkivfagsystemet Asta. Man kan tenke seg å lage matriser av disse og fordele viktigheten av kategoriene ut fra tidsperioder. Om fylket eller kommunen man ser på har åpenbare mangler, bør man jakte på arkiv fra slik virksomhet. Vi kan likevel ikke bruke en ren kvantitativ metode, kartlegge og foreta et utvalg (jf. Hordalandsundersøkelsen som oppsummerte at mengdeproblemet blir uoverstigelig ved en totalregistrering og dessuten er begrensningen alt foretatt - mange arkiv er tapt – så det blir mye anstaltmakeri). En tilnærmet kvalitativ metode vil måtte bli vår rettesnor. Vår analyse av og kjennskap til lokalsamfunnet og vår forestilling om representativitet vil være med å bestemme hva som bør bevares. Arkivskapers samfunnsmessige betydning kan vurderes kvantitativt og kvalitativt (f eks masseoppslutning, stort antall ansatte eller hjørnesteinsbedrift og innflytelse på flere plan). Til hjelp i arbeidet kan vi bruke samarbeidspartnere som har kompetanse på lokal- og regionalhistorie og samfunnsliv som evt. kan delta i referansegrupper. Fylkeskommunene har egne statistiske kontor eller utrednings-/plankontor som produserer fylkesstatistikk. Statistisk Sentralbyrå (SSB) utgir årlige statistikker over bedrifter fordelt på nærings- og organisasjonskategorier. Her kan vi finne opplysninger om omfanget av bedrifter innenfor hver kategori, og dessuten kan historisk statistikk fra SSB vise hvor mange bedrifter som tidligere var knyttet til kategoriene. Dette gir mulighet til å se utvikling over tid.

Når vi har foretatt samfunnsanalysene for et område, er det praktisk å samordne og strukturere informasjonen for hvert område. Til dette formålet brukte Vestfoldarkivet et skjema, der nærings- og organisasjonskategoriene ble plassert i en venstrekolonne, mens arkivskapertypene ble definert i øverste rad. Slik kan man da velge ut det som preger arbeidslivet i området og legge inn i hva slags arkiv dette materialiserer seg. Når man skal gripe an et større område, må man ta stilling til hvordan man skal dele dette inn i håndterbare enheter. Når man kommer til den praktiske iverksettelsen, kan man konsentrere kreftene og lage innsamlingsstrategier i samarbeid med egnede partnere som næringsforeninger, historielag, innvandrersorganisasjoner, kvinnebevegelsen, museer og kommuner.

Eksempel på samfunnsanalyse med hovedtrekk i næringsliv for et område:

Samfunnsanalyse - Vestfold

- Vestfold fylke – nest minst i landet- men har landets tredje største folketetthet...
- To hovedfelter; a) kyst med skipsfart- mekaniske verksteder, trelast b) innland med skog, jordbruk, grønnsaksproduksjon, småindustri

Eksempel på struktur for å identifisere aktuelle samfunnsaktører:

Strukturere informasjonen

Kategorier	Virksomhet	Organisasjon	Institusjon	Person	Merknad
Jordbruk					
Skogbruk					
Fiske, fangst og oppdrett					
Produksjon av næringsmidler og drikkevarer					
Produksjon av tekstiler					
Produksjon av trelast					
Etc.					

Utdrag fra to gamle Vestfold-kommuner (slått sammen i 1968) med konkretisering av samfunnsaktører/arkivskapere:

Sandefjord og Sandar

Næring:	Begrunnelse:	Dekningsgrad i depot:
Sjøfart	Hovednæring for byen og området rundt frem til 1970-tallet. Sandefjord er landets hvalfangerby. Flere store rederier.	Sandefjordmuseene oppbevarer arkiver etter hvalfangstselskaper og redervirksomhet, deriblant arkivene etter Anders Jahres mangesidige virksomhet. Også en samling intervjuer av hvalfangere

Næring:	Begrunnelse:	Dekningsgrad i depot:
Skipsbygging	Flere skipsverft i området. Framnæs Mek. Verksted (1892-1986) var det største, og vokste frem gjennom tre andre verft.	Middels dekningsgrad. Arkivet etter Framnæs Mek. Verksted oppbevares på Sandefjordmuseene. Av øvrig verftsindustri er det lite bevart

Næring:	Begrunnelse:	Dekningsgrad i depot:
Jordbruk	Sandar var en utpreget jordbrukskommune tett inntil Sandefjord. I området er det flere større gårder; Hotvedt, Bjørnum, Vaggestad, Gokstad, Nedre Gokstad, Hunstok, Store Bergan, Unneberg, Freberg	Ikke dokumentert i depot

Sandefjord og Sandar forts.

Næring:	Begrunnelse:	Dekningsgrad i depot:
Kjemisk industri	Dominerende næringsgren i Sandefjord som hadde sitt utspring i hvalfangsten. Mest kjent Jahres kjemiske fabrikker/Sandar fabrikker/ Vera Fabrikker, Pronova Oleochemicals og Pronova Biocare. Fix-fabrikker og Jotun	Middels til høy dekningsgrad. Pronova (150 hm) oppbevares på Sandefjordmuseene. Jotun har eget arkivdepot

Næring:	Begrunnelse:	Dekningsgrad i depot:
Mekanisk industri	Omfattende – også nært knyttet til sjøfart/skipsbygging. Foruten Framnæs Mek. Verksted (over), Corneliussen Mek. Verksted, Sandefjord mekaniske industri, Sandefjord jern- og metallstøperi, Ellefsens Tendskruefabrikk m.fl.	Høy dekningsgrad. Framnæs Mek. Verksted, Corneliussen Mek. Verksted og Sandefjord mek. industri er bevart, det samme er dokumentasjon etter Ellefsens virksomhet. Oppbevares på Hvalfangstmuseet.

Næring:	Begrunnelse:	Dekningsgrad i depot:
Produksjon av næringsmidler og drikkevarer	Flere mineralvannsprodusenter. I dag mest kjent Grans bryggeri (1899-). Hval sjokoladefabrikk en merkevare for byen/området. Sandefjord Margarinfabrikk (nedlagt 1988)	Ikke dokumentert i depot.

3.6 Hvordan vurdere enkeltarkiv?

Selv om man bruker en funksjonsbasert bevaringsvurdering som et metodisk utgangspunkt der arkivskapers rolle og oppgaver er retningsgivende, blir det i enkelte tilfelle nødvendig å bruke en innholdsbasert bevaringsvurdering som et korrektiv. Arkivets komplettethet, hvor godt (komplett) det faktisk er bevart, alder og autentisitet er eksempler på relevante dimensjoner.

Vi bør søke å unngå dobbeltarkivering dersom dokumentasjon fins fra offentlig sektor. Det kan være i form av at rapportering sikrer mye dokumentasjon, f.eks. fra en næringssektor til det offentlige. Da bør det vurderes om dette er tilstrekkelig eller om vi kan nøye oss med å bevare de delene som går utover det offentlig rapporterte. (I følge Torkel Thime kan en relativt stor andel av enkelte bedriftsarkiv i oljesektoren fins som innrapporteringer i offentlige arkiv – det kan f.eks. være opplysninger om ulykker, sykefravær, lønn, omsetning, medlemsopplysninger)

3.7 Planlegging på arkivdanningsstadiet

I dag dannes så å si alle arkiv elektronisk. Det krever at arkivskaperne på en helt annen måte er seg bevisst hvordan de kan sikre sitt arkiv på kort og lang sikt, så det ikke går tapt. Arkivinstitusjonene må på en helt annen måte enn tidligere tenke proaktivt og gå i dialog med de private arkivskaperne det er aktuelt å bevare arkivet fra alt på arkivdanningsstadiet, slik at dette kan være mulig å ta imot ved en institusjon og gjøres tilgjengelig for framtidig bruk. Det vil sjelden være mulig etter mange år å hente ut et elektronisk arkiv som for lengst er gått ut av aktiv bruk. Det stilles derfor helt andre krav til planlagt innsats enn da papir var det rådende mediet.

3.8 Bevaringsplaner og sunn fornuft

Bevaringsplaner skal uansett ikke være til hinder for sunn fornuft. Man må, med bevaringspolitikken som institusjonen har definert som rettesnor, raskt kunne snu seg rundt når det dukker opp arkiv som i utgangspunktet ingen hadde satt opp på en bevaringsplan. Grunnen til det er at landskapet er så mangfoldig og uoversiktlig at det er nødvendig å gripe sjansen når den dukker opp. Vi må også følge med på konkurser, nedlegginger, eierskifter og flyttinger som raskt kan føre til tap av arkiv. Jubileer og historieskriving kan paradoksalt nok også det, fordi de som skal skrive ofte fritt kan bruke arkivet uten at det er kontroll på materialet. Da kan deler lett komme på avveie eller det blir kassert fordi man anser at det er ferdig brukt. I stedet er det jo slik at nye generasjoner vil stille nye spørsmål og vurdere et kildemateriale helt annerledes enn tidligere generasjoner har gjort.

Men bevaringsplanene bør være styrende for det proaktive bevaringsarbeidet.

Behovet for dokumentasjon, tilgang, formidling og interaksjon behandles i kapittel 4.

3.9 Litteratur:

Aune, Anne: Redskap og datagrunnlag for samfunnsanalyse. Regional kulturplan, identifisert på Internett 05122014,

http://samdokdotcom.files.wordpress.com/2014/11/workshop_201114_samfunnsanalyse_pc3a5-grunnlag-av-regional-kulturplan.pdf

Bedriftshistorisk senter, Vernekriterier 1984.

Booms, Hans (1987): *Society and the Formation of a Documentary Heritage: Issues in the Appraisal of Archival Sources*, *Archivaria* 24 (Summer 1987). Identifisert på Internett 28022011 <http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/issue/view/383/showToc>

Booms, Hans (1991-92): *Überlieferungsbildung: Keeping Archives as a Social and Political Activity*, *Archivaria* 33 (Winter 1991-92). Identifisert på Internett 28022011 <http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/issue/view/392/showToc>

Cook, Terry (1997): *What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift* (*Archivaria* 43 (Spring 97)). Identifisert på Internett 31032011 <http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/view/12175/13184>

Cook, Terry (2000): *Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts*, in *Archival Science*, vol. 1, no. 1 (2000). Identifisert på Internett 07012013 from http://www.mybestdocs.com/cook-t-postmod-p1-00.htm#_edn4

Cook, Terry (Ed.) (2011): *Controlling the Past. Documenting Society and Institutions. Essays in Honor of Helen Willa Samuels*. SAA 2011

Cox, Richard and Samuels, Helen W. (1988): *The Archivist's First Responsibility: A Research Agenda to Improve the Identification and Retention of Records of Enduring Value*, *American Archivist* / Vol. 51 / Winter and Spring 1988. Identifisert på Internett 28022011

http://archivists.metapress.com/content/120809/?sortorder=asc&p_o=36

Derrida, Jacques (1995): *Mal d'archives: une impression freudienne (Archive Fever: a Freudian Impression)*, 1995

Hallenstvedt, A., Trollvik, J. (1993): *Norske organisasjoner*. Oslo 1993

Harris, Verne (2007): *Archives and Justice. A South African Perspective* (Society of American Archivists, Chigaco 2007

Ketelaar, Eric (2001): *Tacit Narratives: The Meanings of Archives*. I *Archival Science* 1, s. 131-141, 2001

Maliniemi, Kaisa (2010 - 1): *Hva arkivene skjulte. En undersøkelse av kvensk og samisk i offentlige arkiver i Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865 – 1948*, ABM-media as 2010.

Maliniemi, Kaisa (2010 - 2): *Arkivdokumentene forteller. To kommuner – to typer minoritetspolitikk*. ABM-skrift #65 2010

O'Toole, James (2008): *On the Idea of Uniqueness*. I *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research* Vol. 2, no. 2 (September 2008) (sto først i *American Archivist*, Vol. 57 (Fall 1994).

Overordnet bevaringsplan for privatarkiver i Vestfold (2009)

Røsjø, Ellen (2012): *Majoritets- og minoritetsperspektiv i arkivbevaring*. Tidsskriftet Arkiv Vol 3 2012. Identifisert på Internett 14112014

<https://journals.hioa.no/index.php/arkiv/article/view/912>

Samuels, Helen Willa (1986): *Who Controls the Past*, *American Archivist* / Vol. 49, No. 2 /Spring 1986. Lasta ned 28022011 fra

http://archivists.metapress.com/content/120809/?sortorder=asc&p_o=67

Samuels, Helen W. (1991-92): *Improving Our Disposition: Documentation Strategy*.

Archivaria 33 (Winter 1991-92) Lasta ned 28022011 fra

<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/issue/view/392/showToc>

Skivenes, Arne: foredraget *Verneplan for privatarkiver – Erfaringer og tanker*, LLP-seminar, Lillehammer 03.02.2002. Her er også Hordalandsundersøkelsen 1980-1985 gjengitt.

Slyngstad, Marit (2014): *Samfunnsanalyse: Vestfold – Buskerud*, identifisert på Internett 05122014, <http://samdokdotcom.files.wordpress.com/2014/11/samfunnsanalysems-20-11.pdf>

Valderhaug, Gudmund (2011): *Fotnote eller tekst? Arkiv og arkivarar i det 21. hundreåret*. ABM-Media AS 2011.

Kapittel 4. Dokumentasjon, tilgang, formidling og interaksjon

4.1 Behov for dokumentasjon

Aktiv samtidsdokumentasjon kan være nødvendig for å sikre dokumentasjon av sektorer og felt som ellers ikke blir dokumentert gjennom arkivmateriale. Det har betydning for å få en mer helhetlig samfunnshukommelse, og for bl.a. identitetsdanning og forståelse for fortida. Museene har lange tradisjoner for aktiv innhenting av samtidsdokumentasjon, mens arkivinstitusjonene i større grad har vært passive mottakere. Nå ser vi tilløp til at også disse på eget initiativ bidrar til at nye arkiv blir skapt og innlemmet i arkivinstitusjonenes depot. Eksempler på slik aktivitet er: Vestfoldarkivets minneinnsamling knyttet til kystfiske, folkemusikk, arbeidsliv og ungdom på nett og dokumentasjon av innvandregrupper i Oslo byarkiv, Opplandsarkivet Maihaugen og Drammen byarkiv, Samisk arkivs dokumentasjonsarbeid eller Statsarkivet i Tromsøs dokumentasjon av Riddi Riđđu-festivalen. Dette nevnes også i Stortingsmelding 10 – 2011/2012:

På mange måtar er dei offentlege arkiva ein garantist for at det finst dokumentasjon om alle nordmenn. Likevel er det enkelte grupper som lett blir usynlege i dei offentlege arkiva, ved at dei sjølve ikkje kjem til orde med si eiga historie. Det er sett i verk tiltak for å bevare slike arkiv. Oslo byarkiv ønskjer å gi dei nye minoritetane ein rettmessig plass i arkivet, utvikle eit betre tilbod til innvandrarak og minoritetar og formidle deira historie til alle. Byarkivet har til no teke vare på 26 privatarkiv frå nye minoritetar. Det vil medverke til å gjere aktivitetar, identitet, behov og problem synlege, og det vil komplettere det offentlege arkivmaterialet som allereie finst¹⁶.

4.2 Dokumentasjonsplaner og behov for forskning

Den amerikanske arkivaren Helen W. Samuels tok først til orde for å samle inn andre typer dokumentasjon dersom arkivmateriale er gått tapt eller bare er skapt i lite omfang. Samuels peker også på at utvelgelses-/kassasjonsprosessen ville tjene på en bredere tilnærming. Hun sier elektronisk arkivering har tvunget arkivarprofesjonen til å forstå nødvendigheten av å gripe inn i dannelsen av disse arkivene for å sikre at de bevares og kan brukes for ettertida. Men arkivarer er mer ambivalente i forhold til sin rolle i å skape dokumentasjon som ellers ikke ville eksistere. Hun gir eksempler med et dansekompani og en muntlig kultur - ingen av disse kan fanges uten at man bevisst skaper visuelle arkiv og lydarkiv. Hun sier arkivarer kanskje anerkjenner og deltar i slik dokumentasjonsaktivitet. Men vi er ikke kommet til en felles forståelse av at slike aktiviteter er legitime og nødvendige som en alminnelig del av enhver institusjonsarkivars ansvarsfelt. Arkivarenes praksis er i hovedsak å fokusere på aktiviteter som skaper arkiv. Å dokumentere aktiviteter som vanligvis ikke skaper arkiv er ikke en integrert eller akseptert del av jobben.

¹⁶ Stortingsmelding 10 – 2011/2012 «Kultur, inkludering og deltaking», kap. 5.5

Samuels tar derfor til orde for at arkivarer som en integrert del av sine dokumentasjonsaktiviteter må sørge for å skape og sikre at arkiv skapes. Men arkivarene må ikke nødvendigvis gjøre det. Deres viktigste rolle er å skape bevissthet rundt dokumentasjonsproblemer og behovet for muntlig historie, foto-, video eller annen dokumentasjonsaktivitet. For å utføre dette, må arkivarene drive arkivforskning så de kan formulere en sammenhengende dokumentasjonsplan.

Vi bør derfor etablere en forskningsagenda for å bedre arkivarprofesjonens evne til å dokumentere samfunnet med utgangspunkt i sammenhengende dokumentasjonsplaner for samfunnssektorer, slik Samuels har framholdt. Først da legger vi et kvalitativt bedre grunnlag for å få en felles integrert samfunnshukommelse - som vil gi relevant samfunnsdokumentasjon som grunnlag for rettigheter, forskning, historieforståelse, og opplevelse nå og i framtida.

4.3 Medvirkning

Sosial inkludering og medvirkning omtales slik i Melding St. (2012-2013) Arkiv i kap. 2.6.5:

Sosial inkludering og medverknad

Eit overordna mål for regjeringa er å utjamne økonomisk og sosial ulikskap og arbeide for eit inkluderande samfunn der alle kan ta del. Arkiva og musea skal fungere som dialoginstitusjonar, møtestader og sosiale arenaer for mange ulike grupper. Institusjonane skal på den måten vere med på å styrkje demokratiet og ytringsfridommen gjennom arbeidet sitt. Målet med inkluderingsarbeid i arkiva er vidare enn berre å inkludere frivillige eller ufrivillige ikkje-brukarar. Det handlar om å gjere institusjonane til aktive endringsagentar som tener samfunnet på beste måten. Lokal kontekst og tilknytning er sentrale element i dette arbeidet, for det er her institusjonane har høve til å nå relevante målgrupper.

I sine formidlingstiltak skal arkiva på ein engasjerande måte skape og formidle kunnskap i direkte samhandling med dei gruppene som kunnskapen gjeld. Arkiva skal vere offensive, kontaktsøkjande samarbeidspartnarar som har legitimitet, styrke og mot til å kjempe for visse verdiar der det er nødvendig. Brukarane må definerast breitt og utgjere ulike segment i samfunnet, gjennom å gi ei stemme til grupper som ikkje evnar å gjere seg gjeldande i samfunnsdebatten eller som ikkje er synlege.

Medverknad er ein metode i arbeidet med sosial inkludering. Dette handlar gjerne om at ein dreg inn representantar for målgruppa i planlegginga av eit tiltak, for eksempel ei utstilling. I staden for å jobbe for folk jobbar ein med folk. Medverknad hjelper til med å opne institusjonane, sleppe til større mangfald, fleire stemmer, andre perspektiv og nye gjester. Tiltaket har større sjanse for å bli relevant for målgruppa. Medverknadsarbeid er dessutan ein prosess der det som skjer undervegs, er like viktig som sluttresultatet. Å medverke er eit menneskeleg behov og gir eigenverdi, sjølvrespekt, ei kjensle av tilknytning og aksept. Medverknad kan bidra til å sette folk i stand til å gjere kvalifiserte val og ta gode avgjerder.

De siste åra har Kulturrådet stimulert motiverte institusjoner til å drive nybrottsarbeid for å nå fram til et større publikum. Gjennom å bruke metoder for medvirkning og inkludering har institusjonene samarbeidet med aktuelle grupper for at de skal kunne få bedre nytte av institusjonenes arbeid og også kunne gi noe tilbake til institusjonene, f eks sikre en bedre representasjon i samfunnshukommelsen. Medvirkning handler om å åpne institusjonene,

slippe til et større mangfold, flere stemmer, andre perspektiv og nye gjester. Fokus må være på prosessen og ikke først og fremst på resultatet. Resultatene fra medvirkningsprosjektene i arkivsektoren er svært interessante - fra utstillinger til arbeid med grupper som det har vært vanskelig å nå fram til tidligere.

I Oslo byarkivs prosjekt «Når endene ikke møtes. Fattigdom før og nå» arbeides det parallelt med tilgjengeliggjøring og formidling av historisk kildemateriale og innhenting av fortellinger fra fattige i dag. Fattigdomsprosjektet har som mål å belyse fattigdom i Oslo før og nå. Det skapes ny dokumentasjon via et samarbeid med Fattighuset og =Oslo og arkivet til Fattighuset avleveres. Et annet eksempel er Opplandsarkivet, avd. Maihaugen som har lagd verksted i digitale fortellinger for rusmisbrukere.

Retten til tilgang, representasjon og medvirkning når det gjelder kultur er nedfelt i flere konvensjoner som Norge har ratifisert: Menneskerettighetene, Barnerettighetene, UNESCO sin konvensjon for vern av immateriell kulturarv, Rammekonvensjonen for vern av nasjonale minoriteter og ILO-konvensjonen for urfolk. Digital utvikling og tilgjengeliggjøring er òg en viktig del av arbeidet med å oppfylle og sikre disse rettighetene.

4.4 Aktiv veiledning for etablering av egne arkiv

Oslo byarkiv, og Opplandsarkivet har, for å bedre dokumentasjonen om moderne innvandring/nye minoriteter, sett viktigheten av å samle inn privatarkiv, muntlig dokumentasjon og ulike typer materiale som i utgangspunkt ikke er helt avgrensede arkiv, men fragmenter fra ulike sammenhenger. I et lite forskningsprosjekt finansiert av Kulturrådet sammenliknet Røsjø konkret det som finnes om minoritetsorganisasjoner i visse offentlige arkiv med enkelte av minoritetenes egne arkiv (privatarkiv) som ble samlet inn i prosjektet *Oslos multikulturelle arkiver (2004-2007)* og også ett arkiv i Opplandsarkivets prosjekt *Arkivdokumentasjon av nyere innvandring til Oppland*. Forskningsprosjektet konkluderte med at arkivene skaper et skjevt bilde av de nye minoritetene om vi bare bevarer det offentliges arkiv (Røsjø 2012). Minoritetspersoners stemmer ekskluderes da fra vår felles hukommelse. Dette vil igjen få konsekvenser for arkivenes formidlingsarbeid og for brukernes mulighet til å søke informasjon av betydning for egen identitet. Etterkommerne og andre interesserte vil ikke kunne finne særlig tydelige spor av disse menneskenes *egne* blick og stemmer. Da får vårt samfunn i beste fall et skjevt bilde der ettertida vil måtte lese det som er bevart i de offentlige arkivene "mot hårene" for å finne enkelte slike spor, slik som Kaisa Maliniemi har vist med den nasjonale minoriteten kvenene.

Shilton og Srinivasan har utviklet en modell kalt deltakende arkivering (*participatory archiving*) som "oppfordrer til samfunnsengasjement under utvelgelses-, ordnings- og beskrivelsesfasene av å skape arkiv." (Shilton og Srinivasan 2007, s. 10). Andre snakker om Community archiving – da tar arkivarer på seg ansvar som veiledere og hjelpere for at en minoritet, et lokalsamfunn osv. kan skape dokumentasjon om seg og sitt virke. I mange

tilfelle er det da ikke snakk om å avlevere dokumentasjonen til en institusjon. Men det er jo fullt mulig å få til dersom det kan være aktuelt og den nødvendige tillit etableres.

For å samle inn privatarkiv er det uansett erfaringsmessig nødvendig med samarbeid og kontakt med organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner. Vi bør derfor også veilede private arkivskapere vi ønsker å få dokumentasjon fra i arkivdanning om de trenger det, sørge for avtaler tidlig og være der ved eventuell nedlegging. Vårt møte med dem som har skapt arkivene - vår utveksling og gjensidige påvirkning – vil påvirke resultatet for en arkivinstitusjons innsamling og formidling og få betydning for dem vi samarbeider med, slik at vi opprettholder den nødvendige kontakten og har gjensidig nytte og glede av hverandre. Vi vil møte organisasjoner med store ulikheter i forutsetninger og ressurser, og vil måtte tilpasse vår ressursinnsats etter dette.

4.5 Asta, Arkivportalen og Wikipedia

Skal vi slippe opplysningene vi har om våre arkiv fri, så potensielle brukere kan finne fram til dem, må alle arkivbevaringsinstitusjonene bruke vårt felles fagsystem Asta for registrering av privatarkivene og publisere opplysningene om disse og arkivskaperne på Arkivportalen.no. Informasjon om alle bevarte privatarkiv i alle deler av landet bør være tilgjengelig på den nasjonale Arkivportalen.no¹⁷. På ett sted vil da brukerne gis den informasjonen de trenger.

Arkivportalen vil også i framtida være utgangspunkt for å finne fram til digitalisert privatarkivmateriale for brukerne. Det vil også bli viktig å lenke opplysninger om arkivskaperne og arkiv mellom Arkivportalen og Wikipedia. Wikipedia er viktig for å nå et større publikum som søker informasjon via Google-søk. Ved funn på Wikipedia kan de da navigere seg videre til Arkivportalen og evt. helt fram til digitaliserte privatarkiv – når vi en gang i forhåpentligvis nær framtid har kommet i gang med dette arbeidet på privatarkivsida i arkivsektoren.

En bonus er at registrering i Asta og publisering på Arkivportalen.no også vil lette analyser av hva som er bevart og avdekke svakheter i bevaringsarbeidet, så arbeidet med å legge planer for videre bevaringsarbeid blir enklere. Et felles nasjonalt driftsmiljø for Asta og Arkivportalen.no og etablering av et sentralt aktørregister er også et viktig steg i denne sammenheng.

4.6 Aktiv formidling

Stortingsmelding 22 1999-2000 Kjelder til kunnskap og oppleving uttrykte det slik:

Tilgangspunktet krev at dei tenestene arkiv, bibliotek og museum skal yta, ikkje kan avgrensast berre til passiv tilrettelegging av materialet. Ei aktiv formidling der institusjonane på ulike måtar oppsøker eit publikum, er vel så viktig både i eit demokratiperspektiv og i eit allment kulturperspektiv. ... (s. 16)

¹⁷ Dette blir da en de facto Samkatalog, slik arkivloven forutsetter

For å nå fram til flest mulig, er det nødvendig å drive et systematisk og aktivt formidlingsarbeid om samfunnets arkiv og betydningen av dem. Privatarkivarbeidet er enda mer avhengig av dette, siden bevaringen er frivillig og ikke lovpålagt. Det er da også erfaringsmessig slik at det er institusjoner som jobber en del med privatarkiv som tidligst har sett nødvendigheten av å jobbe parallelt med formidling og bevaring. For å få i stand bevaring av privatarkiv, må man være kjent i lokalsamfunnet og vise verdien av å bevare privatarkiv. Det er et arbeid som må drives jevnlig. At det virker, er også godt gjort i Opplandsarkivet, avd. Maihaugens brukerundersøkelse fra 2013 som viser et resultat med svært god regional forankring.

Et tidlig eksempel på det som på engelsk ble kalt "public programs" var da det australske riksarkivet lagde utstillingen "Between two worlds" i det internasjonale urbefolkningsåret i 1993. Tema var "the stolen generation". Målet var å gjøre dette kapitlet i australsk historie kjent for hele det australske samfunnet. Emnet satte fokus på hvor viktige arkivene kan være for å hjelpe familier i å gjenforenes. De fant ut at de ikke kunne formidle temaet bare med statlige kilder. De intervjuet derfor 6 personer som hadde bodd på statsdrevne såkalte "halvkaste"-institusjoner og mista kontakten med familien og kulturen sin. Riksarkivet utfylte altså dokumentasjonen med et perspektiv som manglet i de offentlige arkivene. De hadde et godt budsjett og ni måneder til å forberede utstillingen, som gikk over hele Australia i 9(!) år. Med ett skiftet Riksarkivets rolle fra nasjonens lager til skattkammer.

Det er viktig å synliggjøre arkivenes betydning og rolle i samfunnet generelt og privatarkivene spesielt fordi:

- a. arkivene er ledd i demokratiets infrastruktur.
- b. arkivene er del av den kulturelle grunnmuren i lokalsamfunnene.
- c. arkivene er byggesteiner for identitet og historieforståelse.
- d. arkiv er grunnlagsmateriale for enhver type forskning.

Arkivene er en underbrukt ressurs også i skoleundervisning og all annen undervisnings-sammenheng. Å få synliggjort sektoren og gjort et mer mangfoldig materiale tilgjengelig, vil øke bruken og potensialet for å bli en enda bedre utnyttet samfunnsressurs.

4.7 Web 2.0 og interaksjon

I St.meld. nr. 48 (2002-2003) Kulturpolitikk fram mot 2014 1.7 sto det:

For å opna arkivkjeldene for eit stort publikum og slik bringa arkiva ut til folket må ein intensivera arbeidet for å digitalisera utvalde kjeldeseriar og gjera dei tilgjengelege gjennom nettbaserte tenester.

Web 2.0 kan tas i bruk for å få nye opplysninger om og dialog om arkiv/arkivstykker og for å lette arkivfangst / få samlet inn flere relevante privatarkiv. Vi kan også invitere til

historiefortelling som utfyller de skriftlige kildene, et eksempel er Library of Congress sine veteranhistorier¹⁸.

Eric Ketelaar har påpekt at arkivinstitusjonene som har begynt å bruke Web 2.0 har begynt å stimulere former for brukermedvirkning. Brukeren blir mer og mer en medskaper (Ketelaar 2008 s. 9-27). Med dette illustrerer Ketelaar tydelig hvordan formidlingsaktiviteter kan resultere i bevaringen av nye arkiv og vice versa. Nye arkiv kan føre til nye former for aktiviteter som flere av de nevnte prosjektene illustrerer. Digitalisering av arkiv for å gjøre dem mer tilgjengelige og i tillegg la publikum laste opp sine egne historier og dokumenter kan lette demokratiseringen. Vi bør utvikle institusjonenes nettsider i en slik retning. Det forenkler bruk, deling, kvalifisering og forbedring av informasjon; og det vil gjøre det mulig for folk å tilby sitt originale materiale til samlingen som vi så kan velge å bevare. På denne måten kan skillet mellom offentlige og private arkiv kanskje bli mer utvasket i framtida, sier Ketelaar.

I Danmark har f eks Aarhus stadsarkiv tatt i bruk et verktøy for at folk kan laste opp arkivstykker (smartarkivering.dk - foreløpig ikke en løsning for hele arkivstrukturer) og Det kongelige bibliotek har satt i gang tjenesten MyArchive – en tjeneste der forfattere de har avtale om avlevering med, får tildelt et deponeringsområde der de arkiverer sin e-post med vedlegg i deres system.

Vil vi gjennom bruk av slike metoder som nevnt ha en større mulighet for å realisere Derridas ord og utvide demokratiseringen gjennom "deltakelse i og tilgang til arkivet, dets struktur, og dets tolkning"? Jeg tror det. Som Elizabeth Yakel sier: Med et nytt forhold til våre brukere, vil vi se dem "*mindre som brukere eller klienter og mer som samfunnsmedlemmer*"; og se oss som de som forbinder lokalsamfunn med arkiv (Yakel 2011, s. 275). Dette gjelder spesielt for modellen for deltakende arkivering. Da vil arkivarene ikke bare være voktere, men tilretteleggere for å få flere fortellinger og flere perspektiv tilført vår kollektive hukommelse så den blir mer helhetlig og vil kunne angå flere.

Aktiv arkivformidling og medvirkning fra privatarkivskaperne vil være nødvendig for å få muligheten til å bevare større deler av privatarkivene. Men vi bør også etablere en forskningsagenda for å bedre arkivarprofesjonens evne til å dokumentere samfunnet med utgangspunkt i sammenhengende dokumentasjonsplaner for samfunnssektorer, slik Helen Samuels har framholdt. Først da legger vi grunnlaget for å få en felles integrert samfunnshukommelse.

¹⁸ VETERANS HISTORY PROJECT, identifisert på Internett 16122014, <http://www.loc.gov/vets/>

4.8 Litteratur:

Bleken, Karen og Hosar, Marit: [Norsk kulturråd 2011]: *Hit, her, nå! Hele verden i Oppland*. NKR-skrift nr. 70. Norsk kulturråd, Oslo, s. 4-35, 31 sider. Identifisert på Internett 20052014
<http://kulturradet.no/documents/10157/154222/hit-her-na.pdf>

Brekke, Åshild Andrea: [ABM-utvikling (2010)]: *Jo fleire kokkar, jo betre søl. Medverknad i arkiv, bibliotek og museum*. ABM-skrift nr. 62. ABM-utvikling, Oslo, 61 sider. Identifisert på Internett 20052014
<http://www.nb.no/nbsok/nb/397b67f920ae411f5d550b540c321bc6.nbdigital?lang=en#0>

Ericsson, Birgitta og Vonlanthen, Peter: Opplandsarkivet avd. Maihaugen. Regionalt forankret etter 30 års drift. ØF-rapport 08/2013. Identifisert på Internett 20052014
<http://www.ostforsk.no/images/rapporter/082013.pdf>

Gausdal, R Låg (red) (2006): *Kulturarven til alle – digitalisering i abm-sektoren*. ABM-skrift 32, ABM-utvikling, Oslo 122 sider. Identifisert på Internett 20052014
<http://www.nb.no/nbsok/nb/97ace971007b6a40b06c68f3749f5516.nbdigital;jsessionid=B427BBA65F6CC19D4ACE88825E24BBC1.nbdigital3?lang=en#0>

Ketelaar, Eric (2008): *Archives as Spaces of Memory*, Journal of the Society of Archivists, vol 29, no 1, april 2008, s. 9-27, 18 sider. Identifisert på Internett 20052014
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00379810802499678>

Røsjø, Ellen (2007): *Alle har rett til ei fortid!* I Røde (red.), Røsjø, Meijer, Khan (2007): *Spor etter oss*, Oslo byarkiv 2007. Identifisert på Internett 20052014
[http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/getfile.php/byarkivet%20\(BAR\)/Internett%20\(BAR\)/Dokumenter/Spor%20etter%20oss%20web%201.pdf](http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/getfile.php/byarkivet%20(BAR)/Internett%20(BAR)/Dokumenter/Spor%20etter%20oss%20web%201.pdf)

Røsjø, Ellen (2012): *Majoritets- og minoritetsperspektiv i arkivbevaring*. Tidsskriftet Arkiv Vol 3 2012. Identifisert på Internett 14112014
<https://journals.hioa.no/index.php/arkiv/article/view/912>

Samuels, Helen W. (1991-92): *Improving Our Disposition: Documentation Strategy*. Archivaria 33 (Winter 1991-92). Identifisert på Internett 20052014
<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/issue/view/392/showToc>

Shilton, Katie and Srinivasan, Ramesh: "Participatory Appraisal and Arrangement for Multicultural Archival Collections", Archivaria 63 (Spring 2007)

Yakel, Elizabeth: "Who Represents the Past? Archives, Records and the Social Web" in Cook, Terry (Ed.): *Controlling the Past. Documenting Society and Institutions. Essays in Honor of Helen Willa Samuels*. SAA 2011

I St.meld. nr. 48 (2002-2003) Kulturpolitikk fram mot 2014. Identifisert på Internett
20052014 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/20022003/stmeld-nr-48-2002-2003-/1/7.html?id=432640>

St.meld. nr. 10 (2011/2012) Kultur, inkludering og deltaking. Identifisert på Internett
20052014 <http://www.regjeringen.no/nn/dep/kud/dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/2011-2012/meld-st-10-20112012.html?id=666017>

Kapittel 5. Digitalt skapte privatarkiver

5.1 Innledning/bakgrunn

I dette kapitlet vil vi skissere noen elementer i en bevaringsstrategi for privatarkivmiljøet. Vi presenterer først problemstillinger en står overfor, angir kritiske suksessfaktorer, samt viser noen eksempler på IT-verktøy som kan være nyttig ved bevaring av digitalt skapt arkivmateriale.

Det tekniske og praktiske metodegrunnlaget som anvendes for å bevare elektronisk arkivmateriale på offentlig sektor kan også legges til grunn for arbeidet med å bevare elektroniske privatarkiver. Men det er nødvendig å praktisere bestemmelsene mer liberalt overfor private arkivskapere. Det er også behov for å praktisere dem fleksibelt ut fra en vurdering både av materialets bevaringsverdi og arkivskaperens forutsetninger. Det medfører at arbeidet overfor de private arkivskaperne vil være mer ressurskrevende enn overfor de offentlige organene.

I dag er det svært få arkivinstitusjoner som tar imot digitalt skapte privatarkiv. Dette til tross for at bedrifter, organisasjoner og personer allerede gjennom flere tiår i stor grad har sluttet å skape arkiv på papir. Vi risikerer store hull i vår kollektive hukommelse fordi arkiv som skapes i dag ikke blir ivaretatt.

Ulike arkiver, systemer og formater

Det er forskjell på digitale arkiver skapt av en stor bedrift og en privatperson.

Store bedrifter skaper for det første større datamengder og for det andre mer komplekse systemer. En bedrift med mange hundre, for ikke å si tusen, ansatte, bruker ofte administrative støttesystemer innenfor personalforvaltning og økonomi. I tillegg finner vi komplekse fag- eller produksjonssystemer som støtter bedriftens primærfunksjoner. Disse kan være svært spesialiserte og krever både stor faglig og it-teknisk kunnskap for å kunne håndteres. Som eksempel kan nevnes olje- og gasselskapenes systemer for håndtering av seismikk samt bore- og brønnoperasjoner. Programvaren er kostbar, og data som produseres krever geofaglig ekspertise. Svært spesielle formater og programvare kan gjøre det vanskelig å foreta eksport til leverandørnøytrale plattformer.

Personarkiver, og til en viss grad også forenings-/organisasjonsarkiver, er mindre både med hensyn til formatkompleksitet og volum. De er også gjerne produsert med hjelp av programvare som er kjent og mer utbredt (gjærne Microsoft-familien). De er slik sett enklere å forholde seg til, både når man skal foreta uttrekk av rådata og når datastruktur og kontekst skal beskrives. For data som er produsert med denne typen programvare finnes det en rekke konverteringsprogrammer som enkelt og effektivt kan omdanne data til aksepterte arkivformater.

Når dette er sagt, må det likevel fastslås at rent prinsipielt er det ingen forskjell på arkiver som er skapt digitalt innenfor ulike typer virksomheter. Mange store elektroniske bedriftssystemer kan i prinsippet behandles akkurat på samme måte som et personarkiv. Bevaring av digitalt skapte arkiv med utgangspunkt i faste rapporter kan også være enklere å få til hos store arkivskapere enn hos små, rett og slett for disse oftere har slike innebygd i sine datasystemer for rapportering eller intern bruk.

Spesialformater

Enkeltdokumenter, det være seg tekstdokumenter, bilder eller andre typer informasjonsobjekter, bør lagres i filformater som er mest mulig robust. Robust i betydningen av at risikoen for at filene ikke skal kunne leses/brukes i framtiden er liten. Dersom datafiler (dokumenter/informasjonsobjekter) ikke er på antatt robuste formater, må de konverteres (transformeres) til et antatt mer robust format som en del av bevaringsprosessen.

Godkjente (arkiv-) formater er beskrevet på Arkivverkets hjemmeside¹⁹ og i forskrift. Her beskrives i første rekke godkjente formater relatert til tekstdokumenter og tabellbaserte databaser, lyd, foto og video. En rekke datasystemer inneholder annen type informasjon, eksempelvis kartdata, seismikk, nettsider, tegninger, konstruksjonstegninger osv. For noen av disse (fil-) formatene har man per i dag ikke tilfredsstillende løsninger, mens andre lar seg bevare relativt enkelt. Det gjelder særlig der det er utviklet åpne og standardiserte utvekslings- og lagringsformater.

Det finnes en rekke programmer som effektivt konverterer spesialiserte lyd-, bilde-, tegnings- og 3D-formater til godkjente arkivformater, men noen ganger vil dette medføre (store) informasjonstap. Dersom slike informasjonstap ikke er ønsket, må en velge et antatt robust format, selv om dette ikke er et av Arkivverkets liste.

5.2 Kritiske suksessfaktorer ved bevaring og tilgjengeliggjøring av digitalt skapte arkiv

Den mest kritiske faktor av alle, er å sikre at digitale arkiver fra private virksomheter faktisk blir bevart av arkivinstitusjoner. I dag skjer det ytterst sjelden. Da må vi senke terskelen for å gå i gang med slikt arbeid, samtidig som vi sikrer at bevaringsverdig informasjon blir bevart. Det gjøres best ved å finne fram til de løsningene som er enklest, både for arkivskaperne og de som skal motta materialet. Selv svært komplekse systemer kan ha en rekke forhåndsdefinerte rapporter, spørringer og eksportfunksjoner som egner seg godt som utgangspunkt for bevaring. Disse brukes regelmessig av arkivskaperen og er således gjennomtestet. Dermed slipper vi mange av kostnadene, problemene og farene knyttet til

¹⁹ Digitale arkivformat, identifisert på internett 19012015: <https://www.arkivverket.no/arkivverket/Offentleg-forvalting/Avlevering/Elektronisk-arkiv/Digitale-arkivformat>

det å lage særskilte uttreksrutiner i forbindelse med bevaringsarbeidet. Det vil være mye enklere, og rent arkivfaglig også bedre, å ta utgangspunkt i etablerte rapporter og spørringer enn selve datasystemene, og la disse generere uttrekk enten i tabellform eller for eksempel pdf. Poenget er å identifisere informasjon i systemene som representerer arkivobjekter (arkivserier), og deretter avgrense bevaring til slike arkivserier som vi vurderer som bevaringsverdige. Å ta utgangspunkt i etablerte spørringer og rapporter i tilknytning til systemer, blir en snarvei til målet. Metoden er enkel og effektiv, og dessuten sikker. Den bør opplagt være et alternativ når den ambisiøse normen om å bevare systemenes tabellinformasjon har medført at knapt noen digitalt skapte privatarkiver er blitt bevart.

Når digitalt skapt materiale er trukket ut fra sitt opprinnelige opphav i et håndterbart format, beskrevet tilfredsstillende og brakt i sikkerhet ved en depotinstitusjon, er det viktigste gjort. Deretter bør man sikre at materialet forvaltes på en god måte. Det innebærer følgende:

Suksessfaktorer for digital bevaring omfatter:

- Sikring av materialets ekthet (autentisitet) i hele livsløpet, gjennom
 - Dokumentasjon av alle transformasjoner materialet gjennomgår
 - Skape forutsigbarhet når transformasjoner utføres
 - Forsvarlig forvaltning av metadata og beskrivelser
- Effektiv gjenfinning, gjennom
 - Forsvarlig forvaltning av metadata og beskrivelser
 - Dokumentasjon av alle transformasjoner materialet gjennomgår
 - God (fulltekst-)indeksering
- Bruk av velegnet programvare, som støtter opp under autentisitetssikring og gjenfinning nyttiggjør seg
 - (internasjonale) standarder

Sikring av ekthet (autentisitet)

Det bør være et overordnet prinsipp (mål) å sikre ektheten, autentisiteten, til det digitale materialet. Sikring av autentisitet betyr at en må forsikre seg om at følgende er ivaretatt:

- Integriteten til materialet: Sikre at ingen uautorisert endring av materialet foretas
- Opprinnelsen til materialet: Forhindre (reduere) tvil om opprinnelsen til materialet

En kombinasjon av å sørge for tilstrekkelig med (arkivfaglige og tekniske) beskrivelser og metadata, samt å sikre materialet IT-teknisk vil bidra til å ivareta autentisiteten til materialet.

Risikoen for å bryte autentisiteten er størst der hvor transformasjoner av det digitale arkivmaterialet utføres. Dette gjelder både ved generering av (Noark-)uttrekk (transformasjon av databaseinnhold/-struktur til en annen struktur), omformatering av filer (såkalt konvertering), generering av (OAIS) lagringsformat, visningsformat osv.

Forvaltning av metadata og beskrivelser

Forvaltning av metadata og (arkiv-)beskrivelser vil være viktige fra mange ulike perspektiver. Metadata og beskrivelser som skapes i kildesystemet hos arkivskaper må tas med videre, likeledes all informasjon knyttet til transformasjoner. I tillegg kommer ulike arkivfaglige metadata knyttet til depot og visningssystemer.

Bruke av internasjonale standarder

Standardisering er viktig, også knyttet til langtidsbevaring og tilgjengeliggjøring av digitalt skapt arkivmateriale.

Vi snakker her om ulike standarder:

- OAIS, som er et overordnet rammeverk for såvel strukturen til bevaringsobjekter (arkivpakker: SIPer, DIPer, AIPer) som overordnet beskrivelse av de prosesser/funksjoner som er nødvendige i digitale depot.
- METS, som beskriver struktur på (bevarings-)innhold.
- PREMIS, som beskriver strukturert logging av hendelser på (bevarings-)innhold.
- EAD, som beskriver arkivsamlinger til hjelp for gjenfinning.
- EAC-CPF, som beskriver de som har skapt det digitale arkivmaterialet.

Hvordan redusere risiko knyttet til programvare?

Noen enkle prinsipper som kan følges for å redusere denne risikoen:

- Innenfor langtidsbevaring av digitalt (skapt) arkivmateriale vil bruk av åpen kildekode og fri programvare være å foretrekke.
- På samme måte vil bruk av åpne datastandarder være å foretrekke, også knyttet til å sikre autentisitet over tid.
- Programvare som brukes av mange innebærer mindre risiko sammenlignet med programvare brukt av få..
- Programvare hvor feil rapporteres raskt i offentlige fora er å foretrekke, samt at de rettes raskt.
- Ved å bruke internasjonale standarder vil en kunne velge programvare som allerede er utviklet og brukt av andre.
- Programvare som (lett) kan tilpasses ulike brukerbehov er å foretrekke.
- Brukterskelen for arkivarer (og andre sluttbrukere) bør være lavest mulig hva gjelder programvare.

I tillegg til dette vil det være viktig å tenke helhetlig, slik at valg av dataverktøy i en del av verdikjeden for langtidsbevaring ikke ekskluderer gode verktøy i en annen del.

5.3 Bevaring og tilgjengeliggjøring med støtte av dataverktøy

Internasjonalt har det de siste 10-15 årene blitt gjennomført en del større forskningsprosjekter på bevaring av digitalt (skapt) arkivmateriale. Programvare (dataverktøy) har blitt utviklet i kjølvannet av denne type prosjekter, og det finnes i dag en del dataverktøy å velge mellom.

Noen eksempler på tilgjengelige dataverktøy

Her er noen eksempler:

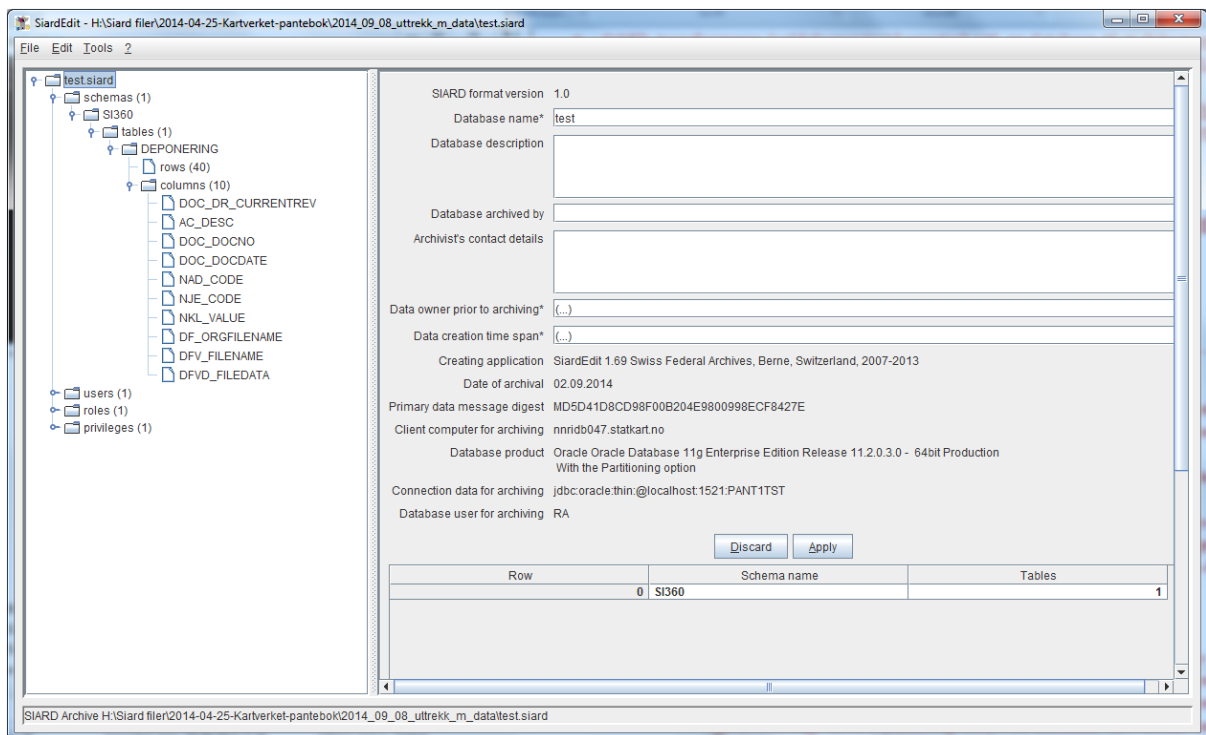
- Archivematica, utviklet som en spin-off fra InterPARES hvor testing og generering av arkivpakker skjer i henhold til OAIS helt uten at brukeren behøver å vite om OAIS. Pakkene kan deretter lastes opp i utvalgte depot-, visnings- og metadatasystemer.
- BitCurator, som benytter "forensics" (dataanalyse-)metoder for å identifisere og trekke ut (meta-)data for langtidsbevaring.
- SIARD, transformerer (veldokumentert/repeterbart) en database til et dokument, ikke ulikt Office-dokumenter. Fjerner teknisk kompleksitet knyttet til databasespråket SQL. Har et enkelt visningsverktøy, samt muliggjør eksport på tvers av databaseplattformer.
- FEDORA, depotinfrastruktur på åpen kildekode, inklusive RDF-støtte i form av Mulgara RDF triple store, også åpen kildekode. FEDORA er inkludert i ulike depotløsninger som Hydra, Avalon og Islandora, også åpen kildekode.

Bare for å illustrere hvordan bevaring av digitalt (skapte) arkiver kan støttes ved hjelp av dataverktøy (programvare), vil vi her gi et par eksempler. Vårt eksempel her er en av flere mulige løsninger og verktøy.

Bevaring av databaser

Programmet SIARD kan brukes til å bevare databaser av typene Oracle, MySQL, SQL Server, Access og DB/2 som en enkelt fil (med XML i bunnen) ikke ulik moderne Office-formater (docx osv.). Programmet er enkelt å bruke og behøver ingen installasjon dersom Java finnes på maskinen.

For å få generert dette databasedokumentet, kreves det en kjørende database, og en bruker med lesetilgang til nøyaktig de delene av databasen en ønsker bevart. Deretter genereres filen, som så kan leses i følgende grensesnitt:

I dette tilfellet har vi bare vært ute etter en tabell fra en stor database. Tekniske metadata er generert av verktøyet, mens blanke felt muliggjør arkivfaglige beskrivelser på alle nivå i strukturen. Dette muliggjør at datainnhold og arkivfaglige beskrivelser kan dokumenteres i samme fil.

Arkiv- og bevaringsfaglig dokumentasjon kan enten legges i samme fil som dataene eller i andre dokumenter.

Et nyttig verktøy for depotmottak

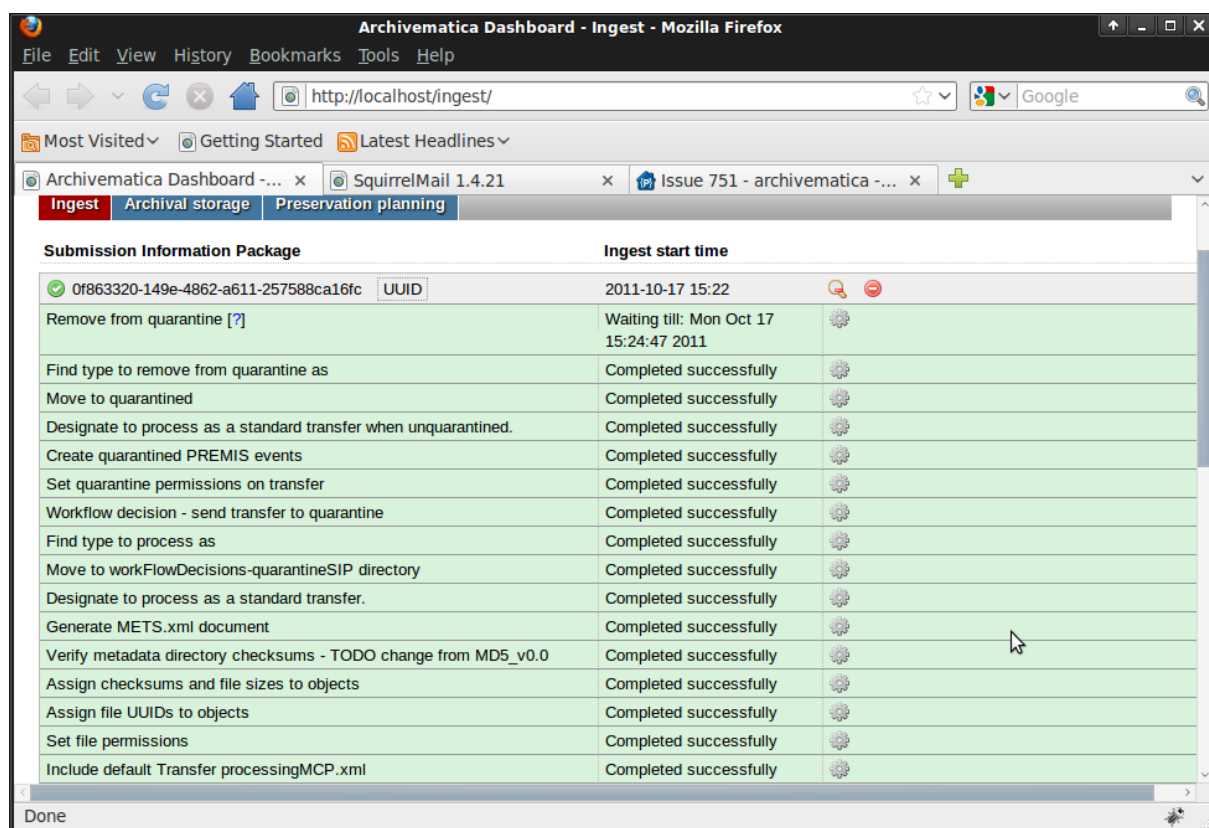
Dersom en har en filkatalog (mappe) innholdende et antall filer (og undermapper) som ønskes bevart, kan et dataverktøy kalt Archivemata gjøre mye av mottaksjobben på vei inn mot digitalt depot.

Det stilles ingen krav til innhold og struktur i filkatalogen som sendes til Archivemata. Innholdet kan derfor bestå av eksempelvis dokumenter skrevet i Office-pakken, genererte SIARD-filer med databaseinnhold, e-postfiler, bilde- video og lydfiler, spesialiserte filer med mer. Katalogstrukturen kan være hva som helst.

Verktøyet er mer eller mindre fullautomatisert og regelstyrt, med kontrollpunkter hvor brukeren må gjøre noen valg. Her vil ulike typer tester kunne gjennomføres, og sporene av disse aktivitetene tas vare på. Eksempelvis gjennomføres virussjekk, identifikasjon av filformatene til alle filene i inputkatalogen med mer. Verktøyet genererer kontekstuell informasjon i henhold til internasjonale standarder som OAIS, METS, Dublin Core og PREMIS.

Uten at brukeren behøver å vite spesielt mye om OAIS genereres OAIS-strukturens mottakspakke (SIP), som i sin tur kan generere så vel arkivpakke (AIP) som visningspakke (DIP) dersom brukeren ønsker det. I denne prosessen vil samtlige filer i inputkatalogen bli vurdert i forhold til ønskede formater i så vel arkivpakken som visningspakken. Dersom konverteringsverktøy er tilgjengelig i Archivematica vil konverteringer gjennomføres, ellers vil opprinnelig filformat beholdes.

Brukergransnittet ser ut som følger:

Visning

Et eget "content management"-system, ICA-Atom, følger med Archivematica. Dette er en omgivelse for tilgjengeliggjøring av materialet. Via dette kan arkivmaterialet og assosierte metadata vises umiddelbart.

Depot

Velges eksempelvis en FEDORA²⁰-basert depot-løsning, så kan arkivpakken plasseres her.

²⁰ Uten at vi går mer inn på FEDORA her.

5.4 Hvordan komme videre?

I forhold til livsløpet til digitalt skapt materiale er det kritisk hva vi gjør hos arkivskaper for å bevare materiale i en best mulig tilstand, hva vi gjør når det er kommet til depotinstitusjonen og hvordan det gjøres tilgjengelig fra depotinstitusjonen. Privatarkiv skiller seg fra offentlig materiale først og fremst i den første fase, hva vi gjør hos arkivskaperen. Det er vesentlig at vi kommer i gang og at arkivarene har kompetanse på å lage mottakspakker (SIPer).

Privatarkiv omfatter alt fra mottak av innholdet på en persons PC til bevaring av arkivmateriale fra bedrifter som kan måle seg med de største innen offentlig sektor.

Ser vi dette i et mikroperspektiv, så vil bevaring av fil- og mappestrukturer være det samme, uavhengig av om kilden til materialet er en enkeltperson eller en stor multinasjonal bedrift. Tilsvarende vil det være ved bevaring av e-post, databaser med mer. Det er derfor dette perspektivet vi vil følge opp her.

En strategi basert på å tilfredsstille de allerede nevnte kritiske suksessfaktorene, gir implikasjoner hva gjelder valg av programvare/dataverktøy, grad av manuelt arbeid osv. Kvaliteten avhenger av alle disse valgene. Det er umulig å gjøre disse valgene uten å ha testet ut tilnæringsmetoder og verktøy i praksis. Dette bør igangsettes i 2015.

Avgrensninger

Ettersom arbeidet, både hva gjelder utforming av strategier for privatarkivsektoren og ulike realiseringer av disse fortsatt er i en veldig tidlig fase, kan det være greit å begrense seg hva gjelder faser i livssyklusen til langtidsbevart, digitalt (skapt) arkivmateriale.

Arbeidet bør skje innenfor rammen av OAIS-standarden. Dette fordi beste praksis i Norge og internasjonalt er knyttet til denne standarden.

Et forslag vil være å fokusere på:

- depotets mottak av digitalt (skapt) arkivmateriale
- hvordan sikre kvaliteten og ektheten til materialet som mottas
- teste egnethet til utvalgt verktøystøtte/programvare

Ved å velge Archivematica i noen piloter vil en kunne se på effektiviserings- og kvalitetsgevinster hva gjelder automatisert vs. manuelt arbeid. Herunder automatiserte konverteringer til arkiv- og visningspakker.

Som et første steg bør vi kanskje se på:

- Mottak fra databaser

- Mottak av e-post
- Mottak av dokumenter/filer i mappestrukturer

Vi vil i det følgende diskutere ulike problemstillinger knyttet til dette.

Bevaring av fil- og mappestrukturer

Verktøystøtte vil avhenge av hva man vil. Velger man standard kopiering av en fil- og mappestruktur (katalogstruktur), vil tids-/datostemplene på mappene bli endret til kopieringstidspunktet. Her må en vurdere hvor viktig dette er. Det finnes noen få muligheter for å beholde originale tids-/datostempler.

Alt dette får implikasjoner knyttet til ordning av arkivmaterialet, enten ordning skjer forut for mottak i depot eller etter. Skal fil- og mappestrukturer fryses med originale tids-/datostempel og alt arkivfaglig, inklusive ordning, skje på et annet nivå eller skal opprinnelig struktur brytes opp? Det må arbeides fram strategier rundt dette.

Ved bevaring av (digitalt) arkivmateriale vil tilleggsdokumentasjon bidra til å øke tilliten til materialet. Strategier bør utarbeides knyttet til å få til dette, i ulike scenarier. Dette gjelder også annen type input, som databaser.

Bevaring av e-poster

Uten å gå for mye i detalj her så er det teknisk sett mer eller mindre bestandige e-post-formater. Archivemata har automatisert konvertering fra eksempelvis PST-formatet, Outlook sitt format, til mer bestandig e-post-format.

Diskusjoner rundt ordning eller ikke av e-post, vil være tilsvarende som for filer og mappestrukturer.

Bevaring av databaser

Verktøystøtte vil her være kritisk for å dokumentere transformasjoner fra Oracle, MySQL eller andre leverandørers representasjoner til et velegnet bevaringsformat.

SIARD ser ut til å være den beste kandidaten her og kan enkelt tas med ut til arkivskapere dersom disse besitter noe databasekompetanse. I SIARD genereres tekniske metadata automatisk, og man kan i tillegg legge inn en mer arkivfaglig beskrivelse av arkivserien.

Som bevaringsstrategi så vil det i noen tilfelle være nødvendig å ta vare på hele databasen, i andre tilfeller kan kun deler isoleres ut. Men dette kan ikke gjøres uten begrensninger eller kjøreregler.

I 2005 ble prosjektet "Elektroniske privatarkiver" gjennomført. Det hadde som mål å legge til rette for bevaring av elektroniske arkiver i organisasjoner, bedrifter og personarkiver. Rapporter fra dette prosjektet fins tilgjengelig - her finnes nyttig informasjon ²¹.

I 2015 vil Samdok-prosjektet utvikle en mer detaljert strategi for bevaring og tilgjengeliggjøring av digitalt skapt privatarkivmateriale gjennom testing i løpet av året. Videre vil vi arbeide med å utforme en veiledning til private arkivskapere i hvordan de kan legge til rette for at deres arkivmateriale kan langtidsbevares. Det vil også bli utviklet en produksjonsløype i Riksarkivet i samarbeid med andre som jobber med privatarkiv. Riksarkivet vil i tillegg vurdere å lage en løsning der arkivskapere på eget initiativ kan laste opp eget arkivmateriale – f. eks. årsmeldinger, foto etc. - til depotinstitusjoner de har avtale med – disse vil da kunne overføre og vedlikeholde sitt eget historiske arkiv på en nettløsning. En slik løsning bør kunne utprøves i 2015 eller 2016.

²¹ Jfr. Prosjektet Elektroniske privatarkiver, identifisert på internett 19012015:
<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Privatarkiver/Elektroniske-privatarkiver/Prosjektrapport>

Kapittel 6 Bedriftsarkiver

6.1 Situasjonen for bedriftsarkivene i dag – status

Bedriftsarkiver er arkiver som er blitt til i foretak innen produksjon eller tjenesteytende næring enten det dreier seg om en større fabrikk eller en enmannsbedrift. Bedriftsarkiver brukes som en samlebetegnelse for arkiver etter all slags næringsvirksomhet. Det kan være store variasjoner i omfang, fra en enkelt kundeprotokoll til arkiver på flere hundre hyllemeter. Arkiver etter statsforetak og andre statlig eller kommunalt eide selskaper som ikke er forvaltningsbedrifter, regnes som bedriftsarkiver, dvs. som privatarkiver.

I perioder med store strukturendringer i næringslivet blir bedrifter kjøpt, solgt, fusjonert eller avviklet. I lang tid har vi nå levd i skyggen av en verdensomspennende finanskriser. Denne situasjonen truer bedriftsarkivene både direkte og indirekte. Mange bransjer og næringer har måttet innstille seg på en tøffere økonomisk hverdag enn tidligere. Her skjæres det til beinet for å unngå nedleggelse. Det er en reell fare for at pressede bedrifter ser på arkiv og oppbevaringsplass som en mulig innsparingspost i sine budsjetter. Arkiver kan bli kassert og destruert som følge av slike nedskjæringer. Når en bedrift går konkurs eller tvinges til å innstille virksomheten, oppstår en akutt situasjon. I et konkursbo vil det normalt ikke være midler til å ta vare på bedriftens arkiv.

Rapporten fra arkivkartleggingen "TIL KILDENE!", som var et samarbeidsprosjekt mellom ABM-utvikling og fylkeskommunene, forelå i 2007. Den dokumenterer at det er store skjevheter i det bevarte materialet etter privatarkiver generelt og etter bedriftsarkiver spesielt. Det gjelder både kategorier av bedriftsarkiver og geografiske variasjoner i de forskjellige delene av landet. "TIL KILDENE!", avdekker også alvorlige mangler i den fysiske sikringen av arkiver ved flere bevaringsinstitusjoner, samt at et stort antall av de arkivene som ligger lagret rundt omkring er helt uordnet og dermed utilgjengelige for forskning og annen bruk. Det gjelder i særlig grad bedriftsarkiver av en viss størrelse. Mange av de bevarte bedriftsarkivene er dessuten svært fragmentariske og nærmest bare prøver av det opprinnelige arkivet. Dette bildet forsterkes ytterligere gjennom det arbeidet enkelte institusjoner har gjort i forhold til analyser av egen bestand og analyser av samfunnet der bedriften har eller har hatt sitt virke.²²

Resultatene i arkivkartleggingen "TIL KILDENE!", understøttes ytterligere gjennom en ny kartlegging av status og behov i forhold til bedriftsarkivene gjennomført av Riksarkivarens Samdok-prosjekt. Det er viktig å være klar over at denne undersøkelsen kun omfatter et utvalg av institusjoner, det vil si institusjoner som vi har antatt har tatt imot bedriftsarkiver av et visst omfang. Undersøkelsen er gjennomført ved hjelp av programmet "SurveyXact", jfr. hele undersøkelsen, vedlagt.

²² Jfr. Bevaringsplaner for Aust-Agder kulturhistoriske senter, Vestfoldarkivet, Riksarkivet m.fl. samt metodikk for bevaringsplaner og samfunnsanalyse som verktøy for analyse av privatarkivbestanden i Samdok-prosjektet.

Resultatet av denne undersøkelsen viser følgende:

35 institusjoner har mottatt, åpnet og sett på undersøkelsen. Av disse har 31 svart, men bare 30 oppgir at de har bedriftsarkiver. Det gir en svarprosent på 88,6 %.

Svarene forteller oss at det (i disse 30 institusjonene) er bevart 3.912 enkeltarkiver, at de utgjør til sammen 30.109 hm og at det er 61.827 hm ledig magasinkapasitet.

Dersom vi fordeler svarene på de tre hovedgruppene av institusjoner, dvs. Arkivverket, andre arkivinstitusjoner og museer ser bildet slik ut:

Arkivverket

Arkivverkets samlede bestand av bedriftsarkiver er oppgitt til å være 13.880 hm. Det er nær halvparten (46 %) av alle bedriftsarkivene i de institusjonene som har vært med på kartleggingen. Samlet bestand er fordelt på 1.232 arkiver noe som gir et gjennomsnitt på 11,3 hm per arkiv. Riksarkivet er den institusjonen som har flest bedriftsarkiver. Bestanden er på ca. 5.000 hm som er fordelt på 239 arkiver som igjen gir et gjennomsnitt på 21 hm per arkiv. Arkivverket oppgir at de har 26.765 hm ledig magasinplass. Riksarkivet og enkelte statsarkiv som statsarkivene i Oslo og Kongsberg har så godt som ingen ledig magasinplass.

Andre arkivinstitusjoner, dvs. byarkiv, IKA-er og fylkesarkiv inkl. Opplandsarkivet og Aust-Agder kultur-historiske senter

Disse institusjonenes samlede bestand er oppgitt til å være 10.523 hm som er fordelt på 1.621 arkiver. Dette gir et gjennomsnitt på 6,5 hm per arkiv. Samlet ledig magasinplass er oppgitt å være 32.762 hm. Bergen byarkiv (LAB) med 14.000 hm, Trondheim byarkiv med 6.207 hm og Vestfoldarkivet med 5.500 hm ledig magasinplass, er de tre institusjonene med mest ledig plass. Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane har noe ledig plass.

Museer

De museene som har deltatt i kartleggingen oppgir en samlet bestand på 5.706 hm som er fordelt på 1.059 arkiver. Det gir et gjennomsnitt på 5,4 hm per arkiv. Det er kun Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum som oppgir at de har ledig magasinplass av et visst omfang med sine 2.950 hm.

Institusjon	Antall arkiver	Antall hm	Ledig hm
Riksarkivet	239	5.000	0
Statsarkivet (SA), Oslo	60	100	0
SA-Hamar	130	503	1.300

SA-Kongsberg	23	620	30
SA-Kristiansand	145	1.270	1.200
SA-Stavanger	323	3.890	2.000
SA-Bergen	20	400	8.000
SA-Trondheim	200	1.000	4.200
SA-Tromsø	85	947	7.220
Samisk arkiv	7	150	815
Oslo byarkiv	76	807	2.500
Bergen byarkiv / LAB	37	3.180	14.000
Trondheim byarkiv	22	305	6.207
Tromsø byarkiv ²³			
Arkiv i Nordland	230	789	0
Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane	260	500	3.000
Vestfoldarkivet	274	1.642	5.500
Aust-Agder kulturhist. Senter	500	2.000	1.500
Opplandsarkivet	180	1.000	5
IKA Møre og Romsdal	42	300	50
Norsk industriarbeidermuseum	16	550	550
Norsk Maritimt Museum	106	640	0
Norsk Teknisk Museum	160	650	0
Østfoldmuseene ²⁴	100	630	50
Fredrikstad museum	49	229	20
Romsdalsmuseet	150	200	0
Bergen sjøfartsmuseum	85	949	0
Telemark museum	150	150	100
Anno Museum ²⁵	222 ²⁶	618	0

²³ Har ikke bedriftsarkiver

²⁴ Unntatt Fredrikstad museum

²⁵ Tidligere navn var Hedmark fylkesmuseum

²⁶ Inkludert gårdsarkiv

Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum	10	1.000	2.400
Gjenreisningsmuseet	11	90	180
Sum	3.912	30.109	61.827

Kartleggingen ba også om kommentarer til spørsmål knyttet til finansiering og bevaring av bedriftsarkiver.

Til spørsmålet om hvordan institusjonen finansierer ordning og katalogisering av bedriftsarkivene er dette de viktigste tilbakemeldingene:

De fleste har svart at arbeidet finansieres av institusjonen selv eller at arbeidet er delfinansiert med støtte fra bedriften. Mange trekker også frem at tilskuddsordningen gjennom Norsk kulturråd har vært helt avgjørende. Enkelte institusjoner får noe støtte fra fylkeskommunen og kommunen. Fra Statsarkivet i Hamar etterlyses en sterkere støtte fra etaten sentralt til arbeidet med privatarkiver. Se alle svarene på side 4 og 5 i vedlegget.

Til spørsmålet om hva som må til for at institusjonen fortsatt skal kunne ta vare på bedriftsarkiver er dette noen av de viktigste tilbakemeldingene:

Nær 90 % har svart at de ønsker en tilskuddsordning når bedriften ikke kan bidra finansielt. Mange av svarene peker på at arbeidet må finansieres av bedriften. Det etterlyses også økt støtte gjennom kommunale og fylkeskommunale ordninger. Hele 70 % sier at magasin-kapasiteten og personalressursene må økes. Andre etterlyser bedre kunnskap om elektronisk arkivdanning samt bedre kapasitet til å bevare elektronisk materiale. Se alle svarene på side 5 og 6 i vedlegget.

Vi kan slå fast at det samlet sett er bevart relativt få bedriftsarkiver i Norge. Den samlede bestanden i de institusjonene som har deltatt i kartleggingen er på kun 30.109 hm. Dette tilsvarer ca. 29 % av alle bevarte privatarkiver i Norge, men kun litt over 6 % i forhold til det totale antallet bevarte arkiver i Norge (både offentlige og private). To av spesial-institusjonene for næringslivsarkiver i våre nordiske naboland, Centrum för Näringslivshistoria i Stockholm og Erhvervsarkivet i Århus har begge hver for seg tatt vare på dobbelt så mange bedriftsarkiver som et samlet "Arkiv-Norge". Centrum för Näringslivshistoria i Stockholm har tatt imot omkring 60.000 hm med bedriftsarkiver. Erhvervsarkivet i Århus oppgir et tilsvarende tall, men her er arkivene fra Århus kommune regnet med. Centralarkivet för Finlands Näringsliv har i underkant av 30.000 hm med bedriftsarkiver.

Denne arkivundersøkelsen viser også at mange av de bedriftsarkivene som er bevart er svært ufullstendige, ofte fragmentariske.

Verken Riksarkivet eller flere av statsarkivene har plass til å ta imot forventet tilvekst i årene som kommer. Riksarkivet og statsarkivene i Oslo og Kongsberg har i dag så godt som ingen

ledig magasinplass. Dette er en kritisk faktor i forhold til forventet mottak av statlige arkiver, og i særlig grad i forhold til målsettingen om helhetlig samfunnsdokumentasjon og økt bevaring av privatarkiver.

Mangel på ledig magasinplass preger også mange av institusjonene utenfor Arkivverket. For Arkivverkets del er det viktig at arbeidet med å fordele arkivmateriale mellom Arkivverkets fellesdepot som skal etableres på Tynset og statsarkivene er kommet i gang. I påvente av ferdigstilling av den nye depotinstitusjonen på Tynset (som også vil romme Norsk helsearkiv), vil det være behov for midlertidige løsninger i form av leie av magasiner og/eller overføring til et statsarkiv med tilstrekkelig magasinplass.

Selv om det de siste årene har vært en del positive trekk ved utviklingen på privatarkivside, må det dessverre slås fast at vi har kommet svært kort i forhold til bevaring av bedriftsarkiver i Norge.²⁷ Dersom ingen ting skjer relativt raskt er det grunn til å frykte for skjebnen til mange av de store industri- og næringslivsarkivene i Norge. Den siste rest av de papirbaserte arkivene etter norske bedrifter og næringsliv er nå i ferd med å gå tapt. Arbeidet med bevaring av elektronisk skapte bedriftsarkiver er knapt kommet i gang.

6.2 Ulike tilnæringsmodeller for arbeidet med bedriftsarkiver i Norge

Bevaringsarbeidet drives i dag av mange ulike institusjoner, både statlige, kommunale, fylkeskommunale, interkommunale og private. Det finnes mange små institusjoner med knappe ressurser som ofte har et lite fagmiljø, særlig på privatarkivfeltet og et begrenset antall bedriftsarkiver i sin bestand. På den andre siden finnes det institusjoner med en tilfredsstillende faglig standard og med ressurser som har ført til at det er blitt bevart en del bedriftsarkiver, også enkelte av en viss størrelse.

De bevaringsinstitusjonene det er snakk om er alt fra mindre lokalhistoriske arkiv og samlinger til bibliotek, kommunale arkiv (herunder byarkiv og interkommunale arkiv), fylkeskommunale arkiv, museer, fylkesarkiv, private-/halvprivate institusjoner og andre samt Arkivverkets institusjoner. Det finnes også rent kommersielle aktører som tar imot og oppbevarer bedriftsarkiver mens bedriftene har administrativt behov for det, og en rekke arkiver beror selvsagt fortsatt i den enkelte bedrift.

De ulike institusjonene har ofte også ulik tilnærming i forhold til bevaringsarbeidet:

Tematisk tilnærming som Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (ARBARK) som i hovedsak bevarer arkiver som dokumenterer arbeiderbevegelsen og venstresiden i norsk politikk.

Museal tilnærming. Flere museer har lagt hovedvekten på å bevare arkiver som dokumenterer egen gjenstandssamling. (Se også lokal-, regional- og nasjonal tilnærming.)

²⁷ Se omtale av spesialinstitusjoner med nasjonalt ansvar for bevaring av bedriftsarkiver i Sverige, Finland og Danmark under punkt 6.3

Geografisk eller lokal/regional tilnærming som Bergen Byarkiv med Stiftelsen Lokalhistorisk arkiv i Bergen (LAB), Vestfoldarkivet, Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane, IKA Møre og Romsdal, Oslo byarkiv, Aust-Agder Kulturhistoriske senter, Opplandsarkivet, Arkiv i Nordland, Norsk Vasskraft- og industristadmuseum, statsarkivene m.fl.

Sektorvis tilnærming som Statsarkivet i Stavanger som har et nasjonalt ansvar for olje – og petroleumsrelaterte arkiver, har ellers en lokal/regional tilnærming innen fylket, se eget avsnitt om sektorvis tilnærming nedenfor.

Nasjonal tilnærming som Riksarkivet, Nasjonalbiblioteket, Norsk Teknisk Museum, Norsk Folkemuseum, Norsk Maritimt Museum, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design m.fl.

Bevaring hos bedriften selv

Enkelte bedrifter har sitt eget "historiske arkiv", dvs. de har ordnet og katalogisert eget arkiv slik at det er tilgjengelig både internt i bedriften og for eksterne brukere. Eksempler på bedrifter som tar hånd om eget historisk arkiv er Storebrand og Cementmuseet på Røyken.

Private, kommersielle oppbevaringsinstitusjoner som Recall og Iron Mountain. I begynnelsen handlet det hovedsakelig om å håndtere og oppbevare regnskapsbilag for bedrifter. I dag tilbyr disse virksomhetene ulike tilbud for arkiv og dokumenthåndtering i vid forstand. Disse kommersielle virksomhetene yter kun tjenester og service overfor bedriften selv. Arkivene er ikke tilgjengelige for publikum. Om betalingen uteblir, vil de høyst sannsynlig kvitte seg med arkivet og kanskje kassere det. De nevnte selskapene har virksomheter i en rekke land.

6.3 Norske modeller som har vesentlig betydning for arbeidet med bedriftsarkiver.

Bevaring av bedriftsarkivet handler mye om finansiering av bevaringsarbeidet og hvordan selve utvelgelsen av bevaringsarbeidet foregår. Finansiering gjennom egne budsjettmidler er nok den vanligste finansieringsformen rundt om. Men bevaring gjennom egne budsjettmidler betyr at mulighetene for å oppnå tilfredsstillende bevaring av viktige arkiver blir svært begrenset. Det er kun få institusjoner som har mulighet til å få bevart og gjort tilgjengelig større bedriftsarkiver ut fra egne budsjettmidler.

Økonomisk støtte fra bedriften

Det er vanlig å forsøke å få gjort avtale om finansiell støtte fra bedriftseier til ordning og katalogisering. Nøkkelen til suksess er å få til en god dialog og et godt samarbeid med bedriftseier. Man må skape tillit og kunne "selge inn" viktigheten av å ta vare på bedriftens arkiv også etter at det har gått ut av aktiv bruk i bedriften. Riksarkivet har lyktes godt i dette arbeidet og er den enkeltinstitusjon som har tatt vare på flest bedriftsarkiver i landet. Samlet bestand av bedriftsarkiver er per i dag 239 enkeltarkiver som til sammen utgjør ca. 5.000 hm. Utgangspunktet bør være at arkivet enten avleveres i ordnet stand med tilhørende arkivliste eller at omkostningene forbundet med ordning og katalogisering betales av

arkiveier. Det er likevel ofte slik at det sjelden lar seg gjøre å få bedriften med på å fullfinansiere ordningsprosjekter. Prosjektene må ofte delfinansieres av arkivinstitusjonene med egne midler.

Betalte tjenester som en vesentlig del av finansieringen praktiseres ved Stiftelsen Lokalhistorisk arkiv i Bergen (LAB). Bedrifter og organisasjoner tegner et medlemskap og deponerer sine historiske arkiver til stiftelsen. De aller fleste virksomhetene eier sine arkiver og setter betingelsene for andres bruk og innsyn i arkivene.²⁸ LAB arbeider ut fra tankegangen at bevaring av arkivene er viktigst først og fremst for virksomheten selv. De har også vunnet en viss aksept og forståelse hos arkiveierne for at de skal betale en egenandel knyttet til kostnader for bevaring, (jfr. Centrum för Näringslivshistoria, Stockholm). Medlemmene betaler i dag kr. 500 i årlig fast kontingent. Denne dekker den første hyllemeteren med magasinplass, deretter kr. 120 per påbegynt ny hyllemeter. Per 2014 oppbevarer LAB ca. 4.500 hyllemeter med arkiver på vegne av sine eiere. Representanter for eierne/medlemmene er dessuten med i LAB sitt styre. Dersom medlemmene ønsker en høykvalitets formidling av materialet, er en avhengig av at de betaler ekstra for ordning og systematisering av materialet eller at de selv gjør dette på en arkivfaglig godkjent måte.

Sektorvis tilnærming²⁹

Ved Statsarkivet i Stavanger (SAS) har man i en årrekke hatt arkivene etter olje- og gasssektoren som et spesialfelt. Fra 2014 er dette arbeidet organisert som et pilotprosjekt kalt Norsk olje- og gassarkiv. Prosjektet er igangsatt blant annet for å avklare mulighetene for å etablere virksomheten som en egen enhet innenfor Arkivverket. Dette arbeidet har resultert i at man i dag har ca 4000 hm med arkiver etter private og offentlige arkivskapere knyttet til denne sektoren. Arkivene brukes av næringen selv, men også av forskere og andre som har behov for informasjonen i dem, i inn- og utland.

Som resultat av dette har SAS tatt initiativet til å starte et europeisk nettverk for aktører innen dokumentasjon av sektoren. Nettverket har deltakere fra de viktigste selskap og oljeeksporterende land i Europa og Midt-Østen. Dette forteller oss at det er stor internasjonal interesse for feltet.

Ved å arbeide systematisk med en sektorvis tilnærming til arkiver på denne måten, har man i Stavanger erfart følgende:

- Personalet utvikler kompetanse på et spesialisert område (om bransjen generelt og fagkunnskap om næringens arbeidsområder, bruksbehov osv).

²⁸ Deponering fremfor avlevering (gave) praktiseres også ved Centrum för Näringslivshistoria i Stockholm og i de lensbaserte privatarkivinstitusjonene i Sverige.

²⁹ Avsnittet om "sektorvis tilnærming" er hentet fra Torkel Thimes artikkel: "Bevaring av arkiver fra olje- og gasssektoren. En annerledes tilnærming til privatarkivarbeidet", publisert i sin helhet på Samdoks blogg 03062014

- Kjennskap til sektoren og aktørene gjør at man knytter viktige forbindelser og inngår i nyttige nettverk bestående av arkivskapere, bevarings- og formidlingsinstitusjoner og brukere.
- Oppfølging av sektoren gir kunnskap om viktige endringer og gir sjanse til å være i forkant av utviklingen (arkivdanning, fusjoner/fisjoner i bransjen, forskningsbehov, m.m.)
- Samarbeidet med de ulike aktørene blir av en slik karakter at det blir lettere å inngå avtaler om forpliktende samarbeid knyttet til deponering, oppdrag, o.a. De har allerede deponeringsavtaler med de fleste pionerselskapene.
- Sammenstillingen av privat og offentlig materiale gir brukerne en enkel og samlet tilgang til materialet og sikrer at overlappende informasjon ikke bevares flere steder.

Det viktigste med Norsk olje- og gassarkiv som et pilotprosjekt er at man har ett organ med olje- og gassektoren som sin hovedoppgave og som kan koordinere bevaring av arkiv fra denne bransjen. Det betyr ikke at alle arkiver skal plasseres der.

Arkiver har som regel størst interesse for lokalmiljøet der materialet er skapt. Dette forholdet bør også i hovedsak styre fysisk plassering. En nasjonal sektorløsning i samspill med lokale bevaringsinstitusjoner vil forhåpentligvis kunne gi en enda bedre privatarkivbevaring.

6.4 Spesialinstitusjoner for næringslivets arkiver

I Sverige, Finland og Danmark finnes store spesialinstitusjoner for bedrifter og næringslivsorganisasjoner.

Centrum för Näringslivshistoria (CfN)

Centrum för Näringslivshistoria i Stockholm er en spesialinstitusjon for det svenske næringslivet med nasjonale oppgaver. CfNs røtter går tilbake til etableringen av Föreningen Stockholms Företagsminnen i 1974 og skiftet navn til Centrum för Näringslivshistoria i 2006. CfN er en ideell virksomhet der oppdraget er å bevare bedriftsarkiver og skrive bedriftshistorie.

CfN oppbevarer ca. 5000 enkeltarkiver som til sammen utgjør ca. 60.000 hyllemeter. I tillegg har institusjonen tatt imot omkring 100.000 tegninger og over 4 mill. fotografier samt en del "levende" film og reklamemateriell. CfN sier selv de er verdens største arkiv for næringslivet.

Som eksempler på viktige bedriftsarkiver oppbevart av CfN nevnes: Ikea, Electrolux, Kraft, Unilever, LKAB, Swedish match, Bonnier, H&M, Nordstjernen, Scania, Oriflame (naturlig svensk kosmetikk), SEB, Atlas Copco, Ratos, Ericsson, ICA, Brandkontoret, NK, AstraZeneca, Arla (tilsv. Fellesmeieriet).

CfN arbeider proaktivt. De tar kontakt med 4-5 nye bedrifter per uke. Dette fører til en årlig tilvekst på 10-15 nye arkiver som utgjør ca. 1.500 hyllemeter.

CfN er i hovedsak privat finansiert, men institusjonen får også noe støtte fra Stockholm kommune (pt. 1,5 mill SEK per år) samt et årlig bidrag fra Sveriges Riksarkiv (pt. 300.000 SEK). Det viktigste, økonomiske fundamentet er imidlertid betaling for oppbevaring av mottatte arkiver. For tiden er dette beløpet 160 SEK per hyllemeter per år. Prisen er 180 SEK per hyllemeter for oppbevaring av foto. Serviceavtalene med den enkelte bedrift har også stor budsjettmessig betydning. Serviceavtalene kan variere fra 5000 SEK per år for de aller enkleste avtalene til 5-700.000 SEK per år for de store arkivene med omfattende avtaler.

Centrum för Näringslivshistoria har 28 ansatte og et samlet budsjett på 28.mill. SEK.

Regionale arkivinstitusjoner i Sverige

I tillegg til CfN finnes minst 15 regionale eller fylkesvise privatarkivinstitusjoner i Sverige som arbeider med bevaring av bedriftsarkiver. Flere av disse er rene bedriftsarkivinstitusjoner, som Näringslivsarkiv i Norrland, Föreningen Värmlandsarkiv, Hallands Näringslivsarkiv og Skånes Näringslivsarkiv. Andre privatarkivinstitusjoner har spesialisert seg på organisasjonsarkiver. Det er også institusjoner som arbeider opp mot begge kategorier, dvs. både bedriftsarkiver og organisasjonsarkiver. Blant disse kan nevnes Arkiv Gävleborg, Arkiv Sörmland og ArkivCentrum Örebro län.³⁰ Disse institusjonene er alle basert på medlemskap. Arkivene oppbevares som depositum, dvs. bedriftene og organisasjonene har beholdt eiendomsretten til sine arkiver. Institusjonens høyeste organ er styret der også medlemmene er representert. Driften finansieres gjennom offentlig støtte og egeninntjening. Medlemsavgift og serviceavtaler med den enkelte virksomhet er en vesentlig del av finansieringen.³¹

Centralarkivet för Finlands näringsliv (ELKA)

Centralarkivet för Finlands näringsliv i St. Michel (Mikkeli) ble etablert i 1979, men ideen om et eget arkiv for næringslivet går tilbake til 1930-tallet. ELKA er den eneste institusjonen i Finland som har spesialisert seg på bevaring av bedriftsarkiver og arkiver fra næringslivets organisasjoner.

ELKA har i dag tatt imot 28.500 hyllemeter bedriftsarkiver, 700.000 fotografier, 12.000 videokassetter, 3.000 lydopptak, 390.000 mapper med tegninger og 170.000 digitale filer (24 terrabytes). Institusjonen har en årlig tilvekst på 500 - 1000 hm.

ELKA er i hovedsak offentlig finansiert.³² 80 % av midlene kommer fra Undervisnings- og kulturministeriet, 10 % finansieres av St. Michel by og 10 % er midler ELKA selv skaffer til veie gjennom salg av tjenester til bedrifter og fra brukere. Den statlige støtten stammer fra

³⁰ Disse institusjonenes geografiske ansvarsområder er regionen eller fylket (länet) og ikke kommunegrensene.

³¹ De svenske privatarkivinstitusjonene støttes også av interesseorganisasjonen Näringslivsarkivens Förening og Näringslivets Arkivråd (NLA).

³² Lov om statsbidrag til privatarkiver er forankret i den finske arkivloven fra 1975, revidert versjon fra 2007. Det arbeides med en ny revisjon av loven som er ventet ferdig i 2015.

profitten fra finske spillemidler. Støtten gis til "godkjente" arkivinstitusjoner. Nasjonalarkivet tildeler midler til 10 privatarkivinstitusjoner hvert år ut fra det de får fra spillemidlene.

ELKA har 10 fast ansatte. Budsjettet for 2014 er på 1.300.000 Euro (ca. 11.mill. NOK).

Erhvervsarkivet

Erhvervsarkivet i Århus er landsomfattende, men institusjonen har en hovedvekt av arkiver fra Århus. Bestanden omfattes av arkivene fra handels-, industri-, og håndverksvirksomheter, men det er også mange arkiver etter transport-, bank- og forsikringsvirksomhet. Det er også en god del arkiver etter fagorganisasjoner samt fra privatpersoner med virke innen næringslivet. Erhvervsarkivet fungerer også som arkiv for Århus kommune. Arkivets samlede bestand utgjør omkring 60.000 hyllemeter.

Erhvervsarkivet ble opprettet som en selvstendig institusjon i 1948. I 1962 ble institusjonen overtatt av staten, og i 1992 ved ikrafttredelsen av den danske arkivloven ble institusjonen en del av Statens Arkiver i Danmark. I tillegg til Erhvervsarkivet består Statens Arkiver av Riksarkivet og fire landsarkiver.

Erhvervsarkivet er i all hovedsak offentlig finansiert.

6.5 Deponering eller avlevering (gave)?

Privatarkiver i en arkivinstitusjon, i et museum eller bibliotek er enten avlevert som gave eller deponert. Avlevering som gave innebærer at eiendomsretten til arkivet overdras bevaringsinstitusjonen. Ved deponering har deponenten og senere arvingene eiendomsretten til arkivet. Eiendomsretten går likevel over til bevaringsinstitusjonen når arverekken etter deponenten blir brutt, eller når det er gått hundre år siden deponeringen, jf. arkivlovens § 16 Avlevering og deponering.

I Riksarkivet og Arkiverket har man som hovedregel argumentert for at privatarkiver bør avleveres som gave. De fleste privatarkivene er da også avlevert som gaver. I Riksarkivet er deponeringsordningen bare unntagelsesvis blitt benyttet og gjerne da i de tilfeller der det er avtalt at arkivet på et senere tidspunkt skal avleveres som gave. Man har argumentert for at arkivene får en mer avklart juridisk stilling ved at arkivet avleveres. Det at eiendomsretten til arkivet er overdratt har også gjort det enklere for bevaringsinstitusjonen å bruke ressurser på arkivet. Ordningsarbeid og katalogisering er vanligvis ikke utført på deponerte arkiver i Riksarkivet.

Erfaringer fra andre institusjoner viser imidlertid at det også er gode argumenter som taler for en deponeringsløsning. Dersom bedriften betaler for ordning, tilgjengeliggjøring, oppbevaring og kanskje også har inngått avtaler om andre tjenester, er erfaringer fra bl.a. Centrum för Näringslivshistoria i Stockholm, Stiftelsen Lokalhistorisk Arkiv i Bergen og Statsarkivet i Stavanger at en deponeringsløsning kan være hensiktsmessig. Det at

eiendomsretten til arkivet ikke overdras, men beholdes hos bedriften selv, kan i mange tilfeller føre til et større engasjement for arkivet fra bedriftens side.

6.6 Hvorfor er bedriftsarkivene viktige?

Det norske samfunnet kjennetegnes av en blandingsøkonomi, der verdiskapning og rettferdig fordeling av samfunnsgodene sikres gjennom samspill mellom offentlige institusjoner og næringslivet. De enkelte bedrifter er grunnleggende institusjoner i dette systemet. Bedriftenes arkiver er kilder både til å forstå den historiske utviklingen i lokalsamfunnene og nasjonalt. Flere av våre store industribedrifter har vært og er i mange tilfeller selve bærebjelken i det økonomiske, sosiale og ofte også det kulturelle liv i lokalsamfunnet eller i en større region. Bedriftshistorie gir inntak til å forstå hvordan samspillet mellom eiere, ledere og ansatte har foregått over tid. Den gjør det mulig å studere entreprenørskap og innovasjon, organisasjonsutvikling, strategi, markedsføring osv.

Det "historiske" arkivet til en bedrift er også viktig for bedriften selv, som dokumentasjon på forretningsmessige prosesser, etterrettelighet m.v. og har betydning langt utover den enkelte virksomhets markeringsbehov i forbindelse med et jubileum eller lignende. For den enkelte bedrift dreier historien seg om identitetsfølelse og forståelse av sin egen arv, selv om den skulle være problematisk. Dersom en bedrift sliter med problemer, kan svaret nettopp ligge i nedarvete tradisjoner. Det er jo faktisk slik at også for bedriften gjelder et praktisk behov for "en hukommelse". Arkivene kan fortelle noe om travelheten i bedriften, og de er viktige for bedriftskulturen. Arkivene kan også ha betydning som dokumentasjon på en bedrifts rykte.

Bedriftsarkivene kan altså inneholde materiale som kan få stor betydning for både samfunnet og den enkelte. Her finnes dokumentasjon av ansettelsesforhold, praksis, helse, yrkesskader og pensjonsgrunnlag. Opplysninger om produksjonsprosesser og behandling av industriavfall kan få betydning for plassering av ansvar og løsning av senere miljøproblemer. Følgen av konkurser og nedleggelse i næringslivet, salg og fusjoner/fisjoner kan bli et viktig samfunnsdokumentasjon går tapt. Det er en stor utfordring å forhindre at dette skjer.

Riksarkivaren har et overordnet ansvar for å sikre en helhetlig samfunnsdokumentasjon i Norge, både for offentlig og privat sektor. Bevaring av offentlige arkiver er godt ivaretatt gjennom lovverket. Bevaring av arkiver fra privat sektor må baseres på et godt samarbeid mellom mange parter. Offentlige myndigheter må ta sin del av ansvaret, men vi er avhengig av medvirkning fra private arkiveiere. Dette gjelder alle slags privatarkiver, men den økonomiske krisen har altså gjort situasjonen for bedriftsarkivene akutt.

Dessverre er bevaringsarbeidet i forhold til bedriftsarkiver drevet lite systematisk og planmessig i Norge. Det er bevart svært få bedriftsarkiver. Målt i hyllemeter utgjør bevarte bedriftsarkiver knappe 10 % i forhold til mengden av offentlige arkiver som er bevart. Sammenlignet med våre naboland kommer vi svært dårlig ut.

Vi kan vise til mange tilfeller av at bedriftsarkiver er blitt reddet etter at virksomheten er slått konkurs eller har måttet innstille virksomheten. Treforedlingsindustrien er ett eksempel på en næring med lange røtter i norsk historie som har vært offer for nedleggelse de siste årene. Rena Kartong gikk konkurs på 1990-tallet, og i 2006 ble virksomheten ved Union i Skien lagt ned. Arkivet etter Rena Kartong ble avlevert til Statsarkivet i Hamar i 1999, og arkivet etter Union kom til Riksarkivet i 2006.

Disse to eksemplene viser materiale etter viktige hjørnesteinsbedrifter som dokumenterer både det lokalsamfunnet der de har hatt sin virksomhet, og som samtidig kan gi viktig kunnskap når nasjonens økonomiske historie skal skrives. I noen regioner av landet er det ekstra viktig å beskytte bedriftsarkiver mot ødeleggelse. I Nord-Norge gikk en stor mengde historiske arkiver tapt som følge av krigshandlinger under 2. verdenskrig. Et ukjent antall bedriftsarkiver har siden forsvunnet ved brann, skjodesløs behandling eller manglende bevissthet om arkivenes verdi. I dag er viktige deler av nordnorsk næringsliv preget av omstillinger og nedleggelse. Dette næringslivet må dokumenteres, dersom ikke fremtidens kunnskaper om økonomi, kultur og levevilkår i landsdelen skal bygge på et tynt grunnlag. Noe er heldigvis gjort: Arkivet etter Vesteraalens Dampskibsselskab ble f.eks. reddet som resultat av et vellykket lagspill mellom Riksarkivaren, andre nasjonale aktører (Kulturdepartementet, Riksantikvaren, Norsk Kulturråd og ABM-utvikling) og eieren av arkivet. Resultatet ble at en vesentlig del av hurtigrutefarten langs norskekysten med sin store betydning for nordnorsk næringsliv, er dokumentert. Men andre oppgaver står i kø.

Bedriftsarkivene representerer ikke bare et viktig supplement til andre privatarkiver og til de offentlige arkivene. I bedriftsarkivene finnes et enestående materiale – kilder som finnes der og bare der. I bedriftsarkivene finnes dokumentasjon som spiller en avgjørende rolle for forståelsen av hvordan Norge er blitt som det er blitt.

Et gammelt ord sier at den som vil være med når historien skal skrives, må ta vare på sine arkiver. Bedriftsarkiver er vidt forskjellige. Noen er blitt til over en lang periode, kanskje 100 år eller mer. Andre er resultat av en forholdsvis kortvarig virksomhet, men er ikke nødvendigvis mindre vesentlige av den grunn. Papirarkiver krever stor plass, og er ressurskrevende både å ordne og oppbevare. Elektroniske arkiver stiller oss overfor helt spesielle utfordringer.

6.7 Ulike løsningsmodeller – forslag til tiltak:

De papirbaserte bedriftsarkivene er ofte voluminøse og krever gjerne betydelig magasinplass. Manglende magasinplass har i seg selv vært en vesentlig hindring for økt bevaring av bedriftsarkiver og har ført til ad hoc-løsninger.

Bedriftsarkivene er i tillegg til å være store, også gjerne kompliserte i sin struktur. Det kreves faglig profesjonalitet i forhold til ordning, katalogisering og tilgjengeliggjøring på annen måte.

Utfordringer knyttet til elektronisk skapte bedriftsarkiver krever til dels høy faglig kompetanse på arkivdanningssiden og i forhold til «høsting», tilgjengeliggjøring og ikke minst i forhold til sikker langtidslagring. Det skal heller ikke forventes at små museer og andre institusjoner der privatarkivarbeidet utgjør en liten del av institusjonens virksomhet, skal investere i stillinger, kompetanse og nødvendig utstyr, og etablere rutiner for mottak og bevaring av digitalt skapte arkiver.

Det er et økende krav om digitalisering av tradisjonelle papirdokumenter, fotografier, lydopptak og film. Det kan neppe forventes at alle er i stand til å håndtere utfordringer på dette området på en tilfredsstillende måte.

Vi mangler en institusjon eller flere institusjoner med bedriftsarkiver som kjerneområde. Hensynet til og behovet for spesialisering og økt faglig kompetanse, særlig i forhold til utfordringer knyttet til elektroniske privatarkiver, er faktorer som peker i retning av færre, men større og mer profesjonelle institusjoner, jfr. regionale eller fylkesbaserte institusjoner i Sverige.

Større og mer robuste institusjoner for privatarkiver generelt og for bedriftsarkiver spesielt bør også være bedre i stand til å møte strukturelle endringer i næringslivet, det være seg fusjoner/fisjoner, oppkjøp og salg, sentralisering og internasjonalisering.

Arkiver etter bedrifter og næringsvirksomheter representerer spesielle utfordringer i forhold til oppbevaring, tilgjengeliggjøring og finansiering. De bedriftsarkivene som er bevart, representerer i for liten grad helhetlig og representativ samfunnsdokumentasjon. Det er bevart få store (og tilnærmet komplette) bedriftsarkiver. Viktige samfunnssektorer er svakt dokumentert, og det er store regionale skjevheter. Det er bevart få bedriftsarkiver fra vår egen tid. Det gjelder bl.a. næringer innen service, informasjon, markedsføring og kunnskap- og teknologibedrifter.

Oppgaven med å bevare bedriftsarkivene vil kreve institusjonsutvikling, nye former for samarbeid bevaringsinstitusjonene i mellom, med eierne og med næringslivet, med forskningsmiljøene, men også et langt større engasjement fra det offentlige, våre bevilgende myndigheter og Arkivverket.

Hva kan bøte på denne situasjonen?

6.7.1 Juridiske tiltak

Arkivmeldingen slår fast at arkivloven med forskrifter bør gjennomgås og revideres. Det vil bl.a. innebære følgende:

- Styrking av "særskilt verneverdig-begrepet" som bør få et videre virkeområde.
- Krav om å følge regler for offentlig arkiv:
 1. ved skifte av status fra offentlig til privat eller
 2. når oppgaver utføres på vegne av det offentlige eller

3. privat selskap er eid av det offentlige

 - Riksarkivaren er i henhold til arkivloven pålagt å utarbeide retningslinjer for privatarkivarbeidet. De gjeldende retningslinjene ble fastsatt i 2002 og bør nå revideres.
 - Riksarkivarens koordineringsansvar for arbeidet med å bevare privatarkiver bør gjøres mer tydelig ved å inngå i lovteksten.

6.7.2 Organisatoriske tiltak

Det finnes mange gode krefter innen det eksisterende arkivlandskapet, og disse kreftene må man bygge videre på. Det er viktig at de fylkeskoordinerende institusjonene støttes slik at de kan spille en tydeligere rolle i det regionale arkivarbeidet.

Men når det er sagt, kan det likevel være hensiktsmessig at man vurderer en viss omstrukturering av arkivlandskapet:

Faglige tyngdepunkt – ”kraftsentra”

Det bør etableres noen faglige ”kraftsentra” for bevaring av bedriftsarkiver, institusjoner som kan være faglige tyngdepunkt i en region eller sentralt. Større institusjoner kan gjerne drives mer effektivt enn de små, dvs. lavere kostnader til administrasjon og bedre ressursutnyttelse. Det er mange institusjoner som tar imot og arbeider med privatarkiver i Norge, men det er få store arkivinstitusjoner som kan være i stand til å håndtere bedriftsarkiver på en faglig profesjonell måte. En løsning kan være at man styrker noen av de allerede eksisterende arkivinstitusjonene som kan få et hovedansvar for bedriftsarkivene i landet. Det er behov for institusjoner som kan være i stand til å håndtere store papirbaserte bedriftsarkiver og elektronisk skapte arkiver samt digitalisere og tilgjengeliggjøre arkivene for forskere og andre.

Styrking av privatarkivarbeidet i Arkivverket

Riksarkivet og statsarkivene bør styrkes slik at de kan påta seg et betydelig ansvar for bedriftsarkivene. Arkivmeldingen (Meld. St. 7, 2012-2013) anbefaler at ”statsarkiva, i tillegg til dei regionale oppgåvene, også kan ta på seg ein del oppgåver for etaten under eitt, uavhengig av geografisk tilknytning.” Man ser for seg at en slik utplassering av etatsoppgaver kan styrke det regionale elementet i etaten og utnytte kreativitet og fagkompetanse optimalt. Statsarkivet i Stavanger (SAS) og satsingen på petroleumssektoren nevnes som et godt eksempel på en slik organisering, der statsarkivet allerede ”har eit særleg nasjonalt ansvar for arkiv etter aktørar i oljeindustrien”.

Det er naturlig at Arkivverkets fremtidige rolle i forhold til privatarkiver generelt og bedriftsarkiver spesielt også sees i sammenheng med etableringen av et sentraldepot for Arkivverket og etableringen av Norsk Helsearkiv (NHA) på Tynset. Det bør vurderes å overføre i sin helhet alt materiale fra helse- og sosialsektoren, både offentlige arkiver og

privatarkiver til NHA. Dette vil kunne gi en synergieffekt, ikke minst kompetansemessig. Fordelen med en slik løsning er at det gir grunnlag for spesialisering, arbeidsdeling og for høyere og mer spisset fagkompetanse.

Det vil være en fruktbar tilnærming å se en eventuell satsing på noen utvalgte "kraftsentra" for bevaring av bedriftsarkiver i sammenheng med en sektorvis tilnærming. Statsarkivet i Stavanger har som nevnt det nasjonale ansvaret for arkiver innen olje og gassektoren. En sektorvis tilnærming til bevaringsarbeidet kan være hensiktsmessig innen annen næringsvirksomhet, som for eksempel fiskerinæringen, bank- og finansnæringen, skipsfart, m.fl.

Nasjonal institusjon for næringslivets arkiver

Etablering av en ny nasjonal institusjon for bedriftsarkiver som Centum för Näringslivshistoria i Stockholm eller Centralarkivet för Finlands näringsliv ville vært hensiktsmessig. En spesialinstitusjon for bedriftsarkiver må imidlertid være ønsket av næringslivet selv og trolig også i all hovedsak finansiert av næringslivet. Rent teknisk (faglig) kunne man tenke seg en slik institusjon knyttet til en eksisterende arkivinstitusjon, for eksempel Riksarkivet.

Privatarkivavdeling i Riksarkivet

Mye taler for at det vil være faglig og organisatorisk hensiktsmessig at det gjenoprettes en avdeling med etatsfunksjoner for privatarkiver i Riksarkivet. En avdeling vil gi større faglig tyngde og gjennomslag både utad i forhold til arkivenes eiere, i forhold til samarbeidsinstitusjoner utenfor Arkivverket, innad i etaten og i forhold til Riksarkivaren og etatens øverste ledelse. Arbeidsoppgavene blir også betydelig utvidet blant annet som følge av overføring av koordineringsfunksjoner og utviklingsoppgaver fra Norsk kulturråd.

6.7.3 Finansielle tiltak

Samarbeid med næringslivet – "et spleiselag"

Man bør forsøke å få i stand et "spleiselag" mellom privat og offentlig sektor, dvs. forsøke å få etablert et samarbeid med NHO og evt. andre aktører innen næringslivet. Riksarkivaren har allerede i mange år hatt et godt samarbeid med Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), og arkivet etter denne organisasjonen oppbevares i Riksarkivet. Riksarkivaren ønsker at NHO skal vurdere hvordan næringslivets arkiver kan bli bevart for ettertiden. Kanskje kan man tenke seg et samarbeid, der næringslivet selv kan sette av midler til et arkivfond som skal brukes til ordning og tilgjengeliggjøring av arkiver, mens Riksarkivaren og andre arkivinstitusjoner bidrar med oppbevaringsplass?

Offentlig støtteordning

Stortingsmelding 22 (1999-2000), den såkalte "ABM-meldingen", varslet en støtteordning for bevaring og formidling av privatarkiver (som i 2013 ble reservert for museer). Det er av stor betydning at denne støtteordningen nå blir utvidet, slik at arkivinstitusjoner over hele landet kan få midler til å komme i gang med et forsterket bevaringsarbeid. Bevilgende myndigheter må gjøres oppmerksom på at det i denne tiden kan være behov for ekstraordinære tiltak for å bevare viktig samfunnsdokumentasjon. Eller er det av interesse for næringslivet å opprette en egen institusjon à la Centrum för Näringslivshistoria?

6.7.4 Andre tiltak

Samarbeid med bobestyrere

En mulig strategi er å etablere ordninger i samarbeid med bobestyrere / skifterettene som kan sikre arkivene etter konkursrammede virksomheter. Bobestyrere kan evt. få tilbud om depotplass mot betaling.

Samarbeid med private arkiveiere

Det må arbeides målrettet mot eiere av bedriftsarkiver for å få dem til å se verdien av de arkivene de har hånd om. Også i en nedleggingsfase kan det være mulig å gjøre en innsats for å bevare bedriftsarkivet. Fremfor alt må vi advare mot at arkiver kasseres i den hensikt å oppnå en kortsiktig besparelse. Riksarkivaren oppfordrer bedrifter som rammes av konkurs eller nedleggelse å ta kontakt med bevaringsinstitusjoner før de går til det skritt å slette sporene etter sin virksomhet.

Samarbeid med forskningsinstitusjoner, universitet og høyskoler m.fl.

Et systematisk samarbeid med forskningsinstitusjoner, universitet og høyskoler kan særlig være aktuelt i forbindelse med skriving av bedriftshistorie, jubileumsberetninger m.v. der bevaring og tilgjengeliggjøring av arkivet bør integreres som en del av prosjektet.

Det bør utvikles relevant verktøy for høsting, tilgjengeliggjøring og langtidslagring av elektronisk skapte bedriftsarkiver

Utvikling av verktøy på dette området, vil trolig ha avgjørende betydning dersom man skal lykkes i forhold til å få etablert et tettere og mer forpliktende samarbeid med næringslivet.

Arbeidet med systemet ASTA som et felles fagsystem (elektronisk standard for arkivordning og arkivinformasjon) bør styrkes.

Privatarkivseksjonen i Riksarkivet bør være representert i dette arbeidet.

Digitalisering

Privatarkivene må i større grad inkluderes i det pågående digitaliseringsarbeidet nasjonalt, regionalt og lokalt. Arkivverkets fellesdepot på Tynset bør tilrettelegges, utstyres og bemannes for å kunne motta og digitalisere spesialformater som foto, kart og tegninger, samt materialtyper som lyd, film og video. Privatarkiver generelt og bedriftsarkiver spesielt inneholder ofte mye av denne type materiale.

Kapittel 7. Samarbeidsløsninger om bevaring og formidling

Vi har i dag et fragmentert arkivlandskap. Til dels er det store regionale forskjeller, og vi mangler en felles helhetlig strategi for å bevare og gjøre tilgjengelig samfunnets arkiv som integrerte deler av en felles samfunnshukommelse.

7.1 Behov for synlighet

Vi må arbeide for å komme til syne i samfunnsdebatten og aktivt tiltrekke oss nye brukere og støttespillere. Målet er å øke forståelsen for arkivenes samfunnsmessige betydning.

Arkivinstitusjoner er viktige samfunnsinstitusjoner som bestemmer hvilket kildemateriale framtida vil få. Arkivinstitusjoner kan oppfylle demokratiske rettigheter om dokumentasjon og innsyn, og de kan tilføre en dimensjon til folks liv ved å øke deres utforskning av og forståelse for fortida. Hvilken fortid gjensker vi gjennom vår bevaringspolitikk? Bevarer vi materiale av betydning for alle samfunnsgrupper og deres identitetsforståelse? Må vi øke innsatsen og endre vår innretning for å få en mer helhetlig samfunnsdokumentasjon?

7.2 Samlokalisering - regionale arkivinstitusjoner?

Fra St. meld. Arkiv: **6.2 Ansvar og organisering**

6.2.1 Arkivverket

Departementet legg til grunn at Riksarkivaren gjennom Arkivverket skal vere ein pådrivar i å etablere organiserte samarbeidsløysingar både i nasjonal samanheng og på regionalt plan. Dette gjeld både nettbaserte tenester og samarbeid om tenester og funksjonar på staden i regionale arkivsenter.

Dette er opplagt fornuftig. Det er naturlig også å ta fram innstillingen til Nysæterutvalget fra 2005, *Eit nytt regionalt arkivlandskap*. Utvalget så på tre modeller: IKA-modellen, arkivsentermodellen, regionalarkivmodellen, men foreslo at det

... på sikt vert etablert nye regionale arkivinstitusjonar, av utvalet kalla regionalarkiv, som innan eit geografisk område har det samla ansvaret for bevaring og formidling av arkivmateriale frå både statlege, fylkeskommunale, kommunale og private arkiv. Dei nye arkivinstitusjonane bør vere utstyrt og bemanna slik at dei både er i stand til å yta tenester til arkivskaparane når det gjeld arkivdanning, og til å fungera som kulturinstitusjonar eller historiesenter for sine område ved aktiv formidling av arkivmaterialet. (Nysæter 2005: 46)

Nysæter-utvalget foreslo fullverdige regionarkivinstitusjoner med ansvar for arkivdanning, arkivbevaring, tilgjengeliggjøring, formidling og forskning. Det så behov for 15–20 slike sterke regionalarkiv med gjennomsnittlig 30–40 stillinger, minimum 15. Det skulle være organisert som et landsomfattende nettverk med felles ledelse, men med politisk tilknytning til statlig, regionalt og kommunalt forvaltningsnivå og god kontakt med privat sektor.

Arkivmeldinga peker på viktigheten av å samarbeide om tilgjengeliggjøring og formidling. Den avviser likevel tanken om fullt ut regionale arkivsentre, uten egentlig å begrunne det

eller ta opp noen av de andre modellene utvalget vurderte. Det vises til "den nære tilknytninga arkiva har til opphavssituasjonen og den verksemda der dei vart skapte." Men det kan nettopp arkivteoretiske prinsipp hjelpe oss med å holde styr på. Videre pekes det på

at det er eit statleg ansvar og ei statleg oppgåve å ta vare på statens eigne arkiv og ha fullt herredømme over dei. Staten har ei stor eigeninteresse i å kunne dokumentere si eiga verksemd både frå ei nær og ei fjernare fortid, og staten har eit tilsvarande dokumentasjonsansvar overfor samfunnet elles. Det er derfor ikkje aktuelt å vurdere ordningar der staten gir seg frå seg sitt regionale arkivmateriale til arkivinstitusjonar som er utanfor statleg styring. Ei slik ordning ville òg vere lite teneleg med tanke på den viktige nasjonale koordineringa og samordninga som Arkivverket står for i dag.

Som nemnt tidlegare i denne meldinga har kommunar og fylkeskommunar eit tilsvarande behov for å dokumentere si eiga verksemd, og eit tilsvarande ansvar for å dokumentere handlingane sine i høve til resten av samfunnet. Det er derfor heller ikkje aktuelt å vurdere ordningar der kommunale eller fylkeskommunale instansar overlèt ansvaret for arkiva sine til instansar utanfor forvaltninga. Og ei generell statleg overtaking av dei kommunale og fylkeskommunale arkiva ville vere eit tiltak som rokkar ved grunnleggjande prinsipp i det kommunale sjølvstyret.

Det er likevel slik at mange kommuner nettopp har gått sammen om å etablere interkommunale arkivinstitusjoner. Vi velger derfor å argumentere for å ta fram Nysæter-utvalgets modeller i en eller annen form. Det vil stemme overens med målsettingen om helhetlig samfunnsdokumentasjon, å få overblikk, konsistens og sammenheng i samfunnshukommelsen. Det understøttes av den samfunnsmessige utviklingen der arkiv oftere skapes på tvers av etatsgrenser i funksjonsbaserte sektorovergrepene system, der private aktører involveres i offentlige tjenestetilbud og forvaltningstilknytning kan skifte. Det vil også gi bedre tilgjengelighet til arkivmateriale for brukere som ikke vil trenge å forholde seg til så mange forvaltningsmessige skillelinjer. Noen stordriftsfordeler vil man også kunne oppnå. At sektorene har ansvar for sine arkiv, behøver ikke bety at de må skje i sektoravgrensede institusjoner, ei heller at eiendomsretten til arkivmaterialet skifter. Finansieringen kan deles mellom sektorene, men man kan samarbeide om driften av regionale arkiv eller arkivsentre f eks slik en del kommuner i dag driver interkommunale arkivordninger i samarbeid. Det vil også kunne styrke samordning av bevaringsarbeidet og lette det regionale planarbeidet for bevaring av privatarkiv, mens nasjonal koordinering kan ivaretas av Riksarkivaren. Videre vil man kunne utnytte bedre ekspertise for bevaring av elektroniske arkiv, kunne øke og spesialutforme magasinkapasiteten og bedre formidlingstilbudet.

Arkivmeldinga sier da også:

Derimot er det grunn til å utnytte mykje betre enn i dag dei løysingane som ligg i arkivsentermodellen, der statlege og kommunale arkivinstansar inngår i eit organisert og forpliktande samarbeid om bruk av arkivlokale, felles brukartenester, formidlingstiltak o.a. (...).

Det er endå meir aktuelt med eit organisert samarbeid om nettbaserte tenester, der samarbeidet kan skje uavhengig av den fysiske plasseringa til institusjonane. Eit godt eksempel på slikt samarbeid er nettstaden Arkivportalen.no, der heile Arkiv-Noreg legg ut sine digitale katalogar, og der det i tillegg kan leggjast ut digitale dokumentkopiar eller lenkjer til andre nettstader når slike finst. Eit samarbeid om nettstader for publisering av digitalisert og digitalt skapt arkivmateriale vil òg vere svært aktuelt. Det same gjeld nettbaserte svartenester, brukarforum og wiki-løysingar. Denne typen tenester er av nokså ny dato, og potensialet er stort for nye tenestetilbod og eit utvida samarbeid innanfor arkivområdet i framtida.

Departementet legg til grunn at Riksarkivaren gjennom Arkivverket skal vere ein pådrivar i å etablere organiserte samarbeidsløysingar både i nasjonal samanheng og på det regionale planet. Dette gjeld både nettbaserte tenester og samarbeid om tenester og funksjonar på staden i regionale arkivsenter.

Forpliktende samarbeidsløysningar er gode tiltak. Det bør ikke være noe i veien for å samarbeide også om arkivdanning og bevaring på hele arkivfeltet. Nettopp å avgrense det faglige til hele arkivsektoren, kan styrke fagmiljøet og det faglige grunnlaget for arbeidet. Arbeidet bør ikke begrenses av forvaltningsskinner. Vi står også foran en kommunereform og muligens en utvikling mot større regioner som uansett vil føre til store endringer.

Dokumentasjon av viktige deler av samfunnslivet fins vidare bare i privatarkiv. Det er enighet om at den bevarte arkivbestanden bør dokumentere samfunnsmangfoldet. Skal samfunnet få en bred, relevant og helhetlig samfunnsdokumentasjon, bør funksjonene og oppgavene til offentlige arkivinstitusjoner endres fra å være forvaltningsbaserte til å bli samfunnsorienterte. Da får vi en bedre samfunnsdokumentasjon og et bedre tilbud til publikum (se også kap. 4.5, 4.6 og 4.7).

Kapittel 8. Juridiske virkemidler

I forhold til privatarkivfeltet og målet om helhetlig samfunnsdokumentasjon er revisjon av arkivloven og forskrifter med mer et viktig felt. Følgende områder bør tas opp:

8.1 Styrking av "Særskilt verneverdig"-bestemmelsen i arkivloven

Formålsparagrafen i arkivloven skiller ikke mellom offentlige arkiv og private arkiv.

§ 1. Føremål.

Føremålet med denne lova er å tryggja arkiv som har monaleg kulturelt eller forskningsmessig verdi eller som inneheld rettsleg eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon, slik at desse kan verta tekne vare på og gjorde tilgjengelege for ettertida

Formålsparagrafen omtaler arkiv generelt, uavhengig av om de er skapt av offentlige eller private aktører. Men fordi Riksarkivaren ikke er gitt reelle fullmakter for bevaring av private arkiver, gjelder virkemidlene i praksis bare for offentlige arkiv. Det rimer ikke med tanken om helhetlig samfunnsdokumentasjon og å se på arkivfeltet i sammenheng.

"Særskilt verneverdig"-bestemmelsen i arkivloven må derfor styrkes. Bestemmelsen har bare vært brukt én gang og forutsettes i dag brukt unntaksvis og bare på arkiv som kan karakteriseres som forskningsmessig uerstattelige eller som nasjonale kulturskatter. Her bør regional og lokal kulturhistorisk verdi også innlemmes og betydningen for ulike grupper av mennesker og for miljøet og samfunnet utover det kulturhistoriske, så bestemmelsen virkelig kan brukes.

8.2 Krav om å følge regler for offentlig arkiv ved skifte av status fra offentlig til privat eller når oppgaver utføres på vegne av det offentlige/selskap er eid av det offentlige

Arkivmeldingen tok opp problemene med arkivlovens virkefelt i forhold til privatisering av offentlige tjenester og selskap eid av det offentlige:

5.4.2 Private verksemder med offentleg tilknyting

I ei særstilling står arkiv etter private verksemder med offentleg tilknyting. Det kan vere verksemder som anten har nær tilknyting til offentleg verksemd, nokre av dei så nær at dei kjem inn under den nye offentleglova. Andre har utvikla seg som følgje av privatisering av offentleg verksemd og fører vidare dei oppgåvene dei tidlegare hadde. Arkivlova set andre krav til kommunale og statlege arkiv enn til private. Det har derfor mykje å seie for arkiva kva status ei verksemd har.

Arkivlova har eit meir avgrensa virkefelt enn offentleglova. Fleire sjølvstendige rettssubjekt som kjem inn under offentleglova, og som dermed er pliktige til å føre journal, fell ikkje innanfor arkivlovas virkeområde for offentlege arkiv. Slik reglane er utforma i dag, kan det vere ein fare for at desse verksemdene journalfører eit dokument som dei deretter kasserer. Dermed blir det ikkje mogleg å få innsyn i dokumentet i samsvar med reglane i offentleglova. Ei løysing er å fastsetje arkiveringsplikt for slike sjølvstendige rettssubjekt. Ei anna løysing kan vere å harmonisere virkeområda for offentleglova og arkivlova, slik at reglane om offentlege

arkiv i arkivlova fullt ut blir gjeldande også for dei verksemdene som i dag berre har journalføringsplikt, men ikkje arkiveringsplikt.

Sidan 1990-åra har det gått føre seg ein omfattande reformprosess i norsk offentleg forvaltning, der offentlege produksjonsbedrifter har vorte omorganiserte og konkurranseutsette. Som ein del av reformene er tidlegare forvaltningsbedrifter omgjorde til private rettssubjekt organiserte som statsføretak, kommunale føretak, særlovsselskap, interkommunale selskap og aksjeselskap som heilt eller delvis er eigde av offentlege instansar. Arkivlova inneheld to reglar som gir Riksarkivaren høve til å gjere særskilde vedtak overfor private rettssubjekt, nemleg §§ 19 og 20. Etter arkivlova § 19 kan Riksarkivaren fastsetje at private rettssubjekt heilt eller delvis skal følgje reglane for offentlege arkiv dersom rettssubjektet tek imot faste offentlege tilskot som er viktige for verksemda, eller har fullmakt til å gjere enkeltvedtak eller utferde forskrifter. Den andre paragrafen er arkivlova § 20, der Riksarkivaren har fått fullmakt til å fastsetje at arkivskapande organ som skifter status frå offentleg til privat, heilt eller delvis skal følgje regelverket for offentlege arkiv. Det følgjer av ordlyden i denne paragrafen at vedtaket må gjerast når statusskiftet skjer.

Riksarkivaren har fått merke at det er vanskeleg å praktisere lovreglane ved skifte frå offentleg til privat status.

Departementet vil setje i gang eit arbeid med å revidere virkeområdet for arkivlova, slik at alle dokument som er journalføringspliktige etter offentleglova, også blir arkivpliktige etter arkivlova. I arbeidet med revisjonen av arkivlova skal ein vurdere behovet for å presisere påbodet om å følgje reglane for offentlege arkiv ved skifte frå offentleg til privat status.

Arkivmeldinga pekte vidare på behovet for revisjon av arkivloven:

6.1 Revisjon av arkivlova og andre lover

Det juridiske rammeverket som utgjer grunnlaget for arkivverksemda, bør gjennomgåast og reviderast. Dette gjeld arkivlova med forskrifter og andre lover omtalte i kapittel 4.2.

6.1.1 Arkivlova med forskrifter

(...)

I arbeidet med endringar av arkivlova skal mellom anna desse forslaga vurderast:

- Alle dokument som er journalføringspliktige etter offentleglova, bør også bli arkivpliktige etter arkivlova.
- Verksemdar som utfører oppgåver på vegner av det offentlege, skal ha påbod om å følgje regelverket for offentlege arkiv.
- Arkivskaping (dokumentfangst, lagring og tilgjengelegheit) bør vere ein pålagd funksjon i alle system som handterer offentlege arkivdokument. Arkivfunksjonane til systema må i så fall stette lovheimla standardar og krav.
- Regelen om sikring av særskilt verneverdige arkiv bør få eit vidare virkeområde.
- Riksarkivarens koordineringsansvar for arbeidet med å bevare privatarkiv bør gjerast meir tydeleg ved å inngå i lovteksten.

(...)

8.3 Riksarkivarens koordineringsansvar og Arkivportalen.no

Riksarkivarens koordineringsansvar for arbeidet med å bevare privatarkiv bør gjøres mer tydelig ved å inngå i lovteksten. Arkivlovens § 13 b bør styrkes så alle depotinstitusjoner blir pålagt å sende inn opplysninger om sine privatarkiv til Samkatalogen / Arkivportalen.no. Institusjoner som ikke har Asta bør oppfordres til å ta programmet i bruk om de fortsatt ønsker å ta et fagansvar for arkiv. De fylkeskoordinerende institusjonene bør tilføres midler og gis en rolle i å koordinere privatarkivarbeidet i fylket/sektoren og utvikle bevaringspolitikk og samhandlingsplaner mellom institusjoner. Evt. kan de også føre inn opplysningene for arkivene i de oppbevaringsinstitusjonene som ikke har fagsystemet Asta. Riksarkivaren bør opprette et felles hotell på Arkivportalen.no for disse. På denne måten kan Arkivportalen.no bli en de facto Samkatalog – vi har ikke en fungerende Samkatalog i dag slik arkivloven krever – og publikum og fagfolk vil med dette kunne søke fram opplysninger om hvilke arkiv som er bevart i Norge.

8.4 Oppsummering

På privatarkivområdet er derfor følgende punkt viktige å revidere:

- a. styrking av "særskilt verneverdig"-bestemmelsen i arkivloven
- b. krav om å følge regler for offentlig arkiv ved skifte av status fra offentlig til privat virksomhet (eks. privatisering av Oslo lysverker med oppdeling i mange mindre private selskapsenheter og siden videresalg av noen av enhetene, til bl.a. Hafslund)
- c. krav om å følge regler for offentlig arkiv når privat virksomhet utfører oppgaver på vegne av det offentlige. Eksempelvis må dette være krav i anbudsdokumenter og lignende. Erstatningssakene til barnevernsbarn er ett eksempel på at slik dokumentasjon fra private barnehjem oftest mangler
- d. privat selskap (aksjeselskap, foretak, stiftelser, interkommunale selskap med mer) helt eller delvis eid av det offentlige skal følge regler for offentlig arkiv
- e. *Arkivlovens § 13 b. føra register over privatarkiv som er tekne vare på av offentlege og private oppbevaringsinstitusjonar.*
Paragrafen bør gjøres sterkere så alle depotinstitusjoner blir pålagt å sende inn opplysninger om sine privatarkiv til Samkatalogen / Arkivportalen.no
- f. Riksarkivarens koordineringsansvar for arbeidet med å bevare privatarkiv gjøres tydeligere ved å gå inn i lovteksten.

Kapittel 9. Anbefalinger

De fleste arkivinstitusjoner i dag er etablert for å sikre bevaringen av det offentlige arkiv, arkiv etter statlige, kommunale og fylkeskommunale virksomheter. Arkiv etter privat virksomhet i organisasjoner, bedrifter, institusjoner og etter enkeltpersoner - såkalte privatarkiv - blir i mye mindre grad systematisk tatt vare på, selv om det er skjedd en positiv framgang de siste åra. Men statlige, kommunale og private arkiv er *integreerte deler av* samfunnets hukommelse. Disse arkivene utfyller og belyser hverandre - både som grunnlag for forskning, historieforståelse og enkeltmenneskers rettigheter. Private og offentlige arkiv må ofte brukes i sammenheng når vi skal finne relevant dokumentasjon.

St. meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv understreker at målet for arkivpolitikken er en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Meldingen og et samla Storting i den påfølgende debatten påpekte at *privat sektor* er klart underrepresentert i forhold til de to andre. Arkivstatistikken 2013 anslår at det er bevart om lag 103 000 hyllemeter privatarkivmateriale totalt i Norge. Dette utgjør i hyllemeter i underkant av 21 % av det totalt bevarte arkivmaterialet (fra offentlig og privat sektor). Det gir oss en samfunnsdokumentasjon med mange hull, og vi er langt unna målet om en helhetlig samfunnsdokumentasjon.

Aller mest prekært for å få bevart en større andel privatarkiv i Norge er:

- Å få samlet inn etterslepet av viktige privatarkiv på papir, særlig bedriftsarkiv.
- Å få økt magasinplass til bevaringsverdig arkivmateriale.
- Å få muligheten til å bevare elektronisk skapt arkivmateriale fra privat sektor.
- Å få utarbeidet regionale og nasjonale bevaringsplaner, herunder sektorvise bevaringsplaner som ser private og offentlige arkiv samlet.

Vi trenger å styrke og koordinere innsatsen for å få dette til. Vi vil anbefale en del tiltak som listes opp her.

Hva er tilstrekkelig nivå for bevaring av privatarkiv spurte St.meld. 7 (2012 – 2013) Arkiv. En helhetlig vurdering av samfunnets arkiv uavhengig av forvaltningstilhørighet og forvaltningsnivå – at arkivskapers funksjon i samfunnet skal være det avgjørende kriteriet for hva som skal bevares – er det beste svaret. Det vil kreve en snuoperasjon i forhold til bevaringstenkningen – og det forutsetter en finansieringsform som tillater å tenke samfunnsdokumentasjon uavhengig av forvaltningstilknytning og finansieringskilde. Samtidig forutsetter det en privat medfinansiering slik at betalingsdyktige aktører betaler for ordning og registrering av sine historiske arkiv.

En annen faktor er at offentlige tjenester privatiseres, mens det fortsatt bør stilles krav til dokumentasjon. Dette vil føre til mindre forskjeller mellom offentlige og private arkiv. Det skapes antakelig også flere privatarkiv enn tidligere pga dette. Samtidig skapes arkivene

elektronisk og utsettes for raskt tap om ikke kravene legges raskt om. Slike leverandører av tjenester bør vi slippe å måtte overbevise om at de skal avlevere bevaringsverdige arkiv. Det bør inngå som et krav når tjenestene blir satt ut på anbud.

Vi har i denne utredningen foreslått en metode for bevaringsplanarbeid for å dekke privat sektor på en bedre måte enn i dag.

Arkivinstitusjonenes muligheter til å bli reelle samfunnsinstitusjoner vil øke med en bredere bevaringstankegang, digitalisering, digital kommunikasjon og mer aktiv formidling. Web 2.0 åpner for større grad av brukermedvirkning - også i forhold til bevaring, f eks å kunne laste opp egne arkiv til en arkivbevaringsinstitusjon. Retten til tilgang, representasjon og medvirkning når det gjelder kultur er nedfelt i flere konvensjoner som Norge har ratifisert: Menneskerettighetene, Barnerettighetene, UNESCO sin konvensjon for vern av immateriell kulturarv, Rammekonvensjonen for vern av nasjonale minoriteter og ILO-konvensjonen for urfolk. Digital utvikling og tilgjengeliggjøring er òg en viktig del av arbeidet med å oppfylle og sikre disse rettighetene.

I forhold til retten til representasjon, så er det uansett erfaringsmessig nødvendig med samarbeid og kontakt med organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner for å samle inn privatarkiv. Vi bør derfor også veilede private arkivskapere vi ønsker å få dokumentasjon fra i å legge til rette for langtidsbevaring under arkivdanningen om de trenger det, sørge for avtaler tidlig og være der ved eventuell nedlegging. Vårt møte med dem som har skapt arkivene - vår utveksling og gjensidige påvirkning – vil påvirke resultatet for en arkivinstitusjons innsamling og formidling og få betydning for dem vi samarbeider med. Vi vil f eks møte organisasjoner med store ulikheter i forutsetninger og ressurser, og vil måtte tilpasse vår ressursinnsats etter dette.

Utfordringene som er beskrevet i rapporten viser at privatarkiv og arkivfeltet må løftes fram som et felt det må satses på, slik at samfunnet får en mer helhetlig og mangfoldig samfunnsdokumentasjon. Arkivinstitusjoner er viktige samfunnsinstitusjoner som bestemmer hvilket kildemateriale framtida vil få. Arkivinstitusjoner kan oppfylle demokratiske rettigheter om dokumentasjon og innsyn, de kan bidra til samfunns- og identitetsforståelse, og de kan tilføre en dimensjon til vanlige folks liv ved å øke deres mulighet for utforskning av og forståelse for fortida.

Strategigruppa foreslår følgende tiltak på privatarkivfeltet:

1. Styrking av privatarkivvernet i arkivloven og i forskriften:
 - Riksarkivarens koordineringsansvar for arbeidet med å bevare privatarkiv bør gjøres mer tydelig ved å inngå i lovteksten.

- Styrking av "Særskilt verneverdig"-begrepet i arkivloven som bør få et videre virkeområde.
 - Arkivlovens virkefelt utvides i forhold til privatisering av offentlige tjenester og selskap eid av det offentlige slik at disse må følge regler for offentlig arkiv:
 - a) ved skifte av status fra offentlig til privat eller
 - b) når oppgaver utføres på vegne av det offentlige eller
 - c) privat selskap er eid av det offentlige
2. Kulturloven bør styrkes slik NOU 2013: 4 Kulturutredningen 2014 tok til orde for. Utvalget pekte på at det må være en tilstrekkelig sammenheng i den lokale, regionale og nasjonale kulturpolitikken og foreslo å styrke kulturloven med nye plan- og ansvarsbestemmelser. Utvalget foreslo derfor at kulturloven utstyres med bestemmelser som gir kommuner og fylkeskommuner ansvar for å utvikle planstrategier på kulturområdet – jf. plan- og bygningslovens §§ 3-1, 7-1 og 10-1. Disse har eller bør spille en sentral rolle på det regionale og lokale nivået. Regionalt foregår en stor del av innsatsen på privatarkivfeltet i de kommunale arkivinstitusjonene og en del museer. Likeledes påpekte utvalget at kulturloven bør suppleres med bestemmelser som klargjør at for eksempel Nasjonalbiblioteket, Norsk kulturråd, Riksarkivaren og Riksantikvaren får sine ansvarsområder tydeligere spesifisert.
 3. Plan- og bygningslovens bestemmelser om regional plan (§ 8-1) gir forankring for fylkeskoordinerende ledd i regional koordinering og utarbeiding av regionale samhandlings- og bevaringsplaner for privatarkiv. Dette er videre tatt inn i Riksarkivarens Retningslinjer for arbeidet med privatarkiver i Kapittel 2. Nasjonalt system for bevaring av privatarkiver, pkt. 2.3.3.
 - a. Den regionale organiseringen av arbeidet (fylkeskoordinerende ledd) gis mer avklarte oppgaver. Staten og fylket finansierer arbeidet sammen med like mye, minst ½ stilling i hvert fylke.
 4. Styrking av koordineringsoppgavene i privatarkivarbeidet i Riksarkivet.
 5. Nasjonal koordinering av nasjonale bevaringsinstitusjoner suppleres ved behov med nettverk for enkelte sektorer/emner.
 - a. Det etableres noen faglige kraftsentra ved eksisterende institusjoner for bevaring av enkelte samfunnssektorer og/eller bedriftsarkiv, institusjoner som kan være faglige tyngdepunkt i en region eller sentralt, evt. for enkelte sektorer.
 - b. Riksarkivaren tar et initiativ overfor NHO og bransjeorganisasjoner for å etablere en sentral avtale som kan stimulere til samarbeidsprosjekter og

avtaler mellom private arkivskapere (f. eks. næringslivsorganisasjoner og bedrifter) og ulike arkivinstitusjoner. Evt. opprettes en egen institusjon for næringslivsarkiv.

- c. En høyere prioritering av bevaring av privatarkiv i Arkivverket som ledd i arbeidet for helhetlig samfunnsdokumentasjon.
6. Felles metodikk for bestandsanalyse, samfunnsanalyse og bevaringsplaner tas i bruk fylkesvis og for enkelte sektorer i samspill med regionale institusjoner.
 7. Alle arkivdepotinstitusjoner bruker det nasjonale arkivfagsystemet Asta og publiserer informasjon om bevarte arkiv og arkivkataloger for disse på Arkivportalen.no. Informasjon om alle bevarte privatarkiv i alle deler av landet bør være tilgjengelig på den nasjonale Arkivportalen.no. Dette blir en de facto Samkatalog slik arkivloven forutsetter og gir brukerne og institusjonene informasjonen de trenger. Det vil også lette analyser av hva som er bevart og avdekke svakheter i bevaringsarbeidet. Arkivportalen vil også være utgangspunkt for å finne digitalisert privatarkivmateriale.
 - a. Felles nasjonalt driftsmiljø for Asta og Arkivportalen.no og etablering av et sentralt aktørregister.
 8. Sentrale statlige midler til privatarkivarbeid og utviklingsarbeid på arkivfeltet:

Bruken av støtteordningen for privatarkiv og utviklingsmidlene synliggjør at det er behov for statlige ordninger til å stimulere og støtte opp under statlig politikk. Styrking av arbeidet med privatarkiv, og med bedriftsarkivene spesielt, har vært et sentralt punkt i politiske styringsdokumenter gjennom mange år. Dette har hatt entydig tilslutning fra alle partier i Stortinget. Vi foreslår derfor:

- a. Støtteordningen for privatarkiv styrkes vesentlig
- b. Utviklingsmidler og midler til forsknings- og utredningsarbeid på arkivfeltet styrkes, midler bør gå til bl.a.:
 - i. Metodikk og verktøy for høsting, tilgjengeliggjøring og langtidsbevaring av elektroniske privatarkiv.
 - ii. Utvikling av et planmessig bevaringsarbeid.
 - iii. Etablering av en forskningsagenda for å bedre arkivarprofesjonens evne til å dokumentere samfunnet.
 - iv. Samarbeid med forsknings- og brukermiljøer, om f.eks. digitalisering og tilgjengeliggjøring. For å sikre en helhetlig tenkning som inkluderer kulturarvmateriale fra ulike typer institusjoner og sektorer, må det gis statlige tilskudd til digitalisering av private og kommunale arkiv - vi må samtidig ha god formidling av kontekst og utvalg som er gjort og informere om kildekritikk for at publikum skal ha større utbytte av det digitaliserte materialet.

9. Synliggjøring av arkivenes betydning og rolle i samfunnet generelt og privatarkivene spesielt:
 - e. arkivene er ledd i demokratiets infrastruktur.
 - f. arkivene er del av den kulturelle grunnmuren i lokalsamfunnene.
 - g. arkivene er byggesteiner for identitet og historieforståelse.
 - h. arkiv er grunnlagsmateriale for enhver type forskning.

10. Stimulere regionale samlokaliseringstiltak på tvers av forvaltningstilknytning med mål å stimulere til samhandling og bedre ressursutnyttelse: stimulere til utprøving av modeller for sterkere regionale arkivinstitusjoner, som arbeider med statlige, kommunale og private arkiv – og som formidler disse i sammenheng.
 - a. spleiselag drift fra stat, fylke og kommune; støtte fra næringslivet.
 - b. felles elektronisk sikringsmagasin for privatarkiv (Riksarkivaren & KDRS).

11. Arkivverket etablerer et samarbeid om at skifteretten/bobestyrere bør kontakte aktuelt statsarkiv / fylkeskoordinerende institusjoner for bevaringsvurdering av arkiv etter bedrifter utover enkeltmannsforetak som er gått konkurs, og gi tilbud om oppbevaring i Riks-/statsarkiv.

Det vil gi samfunnet:

- Bedre samordning og systematisering av privatarkivarbeidet
- Tilførsel av flere ressurser til privatarkivfeltet samlet sett fra stat, fylker, kommuner og næringsliv som vil gi en positiv utvikling, nemlig:
- En mer *helhetlig* samfunnsdokumentasjon på sikt og ”alle vil få rett til ei fortid!”